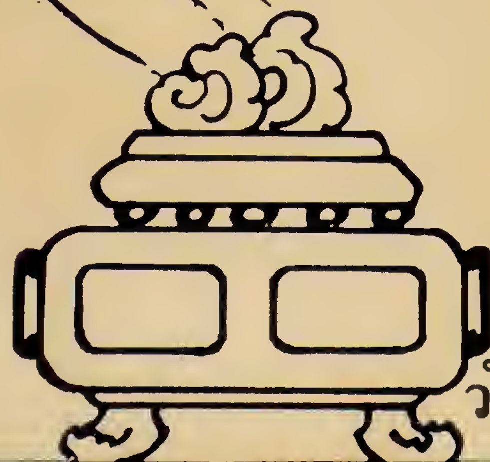
อนุสรณ์

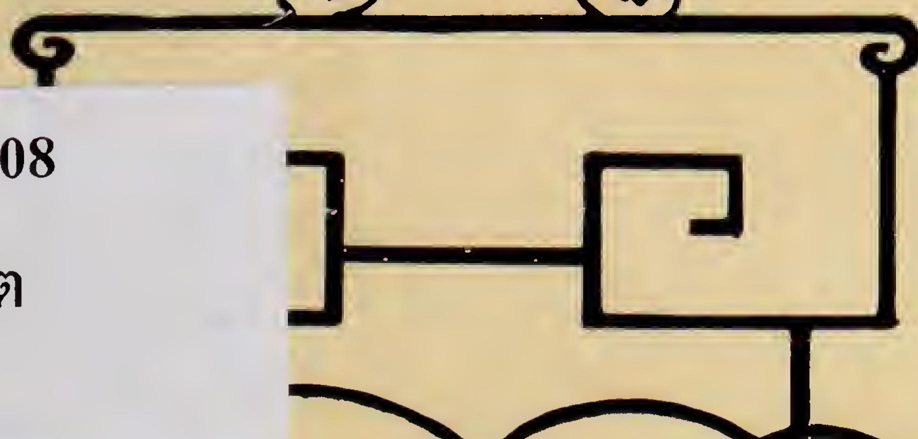
ในงานฌาปนกิจศพ

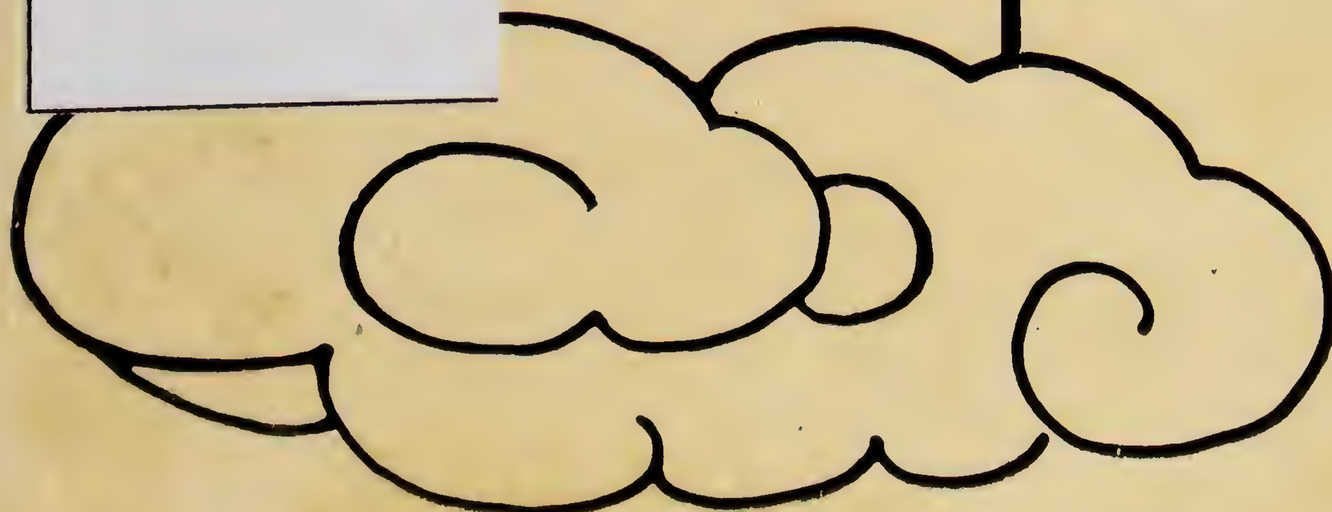
นายเตี่ยวฮก แซ่เฮ้ง

ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓

อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

นายเตี่ยวฮก แซ่เฮ้ง

ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๓

คำปรารภ

ในงานฌาปนกิจศพ **นายเตี่ยวฮก แซ่เฮ้ง**—บิดาผู้บังเกิดเกล้าของข้าพเจ้าซึ่งกำหนดไว้ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๓ นี้ ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะเลือกหาหนังสือที่มีสาระประโยชน์ในทางธรรมะมาจัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ท่านที่ได้มาในงานฌาปนกิจครั้งนี้ เมื่อได้พิจารณาแล้วเห็นว่า หนังสือชุมนุมเรื่องสั้น (บางเรื่อง) ของท่าน**พุทธทาสภิกขุ** แห่งสวนโมกข ฯ ไชยา เป็นหนังสือที่เหมาะสมกับคนในยุคนี้ เพราะเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นด้วยภาษาง่าย ๆ ใจความสั้นและชัดเจนสามารถทำให้ผู้อ่านเกิดปัญญา พาให้เกิดความสะอาด สว่าง สงบเย็นได้ จึงได้นำมารวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณพุทธทาส ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

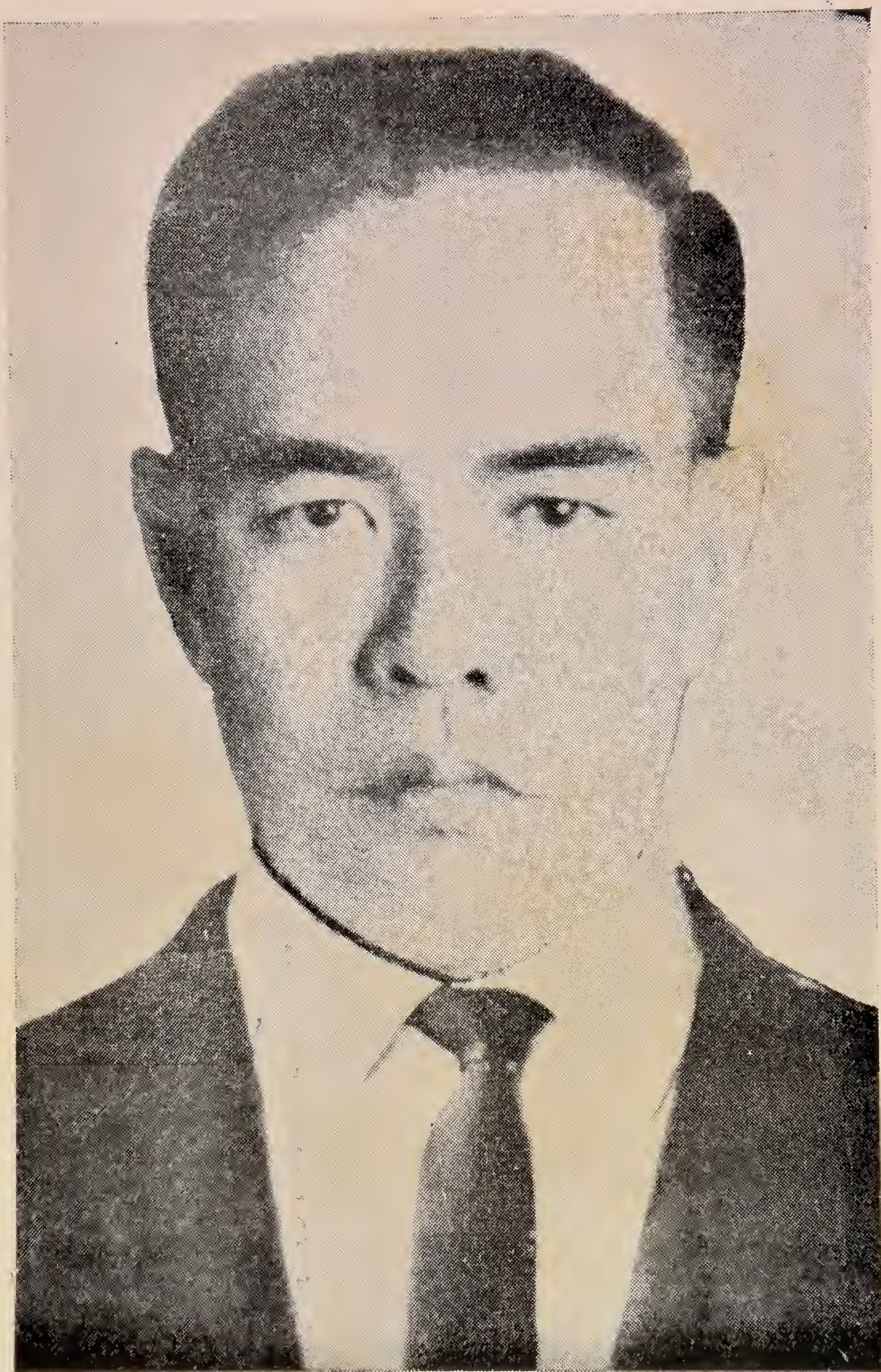
ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณทุก ๆ ท่านที่ได้ให้เกียรติมาร่วมประชุมเพลิงศพ บิดาผู้บังเกิดเกล้าของข้าพเจ้าในวันนี้ ถ้าหากมีสิ่งบกพร่องประการใดแล้ว ขอได้โปรดอภัยด้วย

ขออำนาจแห่งกุศลผลบุญทั้งหมด ที่ข้าพเจ้าได้ทำมาแล้วนับแต่คุณพ่อยังมีชีวิตอยู่และที่ได้กระทำขณะนี้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อไปสู่สุคติ และประสพแต่ความเกษมสำราญในสัมปรายภพด้วยเทอญ

เลอสันต์ นวาระสุจิตร

บริษัท เอส. เลอสันต์ จำกัด สุริวงศ์

พระนคร

นายเตี่ยวฮก แซ่เฮ้ง

ชาตะ ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๕๕

มรณะ ๒๗ มกราคม ๒๕๑๓

ประวัติย่อ

นายเตี๋ยวฮก แซ่เฮ้ง เกิดเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่สิงคโปร์เป็นบุตรนายเชียะล้ิม แซ่เฮ้ง และนางเยียกลั้ง แซ่กี้

เมื่อเยาว์วัยได้รับการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ หลังจากจบการศึกษาแล้วได้ทำการสมรสกับนางสาวป๊วยจือ แซ่จิว มีบุตรด้วยกัน ๗ คน ดังนี้

๑. นายโจ้วอึ่ง นวาระสุจิตร
๒. ,, เลอสันต์ ,, ,,
๓. ,, โจ้วเม้ียง ,, ,,
๔. ,, เลอพงศ์ ,, ,,
๕. ,, โจ้วเอี้ยง ,, ,,
๖. ,, เลอเกียรติ์ ,, ,,
๗. น.ส. เพลินพิศ ,, ,,

ทำงานครั้งแรกที่ บริษัท เอเซียติก จำกัด และต่อมาย้ายงานเข้า บริษัท เคียนหงวน จำกัด และได้เปลี่ยนงานครั้งสุดท้ายเข้าทำงานที่ธนาคารชาร์เตอร์แบ๊งค์ตลอดมาตั้งแต่ก่อนสงครามจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นับเป็นเวลา ๓๐ กว่าปี ตำแหน่งครั้งสุดท้ายเป็นแคชเชียร์ใหญ่ของธนาคาร ดำรงค์ตำแหน่งนี้ตลอดมาจนครบเกษียณอายุแบ๊งค์ ๕๗ ปี จึงลาออกจากธนาคารมาพักผ่อนที่บ้าน

เนื่องจากนายเตี่ยวฮก ได้ทำงานอยู่กับธนาคารมาเป็นเวลายาวนานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและขยันหมั่นเพียร ฉะนั้นการครบเกษียณอายุในครั้งนี้นอกจากได้รับเงินสะสมที่เป็นก้อนแล้ว ทางธนาคารก็ยังได้จ่ายเงินเดือนเกือบครึ่งเดือนให้เป็นประจำทุกเดือนตลอดมา

อุปนิสัย

เป็นคนรักสงบชอบสันโดษและรักความยุติธรรม ปกติเป็นคนมีอารมณ์ดี นิสัยเยือกเย็นมักเอาความดีเข้าชนะความชั่วเสมอ เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตพูดจริงทำจริงและเป็นมิตรที่ซื่อสัตย์ต่อเพื่อนฝูงทุกคน ตลอดชีวิตที่ผ่านมาสร้างแต่คุณงามความดีมาตลอด ฉะนั้นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับในครั้งนี้จึงเป็นที่อาลัยเศร้าสลดของมิตรสหายทั่วไป

สุขภาพ

ปกติเป็นคนแข็งแรง มีสุขภาพดี ไม่เคยเจ็บป่วยอะไรมากมาย หลังจากครบเกษียณอายุออกจากธนาคารแล้ว สุขภาพเริ่มทรุดโทรมลง ครั้งแรกเป็นโรคกระเพาะก่อนต่อมาเป็นโรคไตเรื้อรัง แต่ทางผู้ป่วยไม่ทราบสาเหตุของโรค จึงปล่อยปละละเลยมาตลอด ต่อมาภายหลังมีอาการผิดปกติเกิดขึ้นจึงไปหาหมอตรวจร่างกาย และพบว่าเป็นโรคไตเรื้อรังไม่มีทางหายขาดเพราะเป็นมาก ก่อนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตผู้ป่วยเกิดล้มเจ็บลงอย่างกระทันหันถึงกับเดินไม่ไหวและไปสิ้นใจที่โรงพยาบาลหลังจากเยียว-

ยารักษาอย่างสุดความสามารถเป็นเวลา ๕ วัน เมื่อบ่ายวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๓ รวมศิริอายุได้ ๕๘ปี

ด้วยกุศลผลบุญทั้งหลายที่ท่านได้กระทำไว้แล้ว ประกอบกับจิตใจอันบริสุทธิ์สะอาดเปี่ยมด้วยกุศลธรรม คงจะช่วยดลบัน-ดาลให้ท่านประสบสุคติในสัมปรายภพเทอญ

MANAGER'S OFFICE

TEL. 30304

THE CHARTERED BANK
40, CHARTERED BANK LANE
BANGRAK, BANGKOK

28th January, 1970.

Mrs. Heng Teow Hock,
Soi Phayakaporn,
BANGKOK.

Dear Mrs. Heng,

It is with deep regret that I have heard of the death of your husband, and the officers and staff of the bank wish to join with me in expressing to you our profound sympathies on this sad occasion.

We shall be pleased to render to you at this time such assistance as it is within our capabilities.

Yours sincerely,

I.S. Gordon
Manager.

THE CHARTERED BANK

(INCORPORATED IN LONDON BY ROYAL CHARTER 1853.)

TELEX: NO. BK 218
CABLES: CHARTABANK BANGKOK TLX218
TELEPHONE 31393-7

40, CHARTERED BANK LANE
P. O. BOX 320,
BANGKOK.

No. 643 16th March, 1970.

Mrs. Heng Teow Hock,
Soi Phayakaporn,
BANGKOK.

Dear Madam,

Further to our Manager's letter dated 28th January, we are requested by our General Managers in London to convey to you their condolences on your sad loss.

Our Head Office have also authorised us to make an ex-gratia payment of ฿.17,000 to you on application.

We would also advise that the sum of ฿.17,000 is taxable in accordance with section 40 (1) of the Revenue Code.

Yours faithfully,

Manager.

SHC/LQS

THE S. LERSON CO., LTD

161/6 SURAWONGSE RD.
BANGKOK THAILAND.
CABLE: "SLERSON" BANGKOK
PHONE: 30900

23rd March, 1970

The Manager,
The Chartered Bank Ltd.
40, Chartered Bank Lane,
Bangkok.

Dear Sirs,

Gratitude feels my heart when my daughter reads to me your very kind letter of 16th March, 1970. It is not merely because of the benevolence of the ex-gratia payment. The condolences, which come from so far and are so warm, will forever remain in my memories as well as in those of my children.

Being still inconvenient in movement, I hereby send my youngest daughter, Miss Pleonpit, to approach you with my apology for being unable to express my gratefulness towards your kindness and to thank all of you myself in person, as well as to act on my behalf regarding the receipt of the ex-gratia payment and the payment of the tax.

Your kind favour given her will be greatly appreciated.

Yours gratefully,

Puey Chue Sae Chiew

Mrs. Puey Chue Sae Chiew

2058/3 Soi PHAYAKKHAPHORN
TROK CHAN, BANGKOK

ชุมนุมเรื่องสั้น

ของ

พุทธทาส ภิกขุ

เรียนพุทธศาสนา

ใน ๑๕ นาที

พุทธทาส เขียน

"..แน่ะเธอ ! ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง อันมีพร้อมทั้งสัญญาและใจนี้นั่นเอง, ฉันได้บัญญัติโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับของโลก และทางให้ถึงความดับของโลกไว้".

(พุทธภาษิต จตุก. อํ. ๒๑/๖๒/๔๔).

นับตั้งแต่กาลที่โลกอันว่างเปล่าเริ่มกลายเป็นมนุษยโลกขึ้นเมื่อหลายแสนปีมาแล้ว มนุษย์ได้ใช้มันสมองแสวงหาความสุขใส่ตนเป็นลำดับ ๆ มาทุก ๆ ยุค จนในที่สุดเกิดมีผู้สั่งสอนลัทธิแห่งความสุขนั้นต่าง ๆ กัน ตัวผู้สอนเรียกว่าศาสดา คำที่สอนเรียกว่าศาสนา ผู้ที่ทำตามคำสอนเรียกว่าศาสนิก ทุก ๆ อย่างค่อยแปรมาสู่ความดียิ่งขึ้นทุกที สำหรับคำสอนขั้นโลกิยะหรือจรรยาย่อมสอนมีหลักตรงกันหมดทุกศาสนา หลักอันนั้นว่า จงอย่าทำชั่ว จงทำดี ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังที่ทราบกันได้อยู่ทั่วไป

แล้ว แต่ส่วนคำสอนขั้นสูงสุดที่เกี่ยวกับความสุขทางใจอันยิ่งขึ้นไปนั้น **สอนไว้ต่างกัน** ศาสนาทั้งหลายมีจุดหมายอย่างเดียวกัน เป็นแต่สูงต่ำกว่ากันเท่านั้น.

ทุกองค์ศาสดา เว้นจากพระพุทธเจ้า สอนให้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสาวกไม่มีความรู้พิสูจน์ ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและอำนวยสุขแก่สัตว์โลก เป็นที่พึ่งของตน ให้นับถือบูชาสิ่งนั้น โดยแน่นแฟ้นปราศจากการพิสูจน์ทดลองแต่อย่างใด เริ่มต้นแต่ยุคที่ถือผี ถือไฟ ถือดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ มาจนถึงยุคถือพระเป็นเจ้า เช่น พระนารายณ์ และพระพรหมของศาสนาฮินดู, พระยโฮวาของศาสนาคริสเตียนและยิว และพระอหล่าของอิสลาม ต่างสอนให้มอบความเชื่อในพระเจ้าเหล่านั้น แต่ผู้เดียว ว่าเป็นผู้มีอำนาจเหนือสิ่งใดทั้งหมดทั้ง ๆ ที่ไม่ต้องรู้ว่า ตัวพระเจ้านั้นเป็นอะไรกันแน่ และผิดจากหลักธรรมดาโดยประการต่าง ๆ

ต่อมา เมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว ภายหลังแต่พระเจ้า ของศาสนาพราหมณ์, ก่อนแต่พระคริสต์ และพระโมหมัด ของชาวยุโรป และอาหรับ.[๑] พระพุทธเจ้าได้อุบัติบังเกิดขึ้น **ทรงสอน**

---

๑. ศาสนาคริสต์และอิสลาม แม้เกิดทีหลังพุทธศาสนา แต่กลับไปมีหลักอย่างเดียวกับศาสนาพราหมณ์ในอินเดีย ซึ่งมีอยู่ก่อนศาสนาพุทธ ก็เพราะมีมูลรากไปจากศาสนานั้น โดยพวกที่ถือพระเจ้าแต่องค์เดียวของพราหมณ์ยุคนั้น แยกพวกจากอินเดียข้ามแดนไปทางตะวันตกคือปาเลสไตนและอาหรับ ดูพิศดารในเทศนาเสือป่า.

การพึ่งตัวเอง และทรงสอนหลักธรรมทางใจในขั้นสูง ผิดกับศาสนาอื่นทั้งหมด คือ :—

หลักกรรม

ทรงสอนเป็นใจความว่า สุขทุกข์เป็นผลเกิดมาจากเหตุของมันเอง ได้แก่การกระทำของผู้นั้น ผลเกิดจากการกระทำ ของผู้ใด ผู้นั้นต้องได้รับอย่างแน่นอนและยุติธรรม ไม่มีใครอาจสับเปลี่ยนตัวผู้ทำกับตัวผู้รับ หรือมีอำนาจเหนือกฎอันนี้ได้ นี่เรียกว่า ลัทธิกรรม มีเป็นหลักสั้น ๆ ว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน หมุนไปตามอำนาจกรรมเก่า ซึ่งในระหว่างนั้นก็ทำกรรมใหม่เพิ่มเข้า อันจะกลายเป็นกรรมเก่าต่อไปตามลำดับ เป็นเหตุและผลของกันและกัน ไม่รู้จักสิ้นสุด คาบเกี่ยวเนื่องกันเหมือนลูกโซ่ ไม่ขาดสาย เราเรียกความเกี่ยวพันอันนี้กันว่า สงสารวัฏ หรือ สายกรรม มันคาบเกี่ยวระหว่างนาทีนี้กับนาทีหน้า หรือชั่วโมงนี้กับชั่วโมงหน้า วันนี้กับวันหน้า เดือนนี้กับเดือนหน้า ปีนี้กับปีหน้า จนถึงชาตินี้กับชาติหน้า สับสนแทรกแซงกันจนรู้ได้ยาก ว่าอันไหนเป็นเหตุของอันไหนแน่ ดูเผิน ๆ จึงคล้ายกับว่ามีใครคอยบันดาล สายกรรมประจำบุคคลหนึ่ง ๆ ย่อมผิดจากของอีกคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น ต่างคนจึงต่างเป็นไปตามแนวกรรมของตน ไม่เหมือนกัน กรรมเป็นเหตุสุขและทุกข์เป็นผลเกิดมาแต่กรรมนั้น. ฯ

หลักอนัตตา

ทรงสอนอีกว่า ไม่มีพระเจ้าผู้สร้าง ไม่มีสิ่งอันควรเรียกได้ว่า ตัวตน สรรพสิ่งไม่มีผู้ใดสร้าง เกิดขึ้นแปลก ๆ ก็เพราะปัจจัยตามธรรมชาติที่จะต้องค่อย ๆ แปรไปหมุนไปตามลำดับตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ โดยไม่อยู่ในอำนาจของใคร เรียกว่ามันเป็นอนัตตา หลักอนัตตานี้จึงมีแต่ในพุทธศาสนา ไม่มีในศาสนาอื่นอันสอนว่าทุกสิ่งพระเจ้าสร้างขึ้นเป็นตัวตน และอยู่ใต้อำนาจพระเจ้า ผู้เป็นเจ้าแห่งตัวตนทั้งหลาย.

ทรงสอนว่า ไม่มีตัวตนซึ่งเที่ยงและยั่งยืน สิ่งหนึ่งย่อมเกิดเนื่องมาแต่อีกสิ่งหนึ่ง และสิ่งนั้นก็เกิดทยอยมาแต่สิ่งอื่น แม้สิ่งอื่นนั้น ก็เกิดทยอยมาแต่สิ่งอื่นอีก ตั้งต้นมานาน ซึ่งไม่มีใครกำหนดได้ และจะเกิดสืบต่อกันไปข้างหน้าอีกเท่าไรแน่ก็กำหนดมิได้เหมือนกัน กฎข้อนี้เป็นไปทำนองเดียวกัน ทั้งสิ่งที่มีวิญญาณและที่หาวิญญาณมิได้ สำหรับสิ่งที่หาวิญญาณมิได้ จักยกไว้เพราะไม่เกี่ยวกับสุขทุกข์ ส่วนสิ่งที่มีวิญญาณเช่นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั่วไป เป็นสิ่งควรเรียนรู้ เพราะเกี่ยวกับสุขทุกข์ในชีวิต มนุษย์เราเกิดจากการรวมพร้อมแห่งรูปธาตุ (Physical Element) และนามธาตุ (Mental Element) อันมีประจำอยู่ตามธรรมดาในโลกนี้ เมื่อสองอย่างนี้ยังประชุมกันเข้าไม่ได้อย่างเหมาะส่วน ก็ยังไม่เกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมา ต่อเมื่อคุมกันเข้าได้เหมาะส่วนก็เป็นมนุษย์ขึ้น เช่นเดียวกับพืชพรรณไม้ที่อาศัยดินฟ้าอากาศ และเชื้อในเมล็ดของมันเอง งอกงามกลายเป็นต้นไม้

ใหญ่โตขึ้นได้ รูปธาตุและนามธาตุนั้น แต่ละอย่างก็ล้วนเกิดมาจากการรวมพร้อมของพืชอื่น อีกต่อหนึ่งเกิดสืบต่อกันมาเป็นลำดับ จนกว่าจะเหมาะสำหรับผสมกันเข้าในรูปใหม่เมื่อใด รูปธาตุในกายนี้ เช่นพืชและเนื้อสัตว์ ซึ่งอาศัยสิ่งอื่นเกิดมาแล้วหลายต่อหลายทอด จนมาเป็นเชื้อบำรุงร่างกายนี้ โดยเป็นเชื้อให้เกิดและบำรุงส่วนเล็กที่สุดของร่างกาย (cell) ที่สำหรับจะเป็นเนื้อ หนัง กระดูก ผม ขน เล็บ ฟัน โลหิต และอื่น ๆ ในร่างกายเรา ธาตุลมอันเกิดขึ้นจากธรรมชาติส่วนอื่น ๆ ก็ได้ใช้เป็นลมหายใจเข้าไปบำรุงโลหิตและสิ่งต่าง ๆ โลหิตเป็นเหตุให้เกิดความอบอุ่นและความร้อนขึ้นได้ เท่านี้ก็พอจะมองเห็นได้ว่ามันอาศัยกันเกิดขึ้นเป็นลำดับ ๆ มามากมาย. นี้เป็นการเกิด การผสม การแปร ของธรรมชาติฝ่ายรูปธาตุ.

ส่วนนามธาตุนั้น ยิ่งละเอียดมาก นามธาตุอาศัยอยู่ได้เฉพาะในรูปธาตุที่ได้ปรับปรุงกันไว้เหมาะเจาะแล้ว และมีหน้าที่บังคับรูปธาตุพร้อมทั้งตนเองให้ตั้งอยู่หรือเป็นไปต่าง ๆ ตลอดเวลาที่เข้ามาเนื่องเป็นอันเดียวกัน ควรจะเปรียบเรื่องนี้ด้วยเครื่องไดนาโมไฟฟ้า ชิ้นโลหะต่าง ๆ กว่าจะมาคุมกันเข้าจนเป็นอย่างนี้ได้นั้น ล้วนแต่เกิดจากอุตุนิยมสืบมา ไม่รู้กี่หมื่นกี่แสนปีจนมนุษย์นำมาปรับปรุงให้เป็นรูปต่าง ๆ ก็ยังหามีไฟฟ้าเกิดขึ้นไม่ แต่เมื่อได้ยักย้ายประกอบกันเข้าจนถูกส่วน พร้อมด้วยอาการหมุน มันจึงปรากฏแรงไฟฟ้าอย่างแรงขึ้นได้ ไฟฟ้าบางส่วนนั้นปรากฏขึ้นจากการหมุนของเครื่อง การหมุนของเครื่องกลับได้

แรงไฟนั้นเอง มาช่วยสนับสนุนในการหมุนบางส่วนก็มี ถ้ามีแต่ชิ้นโลหะก็ดี มีแต่อาการหมุนอย่างเดียวก็ดี หรือมีแต่กระแสไฟฟ้า อันเป็นธรรมชาติประจำอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ในโลกก็ดี ยังไม่ประชุมกันเข้าได้แล้ว กระแสไฟฟ้าใหม่จะไม่ปรากฏขึ้นได้เลย, ฉันใดก็ฉันนั้น รูปธาตุหรือร่างกายนี้ เปรียบเหมือนเครื่องไดนาโม นามธาตุเปรียบเหมือนกระแสไฟฟ้า ได้อาศัยกันกลับไปกลับมา จึงเป็นไปได้ ทั้งแต่ละอย่าง ๆ ล้วนต้องอาศัยความประจวบพร้อมแห่งเครื่องประกอบ ซึ่งเกิดมาแต่สิ่งอื่นหลายทอดด้วยกัน นามธาตุก็เกิดสืบมาโดยตรงจากพวกนามธาตุ อิงอาศัยอยู่กับรูปธาตุ เมื่อรวมกันเข้าแล้ว เราสมมติเรียกคนหรือสัตว์ชื่อนั้นชื่อนี้ เพื่อสะดวกแก่การพูดจา เช่นเดียวกับสมมติเรียกชิ้นโลหะและวัตถุต่าง ๆ ว่า เครื่องไดนาโมยี่ห้อนั้นยี่ห้อนี้เหมือนกัน หลักของการที่สิ่งต่าง ๆ เป็นเหตุผลของกัน และให้เกิดสืบสาวกันไปนี้เป็นปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งพระองค์ได้ทรงตีแตกอย่างทะลุปรุโปร่ง ในตอนหัวค่ำแห่งคืนตรัสรู้ที่ใต้ต้นมหาโพธิ ที่พุทธคยา เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท.

ความรู้อันนี้ ทำให้พระองค์ทรงรู้จักโลกดี พอที่จะตีปัญหาที่สองออกได้สืบไปว่า มนุษย์เราควรทำอย่างไรกัน จึงจะเหมาะแก่โลก ซึ่งมีธรรมชาติเป็นอย่างนี้ หรือจะอยู่เป็นสุขในโลกอันมีสภาวะเช่นนี้ได้ ? การตีปัญหาข้อสองออก ได้สำเร็จผลเกิดเป็นหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระองค์ใช้สอนบริษัทในสมัยต่อมานั้นเอง อันรวมใจความได้สั้น ๆ ว่า สิ่งซึ่งเกิดมาจากสิ่งอื่น ซึ่งไม่เที่ยง

ถาวร และทั้งอาการที่สืบต่อกันมาก็ไม่ถาวรแล้ว สิ่งนั้นจะเที่ยงถาวรอย่างไรได้ ย่อมกระสับกระส่ายโยกโคลงแปรปรวนไปตามกัน สิ่งที่แปรปรวนไม่คงที่ ย่อมก่อให้เกิดภาวะชนิดที่ทนได้ยาก คือทำให้เจ้าของได้รับความไม่พอใจเสียใจและเป็นทุกข์ เมื่อมันแปรปรวนและเป็นทุกข์อยู่อย่างนี้แล้ว มนุษย์จึงไม่ควรฝืนธรรมดาสะเออะเข้าไปรับเอาความทุกข์นั้น โดยเข้าใจอ้างตัวเองเป็นเจ้า-ของร่างกายนี้และร่างกายอื่น มันไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของเรา เห็นได้ตรงที่ไม่อยู่ในอำนาจเรา เราไม่ได้ทำมันขึ้น นอกจากอำนาจธรรมชาติแห่งนามและรูปเท่านั้น ผู้ที่เข้าไปผูกใจในสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของภายในและภายนอกตนก็ดี ว่าเป็นสิ่งที่จะเป็นไปตามความประสงค์ของตนทุกเมื่อแล้ว จะเกิดเป็นปัญหายุ่งยากขึ้นชนะใจของผู้นั้น มืดมิดเกินกว่าที่เขาจะสะสางได้ พระองค์จึงทรงสอนให้หน่ายและละวางสิ่งต่าง ๆ ด้วยการไม่ยึดถือทางใจ แม้ว่าธรรมดาคนเราจะต้องอิงอาศัยสิ่งนั้น ๆ เพื่อมีชีวิตอยู่. หมายความว่า เราปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้องก็แล้วกัน.

เมื่อเราไม่เข้าไปผูกใจในสิ่งใด สิ่งนั้น ก็ไม่เป็นนายบังคับใจเราให้อยาก ให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว ให้เหี่ยวแห้ง หรือให้อาลัยถึงมันได้ เราจะอยู่เป็นสุข เมื่อใจหลุดพ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่มีอะไรมาทำให้เรากลับเป็นทุกข์ได้อีกจนตลอดชีวิต การคิดแล้วคิดอีกเพื่อตีปัญหานี้ให้แตก จนใจหลุดพ้น เรียกว่า**วิปัสนา-กัมมฐาน**. และเมื่อใจเราไม่ค่อยยอมคิดให้จริงจังลึกซึ้ง เพราะอาจฟุ้งซ่านด้วยความรัก ความโกรธ ความกลัว ความขี้เกียจ หรือ

อะไรก็ตาม จะต้องทำการข่มใจให้ปลอดจากอุปสรรคนั้น ๆ เสีย ก่อน การข่มใจนั้นเราเรียกกันว่า **สมถกัมมฐาน** ถ้าไม่มีอุปสรรค เหล่านี้สมถกัมมฐานก็ไม่เป็นของจำเป็นนัก นอกจากจะเข้าฌาน เพื่อความสุขของพระอริยเจ้า เช่นเดียวกับการหลับนอน เป็นการ พักผ่อนอย่างแสนสุขของพวกเรา ๆ เหมือนกัน คำสั่งสอนส่วน มากของพระองค์ เราถึงพบแต่วิปัสนากัมมัฏฐานเป็นส่วนใหญ่.

ความยึดถือ หรือ อุปาทาน

เราจะมองเห็นอย่างแจ่มแจ้งได้แล้วว่า สภาพแห่งทุกข์ มี อยู่ในโลกนี้จริงแต่บุคคลผู้จะรับทุกข์นั้นหามีไม่ ถ้าหากเขาจะไม่ หลงเข้าไปรับเอาด้วยความเข้าใจผิดว่า สิ่งนั้นเป็นสุข และอยากได้ หรือหวงแหนจนเกิดการยึดมั่น หรือเข้าใจไปว่า ทั้งมัน ทั้งเขา เป็นตัวตนที่จะอยู่ในอำนาจของตน ได้ทุกอย่างตามแต่จะปรารถนา คิดดูก็เป็นการน่าขันและน่าสลดใจ อย่างไม่เปรียบ ที่เราพากัน สมมติเอาสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "ว่างเปล่า" ให้เป็นตัวเป็นตน ขึ้นแล้ว ทำใจตัวเองให้ดิ้นรน ก่อความยุ่งยากให้เกิดขึ้นในใจ รักโกรธ เกลียดกลัวไปตามฉากแห่งความแปรปรวนของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งที่แท้มันเป็นของ "ว่างเปล่า" อยู่ตลอดเวลา ตามที่พระองค์ ตรัสไว้นั่นเอง

คำว่า ว่างเปล่า ในที่นี้ คือ ไม่มีแก่นสารตัวตน ที่จะมายืน ยันรับรองกับเราว่าเอาอย่างนั้นอย่างนี้กันได้ เพราะของทุก อย่างล้วนแต่มีสิ่งอื่นปรุงแต่งค้ำจุนกันมาเป็นทอด ๆ จึงตั้งอยู่ได้

พร้อมกับการค่อย ๆ แปรไป สิ่งที่สิ่งอื่นปรุงแต่งจึงเป็นของว่างเปล่า ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีอิสระแก่ตน ใครจะเอาสัญญามั่นเหมาะกับสิ่งเหล่านั้นอย่างไรได้ ในเมื่อทั้งผู้ถือสัญญาและผู้ให้สัญญาก็ล้วนแต่ไม่มีความเป็นใหญ่แก่ตน หรือมีความเป็นตัวเป็นตน ไปตาม ๆ กันทั้งนั้น, ผู้ที่ขืนเข้าไปสัญญาหรือยึดมั่นในสัญญา ก็เท่ากับเอา**ความว่างเปล่าไปผูกพันกับความว่าง**[๑] จะได้ผลอันพึงใจจากอะไรเล่า. ทั้งนี้ก็เพราะการหลงยึดมั่นของว่างขึ้นเป็นตัวตน เราเรียกกันว่า อุปาทาน วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นนั้น เรียกว่าอุปาทานขันธ์ มีห้าอย่าง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่าขันธ์ทั้งห้าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น อันเป็นทุกข์.

หลักอริยสัจ

เราจะเรียนรู้หลักความจริงเหล่านี้ได้จากโรงเรียน คือร่างกายเรานี้เท่านั้น ของใครก็ของมัน ต้องอาศัยร่างกายเป็นที่ค้นหาความจริง เป็นครูสอนความจริง เพราะในร่างกายนี้ มีลักษณะพร้อมทั้งเหตุและผล พอเพียงที่จะให้เราศึกษาหาความรู้ และทำความมั่นใจให้แก่เราได้, พระองค์จึงตรัสไว้ว่า "... **แน่ะเธอ! ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี่นั่นเองอันมีพร้อมทั้งสัญญาและใจ, ฉันได้บัญญัติโลก (คือความทุกข์), ได้บัญญัติโลกสมุทัย (คือเหตุ**

๑. ดูเรื่องใครทุกข์ ใครสุขประกอบ จะได้ความชัดเจน, เมื่อสงสัยว่าไม่มีตัวตนแล้ว ใครทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว.

ให้เกิดทุกข์), ได้บัญญัติโลกนิโรธ (คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์), และได้บัญญัติโลกนิโรธคามินีปฏิปทา (คือการทำเพื่อให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกนั้น) ไว้.”

ในที่นี้ ตรัสเรียกสภาพธรรมดาอันเต็มไปด้วยทุกข์ ว่าโลก. เรียกความอยากทะเยอทะยานของสัตว์โลกเพราะความยึดมั่นเข้าใจผิด ว่าเหตุให้เกิดโลก เรียกการดับความอยากเสียแล้วอยู่สงบเป็นสุขใจเพราะไม่ยึดมั่น และเข้าใจถูกในสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นที่ดับของโลก และทรงเรียกมรรคมีองค์แปดประการว่าเป็นวิธีให้ถึงความดับของโลกนั้น อันเป็นสิ่งที่สัตว์ทุกคนควรกระทำเป็นหน้าที่ประจำชีวิตของตน ๆ ตามนัยนี้เป็นอันว่า**หลักใหญ่ของพุทธศาสนาคือการสอนให้ดับทุกข์ภายในใจ ด้วยการศึกษาหาความจริงในกายตน และหยั่งรู้ไปถึงสิ่งและบุคคล ที่แวดล้อมตนอยู่ตามเป็นจริง ไม่ติดมั่นจนเกิดทุกข์ เพราะเห็นกฎแห่งอนัตตา แล้วมีใจปลอดโปร่งสบาย.** การไม่ยึดมั่นว่าเป็นตัวตน อันจะก่อให้เกิดการเห็นแก่ตนนั้น เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น หรือแก่โลกทั้งสิ้น คือตนเองจะเป็นผู้มีสุขสงบเยือกเย็นแสนจะเย็น ส่วนผู้อื่นนั้น นอกจากไม่ถูกผู้นั้นมาเบียดเบียนแล้ว ยังอาจประพฤติตามเขา จนได้รับความสุขอย่างเดียวกัน ไฟทุกข์ของโลกจะดับสนิท หลักธรรมทั้งหลายแม้จะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันหมดนั้นรวมลงได้ในหลัก คือความดับทุกข์ทั้งสิ้น ความรู้ชนิดนี้ย่อมนำให้เกิดความเมตตาสงสารเพื่อน ที่กำลังตกอยู่ในทะเลแห่งสังสารวัฏ

ด้วยกันอย่างแรงกล้า เพราะฉะนั้น เป็นอันไม่ต้องกล่าวก็ได้ว่า **เมตตา** เป็นหลักอันสำคัญในพุทธศาสนานี้ด้วย อีกประการหนึ่ง

หลักโลกิยะ และ โลกุตตระ

ผู้สำคัญในสิ่งว่างเปล่าว่าเป็นแก่นสาร ก็คือผู้หลง หรือเรียกตรง ๆ อีกอย่างหนึ่งว่าผู้ปลูกสร้างฉางบรรจุความทุกข์ไว้สำหรับตน และนั่นคือปกติหรือธรรมดาของมนุษย์ทั้งโลก ที่เรียกว่ายังอยู่ในวิสัยโลกิยะ ไม่ใช่โลกุตตระ คือผู้พ้นจากโลกด้วยน้ำใจบางสมัยหรือบางเรื่อง ผู้แสวงหาทุกข์มาใส่ตัวได้มาก กลับได้รับความยกย่องนับถือ ทั้งนี้เพราะพากันหลงในสิ่งที่ยังไม่รู้จักมันดี และนับถือโลกิยะ คนยากจนซึ่งมีอยู่เป็นส่วนมากทะเยอทะยานเงินทองของมหาเศรษฐีอย่างแรงกล้า แต่มหาเศรษฐีนั้นไม่ได้ทะเยอทะยาน หรือรู้สึกอะไรกี่มากน้อยในเงินทองของตนเลย เป็นแต่ทะเยอทะยานต่อส่วนที่มากขึ้นไปกว่านี้อีก. ส่วนความหนักใจความหวั่นใจ เมื่อคิดเทียบส่วนแล้ว ย่อมมีเสมอกันไปหมด มันมีส่วนมากน้อยเท่ากับที่ตน **สมมติเอาความว่างเปล่าขึ้นเป็นตัวเป็นตน** ตามมากและน้อยเพียงไร. ใครสมมติขึ้นมาก ก็ต้องแบกไว้มากและหนักกว่า พระพุทธเจ้าเอง ก็เคยทรงแบกก้อนหินอันหนักนี้ แต่แล้วกลับทรงสลัดทิ้งเสีย เพราะพระองค์ทรงค้นพบว่า มันคือความทุกข์ทรมานของผู้เข้าใจผิด หลงเข้าไปยึดถือ เป็นของน่าสะอิดสะเอียด และตรงกันข้ามกลับเป็นของเบาสบายสำหรับผู้ไม่หลงยึดถือ หรือสลัดทิ้งเสียได้แล้ว นี้

เรียกว่า ทรงค้นพบ **โลกุตตรธรรม** เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาก็คือคำสอนให้สลัดความทุกข์ออกทิ้งเสีย ให้พ้นจากความทุกข์อันเป็นของมีประจำอยู่ในโลกแต่อย่างเดียว ไม่หลงประกอบทุกข์ขึ้นแบกไว้ **ไม่ใช่ให้อ่อนแอร้องขอแต่ความสุข** ทั้งที่ไม่รู้จักทุกข์และสลัดมันออกไปเสีย โดยรู้ว่าภาวะที่หมดทุกข์นั่นแล เป็นความสุขที่แท้ มันเป็นการทำชีวิตให้กลับกลายมาเป็นอิสระจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติอันยั่วยวนใจในโลก ภายหลังจากที่เราเองได้ยอมตนเข้าไปเป็นทาสด้วยความโง่อย่างยิ่งของเรามาแล้ว ตลอดสงสารวัฏอันยาวยืด ซ้ำซาก ไม่มีที่สิ้นสุดลงได้ จนกว่าเราจะรู้เท่าทันมัน ดวงใจอันข้ามขึ้นเหนือโลกเช่นนี้ เรียกว่า **โลกุตตรจิต** ภาวะที่เป็นเช่นนั้น เรียกว่า **โลกุตตรธรรม โลกุตตรวิสัย** หรือ **โลกุตตรภูมิ**

ในวงแห่งศาสนาอื่น ๆ เมื่อศาสนิกใกล้จะตายย่อมร้องว่า "สวรรค์ ! พระเจ้า !" แต่สำหรับพุทธศาสนิกที่แท้จริง จะร้องว่า **"ความดับสนิทอย่างไม่มีเหลือเป็นเชื้ออีกต่อไป"** นี้แสดงว่าเขาเหล่าโน้น ยังอยากอยู่ในโลก—โลกสวรรค์ หรือโลกพระเจ้า ส่วนพุทธศาสนิกมีจุดปลายทางคือความดับไม่มีเหลือ **โลกุตตระจึงมีแต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น !**

เมื่อมนุษย์ยังเป็นป่าเถื่อน รู้จัก และปรารถนาความสุขอย่างสูงสุดเพียงการได้กินได้เสพของอร่อยๆ พออิ่มไปขณะหนึ่งๆ เท่านั้น แต่ความคิดของมนุษย์ในอันแสวงหาความสุขที่ยิ่งขึ้นไป

ไม่ได้หยุดเฉยอยู่ นานเข้าค่อยมีความเห็นแปรไปสู่ภาวะที่สูงขึ้น จนรู้จักและปรารถนา ทรัพย์สมบัติ แว่นแคว้น ปรารถนากามสุขจนถึงสวรรค์ อันเป็นที่สุดยอดของกาม นานต่อมามีพวกหัวคิดสูง เห็นว่าสุขในกามก็ยังเป็นของเสียดแทงหัวใจ เท่า ๆ กับความหวานอร่อยของมัน เลยนึกหาความสุขอันสูงขึ้นไป และได้ยึดเอาว่าความมีความเป็นแห่งชีวิต ที่ปราศจากกาม เป็นยอดสุด คือความเป็นพรหมนั่นเอง และบัญญัติขึ้นในยุคนั้นว่าความเป็นพรหมนั่นแหละเป็นนิพพาน คำว่า นิพพาน ที่แปลตามศัพท์ ว่า ปราศจากการเสียดแทง ได้เกิดมีขึ้นแต่ครั้งนั้น

ต่อมาอีกนาน พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น และทรงค้นพบว่าภาวะแห่งพรหมก็ยังไม่เที่ยง แปรปรวนและแตกดับเช่นเดียวกับสิ่งที่ต่ำกว่าอื่น ๆ จะเรียกว่านิพพาน หาได้ไม่ ยังเสียดแทงอยู่อย่างละเอียด เพราะยังมีความสำคัญว่าตัวตนอยู่ จะต้องเสียดแทงใจในเมื่อมันแตกดับ เพราะยังมีความอยาก ความปรารถนาในทางที่แม้ไม่ใช่กามก็จริง ตัณหายังมีอยู่ จึงทรงบัญญัติความดับไม่มีอะไรเหลือเป็นตัวตนสำหรับยึดถืออีกต่อไปว่าเป็นตัวนิพพานอันแท้จริง อันจะไม่มีใครมาบัญญัติความสุขให้สูงกว่านี้ขึ้นไปได้อีก โลกุตตรธรรมหรือนิพพานที่แท้จริง จึงมีแต่ในพุทธศาสนา นอกนั้นยังอยู่ในวิสัยโลกทั้งสิ้น ต่างกันสักว่าชื่อเป็นมนุษยโลกบ้าง เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง.

พุทธศาสนา กับ วิทยาศาสตร์

หลักแห่งพุทธศาสนา แปลกจากศาสนาอื่นทั้งหลาย โดยเป็นศาสนาแห่งวิชาความรู้ที่ทนต่อการพิสูจน์ของใคร ๆ ได้ทั้งสิ้น ดังที่ตรัสไว้ว่า **ธรรมในพุทธศาสนา ย่อมทนต่อการพิสูจน์ได้**[๑] **คือท้าให้ใครพิสูจน์ได้ทุกอย่างจนผู้พิสูจน์พ่ายแพ้ภัยตัวเอง หมดมานะกลับใจยอมนับถือพุทธศาสนา.** คำที่กล่าวกันว่า พุทธศาสนาเหมือนกัน หรือเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์นั้น มีผู้ตีความกันว่า เพราะพุทธศาสนาแยกสังขารร่างกาย ออกวิเคราะห์หาความจริงเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน แยกธาตุต่างๆ ออกหาคุณสมบัติชั้นละเอียด ข้าพเจ้าเห็นว่า คำกล่าวนั้นยังไม่เพียงพอกับคุณค่าอันสูงสุดแท้จริงของพุทธศาสนา เพราะถ้ากล่าวเช่นนั้นแล้ว วิชาสรีรศาสตร์หรือแพทย์ศาสตร์อันเกี่ยวกับการแยกตรวจร่างกาย ก็จะกลายเป็นพุทธศาสนาไปส่วนหนึ่งด้วย ที่แท้ควรกล่าวว่า เหมือนกันโดยที่หลักวิทยาศาสตร์ ก็ทนต่อการพิสูจน์ อาจทำการพิสูจน์ให้ดูเอง หรือยอมให้ใครพิสูจน์ได้ทุกท่าทุกทาง จนเขาหมดท่าจะพิสูจน์เพื่อโต้แย้งอีกต่อไป และหมดความสงสัย เช่นเดียวกับพุทธศาสนา ยอมให้ใครเพ่งพิสูจน์ซักไซ้อย่างไรก็ได้ ยอมทนอยู่ได้จนเขาหมดวิธีพิสูจน์และต้องเชื่อ สัจจะย่อมไม่ตาย ! คำว่าวิทยาศาสตร์ในที่นี้ หมายถึงวิชา

---

๑. ตรัสว่า "...เมื่อเขาใคร่ครวญต่อเนื้อความแห่งธรรมอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนต่อการพิสูจน์ได้ เมื่อธรรมทั้งหลายทนต่อการพิสูจน์ได้ เขาย่อมเกิดความพอใจและความขยันขันแข็ง..." จังกีสูตร ม.ม. ไตร ล. ๑๓ น. ๖๐๕ ม. ๖๕๘.

(Science) ที่แท้จริงทุก ๆ อย่างไม่เฉพาะแต่การแยกธาตุ (Chemistry) เท่านั้น แม้คณิตศาสตร์ (Mathematic) ก็เป็นวิทยา-ศาสตร์ในที่นี้ด้วย ถ้าท่านสงสัยว่าวิชาเลขหรือคณิตศาสตร์จะทนต่อการพิสูจน์ได้เหมือนพุทธศาสนาอย่างไรก็จงลองคิดดูอย่างง่ายๆ ที่สุดว่า ๒ + ๓ = ๕ เป็นต้น นี้มันเป็นความจริงเพียงไร มีใครบ้างที่อาจพิสูจน์ให้เห็นว่า ๒ บวกกับ ๓ ได้ผลเป็นอย่างอื่นนอก-จาก ๕ ใครจะพิสูจน์โดยวิธีไรก็ร้อยก็พันเท่าก็ตาม มันยังคงเป็น "๒ + ๓ = ๕" อยู่เสมอ เป็นหลักที่แข็งแรงยิ่งกว่าภูเขาหินแท่งทึบอันอาจหวั่นไหวได้ โดยธรรมชาติหรืออุตุนิยมแปรปรวน หลักความจริงแห่งวิทยาศาสตร์เหล่านี้ มั่นคงมีอุปมาฉันใด พุทธ-ศาสนาก็มีหลักแห่งความจริง หนักแน่นมั่นคงฉันนั้น แม้จะขนเอาการแยกธาตุและตรวจค้นพิสูจน์ อย่างที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์แผนใหม่ทั้งหมดมาเป็นเครื่องมือพิสูจน์ ก็ไม่อาจพิสูจน์พุทธ-ศาสนาให้เศร้าหมองไปได้แม้แต่นิดเดียว ขอแต่อย่าให้ไปหยิบให้ถูกกะพี้ของพุทธศาสนา เช่น พิธีต่าง ๆ เป็นต้น มาพิสูจน์ในนามว่า พุทธศาสนาก็แล้วกัน ความจริงหรือพุทธศาสนาจะยังคงอยู่ชั่วโลก ไม่มีสมัยหรือขีดขั้นกำหนดเวลาอยู่ เพราะเป็นการเรียนรู้ธรรมชาติ เพื่อชำนะธรรมชาติด้วยความจริง เช่นนี้ยังมิเป็นเครื่องชี้อันเด่นชัดว่า พุทธศาสนาเข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ ซึ่งโลกปัจจุบัน ย่อมบูชาอย่างสนิททั่วหน้า โดยลักษณาการอย่างไรเจียวหรือ ? และข้อสำคัญที่สุดก็คือ เมื่อมีแต่ **พุทธศาสนาเท่านั้น**

ที่เข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ของโลกแล้ว จะยังมีศาสนาไหนอีกเล่า ที่ควรจะเป็นศาสนาแห่งสากลโลก **นอกจากพุทธศาสนา ?**[๑]

โมกขพลาราม

๑ กรกฎ. ๗๗

๑. **หมายเหตุส่วนตัว :- ที่จริงศาสนาทั้งหลายมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือความสุข ถ้าจะปรับกันเข้าให้สนิท ก็จะลงกันได้เป็นศาสนาเดียวกัน! ใครมีคุณสมบัติแค่ไหน ยอมอยู่ในระดับแค่นั้น ลำดับวุฒิ ก็จะมีแต่ศาสนาเดียวในโลก ! ขอแต่อย่าถือเราถือเขา ถึงกับพยายามทำลายเพื่อนศาสนาอื่นเพื่อประโยชน์ตน ด้วย "การรุกเงียบ ๆ" อย่างใดอย่างหนึ่งก็แล้วกัน หลักศาสนาอื่นทั้งหลาย มีเพียงโลกิยะ ไม่พ้นไปได้ ส่วนพุทธศาสนายังมีสูงขึ้นไปถึงโลกุตตระด้วย มีทั้งสองอย่าง ใครจะเลือกเอาอย่างไหนก็ได้ หลักโลกุตตระหรือที่เกี่ยวกับโลกุตตระเท่านั้น ที่พุทธศาสนามีอยู่ อย่างที่ศาสนาอื่นไม่มีเสียเลย จึง "อม" ศาสนาอื่น ๆ ไว้ได้ทั้งหมด** ●

พุทธทาส

ความกลัว

ความกลัวเป็นสิ่งที่มีอำนาจมากสิ่งหนึ่ง ในบรรดาสิ่งที่ทำลายความสุขสำราญ หรือรบกวนประสาทของมนุษย์เป็นอย่างยิ่งด้วยกัน ความกลัวนี้ย่อมมีลักษณะ และพิษสงมากน้อยกว่ากันเป็นขั้น ๆ ตามความรู้สึกอันสูงต่ำของจิต เด็ก ๆ สร้างภาพของสิ่งที่น่ากลัวขึ้นในใจตามที่ผู้ใหญ่นำมาขู่ หรือได้ยินเขาเล่าเรื่องน่ากลัว เกี่ยวกับผีเป็นต้น สืบ ๆ กันมา แล้วก็กลัวเอาจริง ๆ จนเป็นผู้ใหญ่ความกลัวนั้นก็ไม่หมดสิ้นไป ความกลัวเป็นสัญชาติญาณอันหนึ่งของมนุษย์เหมือนกันหมด แต่ว่าวัตถุที่กลัวนั่นแหละต่างกัน ตามแต่เรื่องราวที่ตนรับเข้าไว้ในสมอง **วัตถุอันเป็นที่ตั้งของความกลัว ที่กลัวกันเป็นส่วนมากนั้น โดยมากหาใช่วัตถุที่มีตัวตนจริงจังอะไรไม่ มันเป็นเพียงสิ่งที่ใจสร้างขึ้นสำหรับกลัวเท่านั้น ส่วนที่เป็นตัวตนจริง ๆ นั้น ไม่ได้ทำให้เรากลัวนานหรือมากเท่าสิ่งที่ใจสร้างขึ้นเอง มันมักเป็นเรื่องเป็นราวลุล่วงไปเสียในไม่ช้านัก บางทีเราไม่ทันนึกกลัวด้วยซ้ำไปเรื่องนั้นก็ได้มาถึงเรา เป็นไปตามเรื่องของมันและผ่านพ้นไปแล้ว มันจึงมิได้ทรมานจิตของมนุษย์มากเท่าเรื่องหลอก ๆ ที่ใจสร้างขึ้นเอง**

เด็กๆ หรือคนธรรมดา เดินผ่านร้านขายโลงซึ่งยังไม่เคยใส่ศพเลย ก็รู้สึกว่าเป็นที่น่ารังเกียจ หรือเป็นที่อวมงคลเสียจริงๆ เศษกระดาษชนิดที่เขาใช้ปิดโลงขาดตกอยู่ในที่ใด ที่นั้นก็มีผีสำหรับเด็กๆ เมื่อเอาสีดำกับกระดาษเขียนกันเข้าเป็นรูปหัวกระโหลกตากลวง ความรู้สึกว่าผีก็มาสิงอยู่ในกระดาษแผ่นนั้นทันที เอากระดาษฟางกับกระดาษสี มาประกอบกันเข้าเป็นหัวคนป่าที่น่ากลัว มีสายยนต์ชักให้แลบลิ้นเหลือกตาได้ มันก็พอที่จะทำให้ใครตกใจเป็นไข้ได้ ในเมื่อนำไปแอบคอยที่ชักหลอกอยู่ในป่าหรือที่ขมุกขมัว และแม้ที่สุดแต่ผู้ที่เป็นนายช่างทำมันขึ้นนั่นเอง ก็รู้สึกไปว่า มันมิใช่กระดาษฟางกับกาวและสีเหมือนเมื่อก่อนเสียแล้ว ถ้าปรากฏว่ามันทำให้ใครเป็นไข้ได้สักคนหนึ่ง เราจะเห็นได้ในอุทาหรณ์เหล่านี้ว่า **ความกลัวนั้น ถูกสร้างขึ้นด้วยสัญญาในอดีตของเราเองทั้งนั้น เพราะปรากฏว่าสิ่งนั้นๆ ยังมิได้เนื่องกับผีที่แท้จริงแม้แต่นิดเดียว และสิ่งที่เรียกว่า ผี ผีมันก็เกิดมาจากกระแสที่เต็มไปด้วยอานุภาพอันหนึ่ง อันเกิดมาจากกำลังความเชื่อแห่งจิต ของคนเกือบทั้งประเทศ หรือทั้งโลก เชื่อกันเช่นนั้น อำนาจนั้นๆ มันแผ่ซ่านไปครอบงำจิตของคนทุกคน ให้สร้างผีในมโนคติตรงกันหมด และทำให้เชื่อในเรื่องผียิ่งขึ้น** และ *ผีก็มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้ จนกว่าเมื่อใดเราจะหยุดเชื่อเรื่องผี หรือเรื่องหลอกนี้กันเสียที ให้หมดทุกๆ คน ผีก็จะหมดสิ้นไปจากโลกเอง* จึงกล่าวได้ว่า **ความ**

กลัวที่เรากลัวกันนั้น เป็นเรื่องหลอกที่ใจสร้างขึ้นเองด้วยเหตุผลอันผิด ๆ เสียหลายสิบเปอร์เซ็นต์

ความกลัวเป็นภัยต่อความสำราญ เท่ากับความรัก โกรธ เกลียด หลงใหล และอื่น ๆ หรือบางทีจะมากกว่าด้วยซ้ำ ดูเหมือนว่าธรรมชาติได้สร้างสัญชาติญาณอันนี้ให้แก่สัตว์ ตั้งแต่เริ่มออกจากครรภ์ทีเดียว ลูกนกหรือลูกแมว พอลืมตาก็กลัวเป็นแล้ว แสดงอาการหนี หรือป้องกันภัยในเมื่อเราเข้าไปใกล้ เด็ก ๆ จะกลัวที่มืด หรือการถูกทิ้งไว้ผู้เดียว ทั้งที่เขายังไม่เคยมีเรื่องผูกเวรกับใครไว้ อันจะนำให้กลัวไปว่าจะมีผู้ลอบทำร้าย เพียงแต่ผู้ใหญ่ชี้ไปตรงที่มืด แล้วทำท่ากลัวดูสักครั้งเท่านั้น เด็กจะกลัวติดอยู่ในใจไปได้นาน คนโตแล้วบางคน นั่งฟังเพื่อนกันเล่าเรื่องผีเวลากลางคืน มักจะค่อยขยับ ๆ จนเข้าไปนั่งอยู่กลางวงโดยไม่รู้สึกตัว และยังไปนอนกลัวในที่นอนอีกนาน กว่าจะหลับได้ เดินผ่านป่าช้าโดยไม่รู้ เพิ่งมารู้และกลัวเอาที่บ้านก็มี สำหรับบางคนทั้งหมดนี้เป็นเครื่องแสดงความกลัวเป็นเรื่องของจิตมากกว่าวัตถุ ผู้ใดไม่มีความรู้ในการควบคุมจิตของตนในเรื่องนี้ เขาจะถูกความกลัวกลุ้มรุม ทำลายกำลังประสาทและความสดชื่นของใจเสียอย่างน่าสงสาร ในทำนองตรงกันข้าม สำหรับผู้ที่มีอุบายข่มขี่ความกลัวย่อมจะได้รับความผาสุกมากกว่า ,มีกำลังใจเข้มแข็งกว่าเหมาะที่จะเป็นหัวหน้าหมู่หรือครอบครัว

เมื่อปรากฏว่าความกลัว เป็นภัยแก่ความผาสุกเช่นนี้แล้ว บัดนี้เราก็มาถึงข้อปัญหาว่า เราจะเอาชนะความกลัวได้อย่างไร

สืบไป เพราะเหตุว่าการที่ทราบแต่เพียงว่าความกลัวเป็นภัยของความผาสุกนั้น เรายังได้รับผลดีจากความรู้นั้น น้อยเกินไป เราอาจบั่ดเป่าความกลัวออกไปเสียจากจิตโดยวิธีต่าง ๆ กัน แต่เมื่อจะสรุปความขึ้นเป็นหลักสำคัญ ๆ แล้ว อย่างน้อยเราจะได้สามประการคือ :–

๑. สร้างความเชื่ออย่างเต็มที่ ในสิ่งที่ยึดเอาเป็นที่พึ่ง

๒. ส่งใจไปเสียในที่อื่น ผูกมัดไว้กับสิ่งอื่น ๆ

๓. ตัดต้นเหตุของความกลัว นั้น ๆ เสีย

ในประการต้น เราอาจเห็นได้ทั่วไป คือวิธีของเด็ก ๆ ที่เชื่อตะกรุด หรือเครื่องราง ฯ ล ฯ ตลอดจนพระเครื่ององค์เล็กที่แขวนคอ และเป็นวิธีของผู้ใหญ่บางคนที่มีความรู้สึกอยู่ในระดับเดียวกับเด็กด้วย คนในสมัยอนารยะ ถือภูเขาไฟ ต้นไม้ ฟ้าหรือสิ่งที่ตนเห็นว่ามีอำนาจน่ากลัว ควรถือเอาเป็นที่มอบกายถวายตัวได้อย่างหนึ่ง นี่ก็อยู่ในประเภทเดียวกัน ที่ยังเหลือมาจนทุกวันนี้ เช่น พวกที่บนบาน ต้นโพธิ พระเจดีย์ เป็นต้น เพื่อความเบาใจของตนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง วิธีนี้เป็นผลดีที่สุดได้ตลอดเวลาที่ตนยังมีความเชื่อมั่นคงอยู่ ความเชื่อที่เป็นไปแรงกล้าอาจหลอกตัวเองให้เห็นสิ่งควรกลัว กลายเป็นสิ่งที่ไม่ควรกลัวไปได้ ถ้าหากจะมีอุบายสร้างความเชื่อชนิดนั้น ให้เกิดขึ้นได้มาก ๆ เมื่อใดความเชื่อหมดไป หรือมีน้อยไม่มีกำลังพอที่จะหลอกตัวเองให้กล้าหาญ แล้ววิธีนี้ก็ไม่มีประโยชน์กลายเป็นของน่าหัวเราะเท่า

นั้น เล่ากันมาว่าเคยมีคน ๆ หนึ่ง อมพระเครื่องเข้าตะลุมบอนฆ่าฟันกัน เชื่อว่าทำให้อยู่คงฟันไม่เข้าเป็นต้น ดูเหมือนได้ผลเป็นที่พอใจเขาจริงๆ ขณะหนึ่งพระตกจากปากลงพื้นดินในท้องนา ตะลีตะลานคว้าใส่ปากทั้งที่เห็นไม่ถนัดแทนที่จะได้พระ กับเป็นเขียดตัวหนึ่ง เข้าไปดิ้นอยู่ในปาก ก็รบเรื่อยไป โดยยิ่งเชื่อมั่นขึ้นอีกว่า พระในปากแสดงปาฏิหาริย์ดิ้นไปดิ้นมา เมื่อเลิกรบรีบคายออกดู เห็นเป็นเขียดตายก็เลยหมดความเชื่อ ตั้งแต่นั้นมาไม่ปรากฏว่าพระเครื่ององค์ใดทำความพอใจให้เขาได้อีก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า วิธีนี้ไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม คือทำความปลอดภัยให้ได้อย่างแท้จริง ไม่ใช่วิธีสูงสุด เนตํ สรณํ เขมํ เนตํ สรณ-มุตฺตมํ

ประการที่สอง สูงขึ้นมาสักหน่อย พอที่จะเรียกได้ว่าอยู่ในชั้นที่จัดว่าเป็นกุสโลบาย หลักสำคัญอยู่ที่ส่งความคิดนึกของใจไปเสียในที่อื่น ซึ่งจะเป็นความรักใครที่ไหน โกรธใครที่ไหน เกลียดใครที่ไหนก็ตาม หรือหยุดใจเสียจากความคิดนึกทุกอย่าง (สมาธิ) ก็ตาม เรียกว่าส่งใจไปเสียในที่อื่น คือจากสิ่งที่เรากลัวนั้น ก็แล้วกัน ที่เราเห็นกันได้ทั่วไป เช่นกำลังเมารัก บ้าเลือดเหล่านี้เป็นต้น จะไม่มีความกลัวผี กลัวเสือ กลัวเจ็บ แม้เรื่องราวในหนังสือข่าวรายวัน ก็เป็นพยานในเรื่องนี้ได้มาก แต่เรื่องชนิดนี้เป็นได้โดยไม่ต้องเจตนาทำความรู้สึกเพื่อส่งใจไปอื่น เพราะมันส่งไปเองแล้ว ถึงกระนั้นทุก ๆ เรื่องเราอาจปลูกอาการเช่นนี้ขึ้นได้ ในเมื่อต้องการ และมันไม่เป็นขึ้นมาเอง การคิดนึกถึงผลดีที่

จะได้รับ คิดถึงสิ่งที่เรารักมากจนเพ้ฝัน คิดถึงชาติประเทศ คิดถึงหัวหน้าที่กล้าหาญ ดูสิ่งที่ยั่วใจให้กล้า เช่นระเบียบให้มองดูธงของผู้นำทัพในเมื่อตนรู้สึกขลาด อันปรากฏอยู่ในนิยายเทวาสุร-สงครามในพระคัมภีร์เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแต่ช่วยให้ใจแล่นไปในที่อื่นจนลืมความกลัวหรือพระธรรม หรือพระสงฆ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง ในเมื่อภิกษุรูปใดเกิดความกลัวขึ้นมา ในขณะที่ตนอยู่ในที่เงียบสงัดเช่นในป่าหรือถ้ำเป็นต้น อาการเช่นนี้ทำนองค่อนไปข้างสมาธิ แต่ยังมิใช่สมาธิแท้ทีเดียว แต่ถ้าหากว่าผู้ใด แม้ระลึกถึงพระพุทธองค์ก็จริง แต่ระลึกไปในทำนองเชื่อมั่นมันก็คนป่าเชื่อปู่เจ้าเขาเขียวไม่ตรงกันเข้ากับประการต้น คือความเชื่อเช่นเชื่อพระเครื่องหรือต่อเมื่อระลึกในอาการเลื่อมใส ปีติในพระพุทธคุณเป็นต้นนั้น จึงจะเข้ากับประการที่สองนี้

ส่วนอาการที่สงบใจไว้ด้วยสมาธินั้น เป็นอุบายข่มความกลัวได้สนิทแท้ เพราะว่าในขณะแห่งสมาธิ ใจไม่มีการคิดนึกอันใดเลย นอกจากจับอยู่ที่สิ่งซึ่งผู้นั้นถือเอาเป็นอารมณ์หรือนิมิต ที่เกาะของจิตอยู่ในภายในเท่านั้น แต่ว่าใจที่เต็มไปด้วยความกลัว ยากที่จะเป็นสมาธิ เพราะฉะนั้นต้องเป็นสมาธิที่ชำนาญอย่างยิ่งจริง ๆ จนเกือบกลายเป็นความจำอันหนึ่งไป พอระลึกเมื่อใด นิมิตนั้นมาปรากฏเด่นอยู่ที่ "ดวงตาภายใน" ได้ทันทีนั่นแหละจึงจะเป็นผล แม้ข้อที่พระองค์สอนให้ระลึกถึงพระองค์ หรือพระธรรม พระสงฆ์ ตามนัยแห่งบาลีธชัคคสูตรนั้น ก็หมายถึงพุทธานุสสติ

ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติอยู่แล้ว แม้ว่าจะเป็นเพียงอุปจารสมาธิยังไม่ถึงขีดฌานก็ตาม ล้วนแต่ต้องการความชำนาญ จึงอาจเปลี่ยนอารมณ์ที่กลัวให้เป็นพุทธานุสสติเป็นต้นได้ ส่วนสมาธิที่เป็นได้ถึงฌานเช่นพรหมวิหารเป็นต้น เมื่อชำนาญแล้วสามารถที่จะข่มความกลัวได้เด็ดขาดจริง ๆ ยิ่งโดยเฉพาะเมตตาพรหมวิหาร ยิ่งเป็นไปได้ง่ายที่สุด แต่พึงทราบว่า ทั้งนี้เป็นเพียงความข่มไว้เท่านั้น เชื้อของความกลัวยังไม่ถูกรื้อถอนออก เมื่อใดหยุดข่มมันก็เกิดขึ้นตามเดิม อีกประการหนึ่ง ไม่ใช่วิธีที่ง่ายสำหรับคนทั่วไปสำหรับการข่มด้วยสมาธิ คนธรรมดา เหมาะสำหรับเพียงแต่เปลี่ยนเรื่องคิดนึกของใจเท่านั้น หาอาจทำการหยุดพฤติการของจิตให้ชะงักลงได้ง่าย ๆ เหมือนนักสมาธิไม่ และค่อนข้างจะเป็นการแนะให้เอาลูกกระพรวนเข้าไปผูกคอแมวไปในเมื่อสอนให้คนธรรมดาใช้วิธีนี้ และน่าปลาดใจอีกอย่างหนึ่งว่า วิธีที่สามที่จะกล่าวต่อไปข้างหน้าซึ่งเป็นวิธีที่สูงนั้น กลับจะเหมาะสำหรับคนทั่วไป และได้ผลดีกว่าเสียอีก วิธีนั้นคือตัดต้นเหตุแห่งความกลัวเสียตามแต่ที่กำลังปัญญาความรู้ของผู้นั้นจะตัดได้มากน้อยเพียงไร ดังจะได้พิจารณากันอย่างละเอียดกว่าวิธีอื่น ดังต่อไปนี้

เมื่อมาถึงประการที่สามนี้ ขอให้เราเริ่มต้นด้วยอุทาหรณ์ง่าย ๆ ของท่านภิกขุ อานันท เกาศลยายนะ[๑] เขียนไว้เรื่องหนึ่ง

---

๑. เขียนไว้ ในเรื่องคนเราเอาชนะความกลัวได้อย่างไร ในหนังสือพิมพ์มหาโพธิและบริติชพุทธิสต์ แต่เขียนสั้น ๆ เพียงสองหน้ากระดาษเท่านั้น และกล่าวเฉพาะการประพฤติกาย วาจา ใจ ให้สุจริตอย่างเดียว ว่าเป็นการตัดต้นเหตุแห่งความกลัว

เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายในข้อที่ว่า การสะสางที่มูลเหตุนั้น สำคัญเพียงไร อุทาหรณ์นั้นเป็นเพียงเรื่องที่ผูกขึ้นให้เหมาะสมกับความรู้สึกของคนเราทั่วไป เรื่องมีว่า เด็กคนหนึ่งมีความกลัวเป็นอันมากในการที่จะเข้าไปในห้องมืดห้องหนึ่ง ในเรือนของบิดาของเขาเอง เขาเชื่อว่ามีผีดุตัวหนึ่งในห้องนั้น และจะกินเขาในเมื่อเขาเพียงเข้าไป บิดาได้พยายามเป็นอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ทุก ๆ ทาง เพื่อให้บุตรของตนเข้าใจถูกว่าไม่มีอะไรในห้องนั้น เขากลัวไปเองอย่างไม่มีเหตุผล แต่เด็กคนนั้นได้เคยนึกเห็นตัวผีมาแล้ว เขาเชื่อตัวเองมากกว่าที่จะเชื่อบิดา เมื่อเห็นว่าไม่มีทางใดที่จะช่วยบุตรของตน ให้หลุดพ้นจากการกลัวผี ซึ่งเขาสร้างขึ้นเป็นภาพใส่ใจของเขาเองด้วยมโนคติได้จริงแล้ว ก็คิดวางอุบายมีคนใช้คนหนึ่งเป็นผู้ร่วมใจด้วย ฤกษ์งามยามดีวันหนึ่งเขาเรียกบุตรคนนั้นมาแล้วกล่าวว่า "พึ่งซิลูกของพ่อ ตั้งนานมาแล้วที่พ่อเข้าใจว่าพ่อเป็นฝ่ายถูก เจ้าเป็นฝ่ายผิด เดี๋ยวนี้พ่อพบแล้วว่าเจ้าเป็นฝ่ายถูก พ่อเป็นฝ่ายผิด ก่อนหน้านี้พ่อคิดว่าไม่มีผีดุในห้องนั้น บัดนี้พ่อพบด้วยตนเองว่ามันมีอยู่ตัวหนึ่ง และเป็นชนิดที่น่าอันตรายมากเสียด้วย พวกเราทุกคน จักต้องระวังให้ดี"

ต่อมาอีกไม่กี่วัน บิดาได้เรียกบุตรมาอีกด้วยท่าทางเอาจริงเอาจัง กล่าวว่า "หลายวันมาแล้ว ผีพึ่งปรากฏตัววันนี้เอง พ่อคิดจะจับและฆ่ามันเสีย ถ้าเจ้าจะร่วมมือกับพ่อด้วย ไปเอาไม้ถือของเจ้ามาเร็ว ๆ เข้าเถิด ไม่มีเวลาที่จะรอแม้นาทีเดียว เพราะมันอาจหนีไปเสีย" เด็กน้อยตื่นมาก แต่ไม่มีเวลาคิด ไปเอาไม้

ถือมาทันที พากันไปสู่ห้องนั้น เมื่อเข้าไปก็ได้พบผี (ซึ่งเรารู้ได้ว่าเป็นผีมือของคนใช้ทำขึ้น และคอยเชิดมันในห้องมืดนั้น) สองคนพ่อลูกช่วยกันระดมตีผีด้วยไม้ถือและไม้พลอง จนมันล้มลงมีอาการของคนตาย พ่อลูกดีใจ คนในครอบครัวทั้งหมดมีการรื่นเริงกินเลี้ยงกันในการที่ปราบผีได้สำเร็จ ฉลองวันชัย และเป็นวันแรกที่เด็กนั้นกล้าเข้าไปในห้องนั้น โดยปราศจากความกลัวสืบไป นี่เราจะเห็นได้ว่า เพื่อทำลายล้างผีที่เด็กสร้างขึ้นด้วยมันสมองของเขาเอง บิดาต้องสร้างผีขึ้นตัวหนึ่งจริง ๆ จึงทำลายได้สำเร็จ โดยอาศัยความฉลาดรู้เท่าทันการ รู้จักตัดต้นเหตุ คนโง่กับคนฉลาดนั้นผิดกันในส่วนที่ระงับเหตุร้ายลงไป จากทางปลาย หรือตัดรากเง่าขึ้นมาจากภายใต้ เสือย่อมกระโดดสวนทางเสียงปืนเข้าไปหาผู้ยิง ในเมื่อรู้สึกว่าตนถูกยิง แต่สุนัขย่อมมัวขบกัดตรงปลายไม้ ที่มีผู้แหย่ตนนั่นเอง หาคิดว่าต้นเหตุสำคัญอยู่ที่ผู้แหย่ไม่

เราพบจุดสำคัญว่า การตัดต้นเหตุเป็นวิธีที่ดีที่สุดดังนี้แล้ว เราก็ประจัญกันเข้ากับปัญหาว่า อะไรเล่าที่เป็นต้นเหตุแห่งความกลัว ?

เมื่อเราคิดดูให้ดีแล้วอาจตอบได้ว่าเท่าที่คนเราส่วนมากจะคิดเห็นนั้น ความกลัวมีต้นเหตุมากมาย คือความไม่เข้าใจในสิ่งนั้นบ้าง การมีความกลัวติดตัวอยู่บ้าง ใจอ่อนเพราะเป็นโรคประสาทบ้าง อาฆาตจองเวรไว้กับคนไม่ชอบพอกันบ้าง รักตัว

เองไม่อยากตายบ้าง เหล่านี้ล้วนเป็นเหตุแห่งความกลัว มูลเหตุอันแท้จริงเป็นรวบยอดแห่งมูลเหตุทั้งหลาย คืออะไรนั้นค่อนข้างยากที่จะตอบได้ เพราะเท่าที่เห็นกันนั้น เห็นว่า มันมีมูลมากมายเสียจริง ๆ แต่แท้ที่จริงนั้น ความกลัวก็เป็นสิ่งที่เกิดมาจากมูลเหตุอันสำคัญอันเดียว เช่นเดียวกับ ความรัก ความโกรธ ความเกลียด และความหลง เพราะว่าความกลัว ก็เป็นพวกเดียวกันกับความหลง (โมหะหรือเข้าใจผิด) มูลเหตุอันเดียวที่ว่านั้นก็คือ **อุปาทาน** ความยึดถือต่อตัวเองว่า ฉันมี ฉันเป็นนั่นของฉัน นี่ของฉันเป็นต้น อันเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัสมิมานะ (เรื่องนี้ข้าพเจ้าเคยอธิบายไว้บ้างแล้วในเรื่อง "สุขถา" ที่คณะธรรมทานเคยพิมพ์โฆษณาแล้ว)

ความรู้สึกหรือยึดถืออยู่เอง ภายในใจตามสัญชาตญาณนั้น มันคลอดสิ่งที่เราเรียกกันว่า "ฉัน" ขึ้นมา และความรู้สึกนั้นขยายตัวออกสืบไปว่า ฉันเป็นผู้ทำเช่นนั้นเช่นนี้ ฉันจะได้รับนั่นรับนี่ หรือเสียนั่นเสียนี่ไป นั่นจะส่งเสริมฉัน เป็นมิตรของฉันนี่จะตัดรอนฉันทำลายฉัน เป็นศัตรูของฉัน "ฉัน" สิ่งเดียวนี้ที่เป็นรากเง่าของความรัก โกรธ เกลียด กลัว หลง ใหล อันจักทำลายความผาสุก และอิสรภาพของคนเรา ยิ่งไปกว่าที่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันทำแก่เรา มากกว่าเรา หลายเท่าหลายส่วนนัก อุปาทานผูกมัดเรา ทำเข็ญให้เรายิ่งกว่าที่หากเราจะถูกแกล้งหาเรื่องจับจองจำ ในคุกในตรางเสียอีก เพราะปรากฏว่ามันไม่เคยผ่อนผันให้เราเป็นอิสระ หรือพักผ่อนแม้ชั่วครู่ชั่วยาม เมื่อมี

"ฉัน" ขึ้นมาในสันดานแล้ว "ฉัน" ก็อยากนั่นอยากนี่ อยากให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเมื่อพิจารณาดูซ้ำอีกทีหนึ่งแล้ว จะเห็นว่าเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตนเอง หรือ "ฉัน" นั้น ร้อยเปอร์เซ็นต์ "ฉัน" ไม่อยากเจ็บปวด ไม่อยากตาย หรือแหลกละลายไปเสีย ฉันจึงกลัวเจ็บกลัวตายเป็นสัญชาตญานของ "ฉัน" เมื่อกลัวตายอย่างเดียวอยู่ภายในแล้วก็กลัวง่ายไปทุกสิ่งที่เชื่อกันว่ามันจะทำให้ตาย หรือทำให้เจ็บป่วย ซึ่งเป็นน้องของตาย ทำให้ฉันกลัวผีจะหักคอฉัน กินฉัน หลอกฉัน ขู่ฉัน กลัวเสือซึ่งไม่เคยปรากฏว่า เป็นเพื่อนกันได้ และกลัวสัตว์อื่น ๆ แม้แต่งูตัวนิด ๆ กลัวที่มืด ซึ่งเป็นที่อาศัยของสิ่งน่ารังเกียจเหล่านั้น กลัวที่เปลี่ยว ซึ่งไม่มีโอกาสที่ตนจะต่อสู้ป้องกันตัวได้ กลัวคู่เวรจะลอบทำฉันให้แตกดับ กลัวฉันจะอับอายขายหน้าสักวันหนึ่ง เพราะฉันมีความผิดปกปิดไว้ บางอย่างฉันกลัวเพราะไม่เข้าใจว่าสิ่งนั้นจะเป็นอะไรก็ไม่รู้ เช่นผลไม้ดี ๆ บางอย่างแต่ไม่เคยรู้จักมาก่อน ถ้ารูปร่างหรือสีมันชอบกลแล้ว ฉันก็กลัวไม่กล้ากิน หรือแม้แต่จะชิมก็ขนลุก และในที่สุดเมื่อ "ฉัน" ปั่นป่วนในปัญหาการอาชีพ หรือชื่อเสียงเป็นต้นของฉันกลัวว่าฉันจะเสื่อมเสียอยู่เสมอ ฉันก็เป็นโรคใจอ่อนหรือโรคประสาท สะดุ้งง่ายใจลอย ความยึดถือว่าฉันเป็นฉันเหล่านี้เป็นมูลเหตุของความกลัว ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว ก็กวาดความสดใสชุ่มชื่นเยือกเย็นให้หมดเตียนไปจากดวงจิตเมื่อนั้น

เมื่อพบว่าต้นเหตุของความกลัวคืออะไรดังนี้แล้ว เราก็มาถึงปัญหาว่าจะตัดต้นเหตุนั้นได้อย่างไรเข้าอีกโดยลำดับ ในตอนนี้เป็นการจำเป็นที่เราจะต้องแบ่งการกระทำออกเป็นสองชั้น ตามความสูงต่ำแห่งปัญญาหรือความรู้ของคนผู้เป็นเจ้าทุกข์ คือถ้าเขามีต้นทุนสูงพอที่จะทำลายอุปาทานให้แหลกลงไปได้ ก็จะได้ตรงเข้าทำลายอุปาทาน ซึ่งเมื่อทำลายได้แล้ว ความทุกข์ทุกชนิดจะพากันละลายสาปสูญไปอย่างหมดจดด้วย นี้ประการหนึ่ง และอีกประเภทหนึ่ง คือพยายามเพียงบรรเทาต้นเหตุให้เบาบางไปก่อน ได้แก่การสะสางมูลเหตุนั้นให้สะอาดหมดจดยิ่งขึ้น

ประเภทแรก สำเร็จได้ด้วยการปฏิบัติธรรมทางใจ ให้ก้าวหน้าสูงขึ้นตามลำดับ ๆ จนกว่าจะหมดอุปาทาน ตามวิธีแห่งการปฏิบัติธรรมอันเป็นเรื่องยาวอีกเรื่องหนึ่ง ผู้สำเร็จในประเภทนี้ คือพระอรหันต์ จึงเป็นอันว่า จักงดวิธีนี้ไว้ก่อน เพราะไม่เป็นเรื่องที่สาธารณะแก่บุคคลทั่วไปและเป็นเรื่องที่เคยอธิบายกันไว้เป็นอย่างมากต่างหากแล้ว

ส่วนประเภทหลังนั้นคือ **การพยายามประพฤติความดีทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ จนตนติเตียนตนเองไม่ได้ ใครที่เป็นผู้รู้ แม้จะมีทิพยโสตหรือทิพยจักษุ มาค้นหาความผิดเพื่อติเตียนก็ไม่ได้ เป็นผู้เชื่อถือและเคารพตัวเองได้เต็มเปี่ยม ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนท่าน ไม่มีเวรภัยที่ผูกพันไว้กับใคร รู้กฎความจริงของโลก ศึกษาให้เข้าใจในหลักครองชีพ** หาความหนักแน่นมั่นใจให้แก่ตัวเอง

ในหลักการครองชีพและรักษาชื่อเสียงหรือคุณความดี พยายามทำแต่สิ่งที่เป็นธรรมด้วยความหนักแน่นเยือกเย็น ไม่เปิดโอกาสให้ใครเหยียดหยามได้ ก็จะไม่ต้องเป็นโรคใจอ่อนหรือโรคประสาท เพราะมีความแน่ใจตัวเองเป็นเครื่องป้องกัน และสำเหนียกอยู่ในใจเสมอว่า สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา เป็นไปตามเรื่อง คือเหตุปัจจัยของมัน ไม่เป็นของแปลก หรือได้เปรียบเสียเปรียบอะไรแก่กัน ในเรื่องนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความกลัวก็หมดไป ใจได้ที่พึ่งที่เกษมที่อุดมยิ่งขึ้น สมตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส การเห็นแจ้งอริยสัจสี่ประการไว้ ในรองลำดับแห่งการถือที่พึ่งด้วยการถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ อริยสัจ ก็คือการรู้เหตุผลของความทุกข์ และของความพ้นทุกข์ ความกลัวก็รวมอยู่ในพวกทุกข์ เห็นอริยสัจอย่างเพลา ก็คือ การเห็นและตัดต้นเหตุแห่งความกลัว ประเภทที่หลังนี้ เห็นอริยสัจเต็มที่ถึงที่สุด ก็คือพระอรหันต์ หรือการตัดต้นเหตุประเภทแรกได้เด็ดขาด

ข้าพเจ้าขอจบเรื่องนี้ลง ด้วยพระพุทธภาษิตที่เราควรสำเหนียกไว้ในใจอยู่เสมอ อันจะเป็นดุจเกราะป้องกันภัยจากความกลัวได้อย่างดี ดังต่อไปนี้ :-

"มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถูกความกลัวคุกคามเอาแล้ว ย่อมยึดถือเอาภูเขาบ้าง ป่าไม้ ที่ศักดิ์สิทธิ์บ้าง สวนศักดิ์สิทธิ์บ้าง รุกขเจดีย์บ้าง เป็นที่พึ่งของตน ๆ นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันทำความเกษมให้ได้

เลย นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุด ผู้ใดถือสิ่งนั้นๆเป็นที่พึ่งแล้ว ก็ยังไม่อาจหลุดพ้นไปจากทุกข์ทั้งปวงได้

ส่วนผู้ใดที่ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งแล้ว และเห็นอริยสัจทั้งสี่ ด้วยปัญญาอันถูกต้อง คือเห็นทุกข์ เห็นเหตุ เครื่องให้เกิดทุกข์ เห็นการก้าวล่วงไปเสียได้จากทุกข์ และเห็นหนทางอันประกอบองค์แปดประการ อันประเสริฐ อันเป็นเครื่องยังผู้นั้นให้เข้าถึงความรำงับแห่งทุกข์ นั่นแหละคือที่พึ่งอันเกษม นั่นแหละคือที่พึ่งอันสูงสุด ผู้ใดถือเอาที่พึ่งนั้นแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ — ธ. ขุ ๔๐.

ความโศกย่อมเกิดแต่ความรัก ความกลัวย่อมเกิดแต่ความรัก สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากความรัก ย่อมไม่มีความโศก ความกลัวจักมีมาแต่ที่ไหนเล่า

ความโศกย่อมเกิดมาจากตัณหา (ความอยากอย่างนั้นอย่างนี้) ความกลัวย่อมเกิดมาจากตัณหา (เพราะกลัวไม่สมอยาก) สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากตัณหา ย่อมไม่มีความโศก ความกลัวจักมีมาแต่ที่ไหนเล่า."

ธ. ขุ ๔๓.

ขอให้กลัวหมดไปจากจิต ความสุขจงมีแต่สรรพสัตว์ เทอญ.

พุทธทาสภิกขุ

๑ สิงห์ ๗๙

อาหารของดวงใจ

ความอิ่มเอิบด้วยอารมณ์ทาง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นั้นเป็นอาหารของฝ่ายโลก ความอิ่มเอิบด้วย ปีติ และปราโมช อันเกิดจากความที่ใจสงบจากอารมณ์ เป็นอาหารของฝ่ายธรรม อุดมคติของชีวิตคือ ความถึงที่สุดแห่งอารยะธรรม ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม เพราะฉะนั้นชีวิตย่อมต้องการอาหารทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม ถ้ามีเพียงอย่างเดียว ชีวิตนั้นก็มีความเป็นมนุษย์เพียงครึ่งเดียว หรือซีกเดียว

เราหาความสำราญให้แก่กายของเราได้ไม่สู้ยากนัก แต่การหาความสำราญให้แก่ใจนั้นยากเหลือเกิน ความสำราญกายเห็นได้ง่ายรู้จักง่าย ตรงกันข้ามกับความสำราญใจ แต่ไม่มีใครเชื่อเช่นนี้กี่คนนัก เพราะเขาเชื่อว่าไม่มีความสำราญอย่างอื่นที่ไหนอีก นอกจากความสำราญกาย และเมื่อกายสำราญแล้ว ใจก็สำราญเอง คนพวกนี้ไม่พึ่งธรรมหรือศึกษาธรรม และไม่ไหว้พระสงฆ์ ซึ่งเป็นนิมิตอันหนึ่งของธรรม

ความสำราญทางกายหรือฝ่ายโลกนั้น ต้อง "ดื่ม" หรือต้อง "กิน" อยู่เสมอจึงจะสำราญ แต่ที่แท้มันเป็นเพียงการระงับ หรือกลบเกลื่อนความหิวไว้ทุกชั่วคราวที่หิวเท่านั้น ส่วนความสำราญฝ่ายใจหรือฝ่ายธรรมนั้น ไม่ต้องดื่ม ไม่ต้องกิน ก็สำราญอยู่เอง เพราะมันไม่มีความหิว ไม่ต้องดื่มกินเพื่อแก้หิว ที่กล่าวนี้ ผู้ที่

นิยมความสำราญทางกายอย่างเดียวอาจฟังไม่เข้าใจก็ได้ แต่อย่าเพิ่งเบื่อหน่าย ขอให้ทนอ่านสืบไปอีกหน่อย

พวกที่นิยมความสำราญกายในทางโลกกล่าวว่า **"ใจอยู่ในกาย"** แต่พวกนิยมความสำราญใจในทางธรรมกล่าวว่า **"กายอยู่ในใจ"** พวกแรกรู้จักโลกเพียงซีกเดียว พวกหลังอยู่ในโลกนานพอจนรู้จักโลกดีทั้งสองซีกแล้ว ขณะเมื่อพวกที่ชอบสำราญกายกำลังปรนเปรอให้เหยื่อแก่ความหิวของเขาอย่างเต็มที่นั้น พวกที่ชอบสำราญใจ กำลังเอาชนะความหิวของเขาได้ด้วยการบังคับอินทรีย์ จนมันดับสนิทสงบอยู่ภายใต้อำนาจของเขาเอง พวกแรกเข้าใจเอาคุณภาพของการให้ "สิ่งสนองความอยาก" แก่ความหิวของเขา ว่าเป็นความสำราญ พวกหลัง เอาคุณภาพของการที่ยิ่งไม่ต้องให้สิ่งสนองอยากเท่าใดยิ่งดี ว่าเป็นความสำราญ พวกหนึ่งยิ่งแพ้ตัณหามากเท่าใดยิ่งดี อีกพวกหนึ่งยิ่งชนะมากเท่าใดยิ่งดี !

พวกที่ชอบสำราญกาย ย่อมจะยอมแพ้ตัณหาอยู่เองแล้วโดยไม่รู้สึกตัว ทำเองและชักชวนลูกหลานให้หาความสำราญกายอย่างเดียว เพราะไม่รู้จักสิ่งอื่นนอกจากนั้น ครั้นได้เครื่องสำราญกายมา ใจก็ไม่สงบสุข เพราะมันยังอยากของแปลกของใหม่อยู่เสมอไป (ได้เพียงความสำราญกาย ชั่วแล่นเหมือนกินข้าวมื้อหนึ่งก็สงบหิวไปได้ชั่วมื้อหนึ่ง) เมื่อความหม่นหมองใจเกิดขึ้นก็ซัดเอาว่า ตนเป็นคนมีกรรมหรือโชคร้าย ไม่เหมือนคนอื่นเขา เมื่อต้องเจ็บป่วยตามธรรมดาของสังขาร ก็น้อยใจโชคของตัวอย่างหาที่เปรียบมิได้ ยิ่งเมื่อแสวงโชคโดยทางใดก็ไม่ได้เสียเลย

แล้ว ก็เลยเห็นไปว่า ในโลกนี้ไม่มีความยุติธรรม มีแต่ความดุร้าย คนชนิดนี้ ในที่สุดก็มอบตัวให้แก่ธรรมชาติฝ่ายต่ำ ประกอบกรรมชนิดที่โลกไม่พึงปรารถนา ต่อสู้สิ่งที่เรียกว่าโชคชะตาไป แม้อย่างดีที่สุด คนพวกนี้จะทำได้ก็เพียงแต่เป็นผู้ทนระทมทุกข์อยู่ด้วยการแช่งด่าโชคชะตาของตัวเองเท่านั้น ในสโมสรหรือสมาคมของพวกที่แสวงความสำราญทางกาย ซึ่งกำลังร่าเริงกันอยู่นั้น พวกเทพยดาย่อมรู้ดีว่าเป็นการเล่นละครย้อมสีหน้ากันมี หลงทำไปทั้งที่ตัวเองหลอกตัวเอง ให้เห็นว่าเก๋ว่าสุข ก็มาก บางคนต้องร้องไห้ และหัวเราะสลับกันทุกวัน ๆ วันละหลายครั้งจิตใจฟูขึ้นแล้วเหี่ยวห่อลง ขึ้น ๆ ลง ๆ ตามที่กระเป๋าพองขึ้นหรือยุบลงหรือตามแต่จะได้เหยื่อที่ถูกปากและไม่ถูกปาก ใจของพวกนี้ ยังเหลืออยู่นิดเดียวเสมอ เท่าที่เขารู้สึก จึงทำให้เขาเข้าใจว่า **ใจอยู่ในกาย** คือแล้วแต่กาย หรือสำคัญอยู่ที่กาย เพราะต้องต่อเมื่อเขาได้รับความสำราญกายเต็มที่แล้วต่างหาก ใจของเขาจึงเป็นอย่างที่เขาเรียกว่า "สุข" แม้คนพวกนี้จะพูดว่า "ความสำราญใจ ! ความสำราญใจ ! !" อยู่บ้าง ก็เป็นเพียงการหลงตู่เอาความสำราญฝ่ายกายขึ้นมาแทนเท่านั้น จะสำราญใจได้อย่างไร ในเมื่อใจถูกทำให้พองขึ้น ยุบลงอยู่เสมอ ความพองขึ้นหรือยุบลงก็ตามย่อมเป็นสิ่งทรมานใจให้เหน็จเหนื่อยเท่ากัน เพียงแต่เป็นรูปร่างที่ต่างกันเท่านั้น ลาภ ยศ สรรเสริญ และความเพลิดเพลินทำให้พองเบ่ง เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกสบประมาท และหา

ความเพลินมิได้ ทำให้ยุบเหี่ยว แต่ทั้งสองอย่างทำความหวั่นไหวโยกโคลงให้เท่ากันอย่างเด็ดขาด เมื่อเขาได้สมใจอยาก เขาก็ได้ความหวั่นไหว เมื่อไม่ได้ ก็ได้ความหวั่นไหว เมื่อมืดมนต์หนักเข้า ก็แน่ใจลงเสียว่า ความอร่อย หรือขณะที่อร่อยนั่นแหละเป็น "พระนิพพาน" ของชีวิต แต่เมื่อคิดดู เราพอจะเห็นได้ว่านั่นยังไม่ได้ถอยห่างออกมาจากกองทุกข์แม้แต่นิดเดียว มันเป็นเพียงความสำคัญผิดเท่านั้น และเป็นความสำคัญผิด ที่จะมัดตรึงตัวเอง ให้ติดจมอยู่กับบ่อโคลนนั่นตลอดเวลา

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะเห็นได้สืบไปว่า การสำราญทางฝ่ายโลกหรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฝ่ายกายหรือวัตถุนั้นคืออะไร และเมื่อได้หมกมุ่นมัวแต่แสวงอาหารให้กายท่าเดียวแล้วจะเป็นอย่างไร หรืออีกนัยหนึ่งว่า ถ้ารู้จักความสุขเฉพาะในด้านนี้ด้านเดียวแล้ว ก็จะรู้จักโลกเพียงซีกเดียวอย่างไร และยิ่งกว่านั้น คนที่รู้จักโลกเพียงซีกหนึ่งเช่นนี้ หาอาจทำอารมณ์เหล่านี้ให้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือความเพลินแก่เขาได้ เช่นเดียวกับผู้ที่เข้าใจโลกดีทั้งสองซีกไม่ เพราะต้องตกเป็นทาสของความมัวเมาหรือไม่สร่างบูชามันให้เป็นสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใดอยู่เสมอ

ส่วนผู้ที่รู้จักโลกดีแล้วนั้น ย่อมบูชาความสำราญทางธรรมหรือ **ฝ่ายใจอันแท้จริง** เป็นส่วนสำคัญ และถือเอาส่วนกายหรือวัตถุเป็นเพียงเครื่องอำนวยความสะดวกในฐานเป็นคนใช้สำหรับรับใช้ ในการแสวงหาความสำราญทางฝ่ายจิตเท่านั้น พวก

นี้จึงมีอุดมคติว่า **"กายอยู่ในใจ"** คือแล้วแต่ใจ กายเป็นของนิดเดียว และอาศัยใจซึ่งมีอำนาจเด็ดขาด และคุณภาพสูงสุดอยู่ทุก ๆ ประการ และทุก ๆ เวลา **"แสวงหาอาหารให้ดวงใจดีกว่า"**

ความเจริญงอกงามของดวงใจนั้น ยังไปได้ไกลอีกมากมายนัก คือกว่าจะถึงพระนิพพานเมื่อไร นั่นแหละจึงจะหมดขีดของทางไป แล้วมีอุดมสันติสุขอยู่ตลอดอนันตกาล ส่วนความเจริญทางกายนั้น ไม่มีทางไปอีกต่อไป สูงสุดอยู่ได้เพียงแค่รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ทางใจบางอย่าง เช่นยศศักดิ์เท่านั้น แต่ไม่มีใครเคยทำให้เกิดความอิ่มความพอใจในเรื่องนี้เลย แม้ในอดีต ในปัจจุบันและอนาคต เพราะว่าการแสวงหาทางฝ่ายนี้ ต้องการ **"ความไม่รู้จักพอ"** นั่นเอง เป็นเชื้อเพลิงอันสำคัญแห่งความสำราญ ถ้าพอเสียเมื่อใด ก็หมดสนุก ! ใครจะขวนขวายอย่างไร ก็ไม่อาจได้ผลสูงไปกว่า **"การสยบซบซึมอยู่ ท่ามกลางกองเพลิง แห่งความถูกปลุกเร้า ของตัณหา"** ซึ่งเมื่อใดม่อยหรี่ลง ก็จะต้องหาเชื้อเพลิงเพิ่มให้ใหม่อีก และไม่มีเวลาพอเช่นเดียวกับไฟธรรมดากับเชื้อเพลิงธรรมดาเหมือนกัน เพราะฉะนั้น การแสวงหาอาหารทางฝ่ายใจ เพื่อดวงใจ จึงเป็นสิ่งที่มีค่าน่าทำกว่า เป็นศิลปะกว่า เป็นอุดมคติที่สูงกว่า ทำยากหรือน่าสรรเสริญกว่า หอมหวนกว่า เยือกเย็นกว่า ฯลฯ กว่า โดยทุก ๆ ปริยาย

การแสวงความสำราญทางฝ่ายกาย เป็นต้นเหตุแห่งสงคราม การแสดงความสำราญทางฝ่ายจิต เป็นต้นเหตุแห่ง

สันติภาพ ถ้าโลกยังบูชาลัทธิวัตถุนิยม มัวแสวงแต่ความสำราญทางกายอย่างเดียวอยู่เพียงใด ก็ไม่มีหวังในสันติภาพ แม้จะเปิดสภาสันนิบาตชาติขึ้นอีกสัก ๑๐ สันนิบาตก็ตาม นักวัตถุนิยมเห็นกายเป็นใหญ่ ย่อมเสียสละได้ทุกอย่าง เพื่อให้กายหรือโลกของตนอิ่มหมีพลีมัน ส่วนนักจิตตนิยม เห็นแก่จิตเป็นใหญ่ ย่อมเสียสละได้ทุกอย่างเหมือนกัน เพื่อแลกเอาความสงบเยือกเย็นของจิต ผู้แสวงความสำราญทางกายนั้น การแสวงของเขาจำเป็นอยู่เอง ที่จะต้องกระทบกับผู้อื่น เพราะความสำราญกายนี้เป็นของเนื่องด้วยผู้อื่น หรือสิ่งอื่นที่แวดล้อมอยู่โดยรอบ เมื่อความเห็นแก่ตัวมีอยู่ก็ต้องมีการกระทบกันเป็นธรรมดา การสงครามก็คือการปะทะของคนหลายคน ที่ต่างฝ่ายต่างมีความเห็นแก่ตัว เพื่อความสำราญทางกายนั่นเอง สงครามโลกซึ่งเป็นเพียงความเห็นแก่ตัว ของคนหลายชาติรวมกัน ก็ไม่ต่างอะไรกันอีก ส่วน**การแสวงหาความสุขทางฝ่ายจิตนั้น จะไม่กระทบกระทั่งใครเลย แม้แต่น้อย เพราะเหตุว่า มีอะไร ๆ ให้แสวงอยู่ในตนผู้เดียวเสร็จ ไม่ต้องเนื่องด้วยผู้อื่น การสงครามไม่สามารถเกิดจากผู้แสวงสุขทางจิต ! เช่นเดียวกับที่ไฟไม่สามารถเกิดจากความเย็น**

๖

การแสวงหาอาหารทางฝ่ายกาย ง่ายหรือตื้น และเป็นต้นเหตุแห่งสงคราม การแสวงหาอาหารของดวงใจ ยากและลึก และเป็นต้นเหตุของสันติภาพ ดังกล่าวมาแล้ว แต่มนุษย์ในโลกนี้ส่วนมาก ปล่อยตนไปตามสัญชาตญาณ หรือธรรมฝ่ายต่ำ

มากเกินไป เท่าที่เราเห็นกันจึงมีแต่ผู้ถือลัทธิวัตถุนิยม ยิ่งนานเข้าเท่าใด วิธีการแสวงหาอาหารของดวงใจ ก็ยิ่งลบเลือนหายไปจากความทรงจำ และความเอาใจใส่ของมนุษย์มากขึ้นเพียงนั้น ในที่สุดก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ในมันสมองของมนุษย์ นอกจากความเห็นแก่ตัว และนั่นคือสมัยที่ไฟประลัยกัลป์จะล้างโลก

ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวว่าผู้แสวงสุขทางใจมีอยู่เพียงกี่คนก็ตามก็เป็นเหมือน **ลูกตุ้ม** ที่ถ่วงโลกไว้ มิให้หมุนไปถึงหยุมไฟประลัยกัลป์เร็วเกินไปเพียงนั้น

"เรายอมรับว่าเป็นลูกตุ้มจริง แต่ว่าเป็นลูกตุ้มที่ถ่วงไม่ให้พวกท่านวิ่งเข้าไปสู่กองไฟเร็วเกินไป ถ้าพวกข้าพเจ้าจะพลอยเป็นอย่างท่านไปด้วย เชื่อแน่ว่า โลกคงจะแยกดับเร็วกว่าที่พวกข้าพเจ้าจะแยกเป็นอยู่เช่นนี้" — นี่เป็นคำซึ่งพวกแสวงสุขทางฝ่ายจิต ควรจะพูดได้ โดยชอบธรรม!

พระพุทธองค์ทรงเป็นนายกแห่งสมาคมผู้แสวงสุขทางใจเพียงพระองค์เดียวและสมัยเดียว ก็ชื่อว่าเป็น **โลกนาถ – ที่พึ่งของโลก** หลายสมัย เพราะว่าอิทธิพลแห่งธรรมที่พระองค์ทรงเปิดเผยขึ้นนั้น ได้ถ่วงให้โลกที่กำลังหมุนไปหาความแตกดับหมุนไปช้าเข้ามากกว่ามากนัก เมื่อหมุนไปช้าเช่นนี้คนทั้งโลกแม้ที่สุดแต่คนที่ไม่เคยได้ยินชื่อของพระองค์ ก็พลอยมีส่วนได้รับความสุขด้วย แต่เมื่อโลกละทิ้งการแสวงหาอาหารทางใจมารับเอาอาหารทางใจมากขึ้นเช่นนี้ **พระพุทธองค์ก็ช่วยไม่ได้ เพราะโลกเป็นฝ่ายทิ้งพระพุทธองค์**

พุทธบริษัททุกคน ยังภักดีต่อการแสวงหาความสุขทางใจกันอยู่ นับว่าตระกูลของพระองค์ยังไม่ขาดทายาทเสียทีเดียว และจะยังเป็นเหมือนลูกตุ้มน้อย ๆ ที่เหลืออยู่เพื่อตัวของมันเอง และโลกด้วย ทั้งขณะที่พวกอื่นเขาอาจกำลังเกลียดพวกนี้อยู่

พุทธบริษัทคงต้องถือว่า กายอยู่ในใจ อาหารทางใจสำคัญกว่าอาหารทางกาย และยังคงต้องภักดีต่อลัทธิแสวงความสุขทางใจอยู่เสมอ การเป็นพุทธบริษัทแต่ปากนั้น ไม่ทำให้เป็นพุทธ-บริษัทได้เลย พุทธบริษัทที่แท้จะเป็นนักนิยมวัตถุ หรือถือลัทธิหลงชาติไปไม่ได้ พุทธบริษัทที่ขวาง ๆ รี ๆ นั้นยิ่งจะร้ายไปกว่าผู้ที่มิได้เป็นพุทธบริษัท เมื่อเกิด "มิคสัญญี" พุทธบริษัท**ที่แท้จริง** เท่านั้น ที่จะเป็นผู้เหลืออยู่ นี้ก็เป็นอนิสงส์แห่งการนิยมอาหารของดวงใจ

เมื่อได้พร่ำกล่าวถึงความดีของอาหารทางดวงใจมามากแล้วกระทั่งในแง่การเมือง เป็นที่สุด ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงลักษณะของอาหารทางใจโดยตรงบ้าง ให้ควรกัน

คำสองคำซึ่งใคร ๆ ก็เคยได้ยินมีอยู่ว่า **โลก กะ ธรรม** โลกกับธรรมจะเป็นอันเดียวกันไม่ได้ โดยที่โลกเป็นฝ่ายนิยมวัตถุ ธรรมเป็นฝ่ายนิยม "**ความเป็นอิสระเหนือวัตถุ**" และ **ความความเป็นอิสระเหนือวัตถุนี่เองคืออาหารของดวงใจ** กายต้องการอาหารทางฝ่ายโลก ใจต้องการอาหารฝ่ายธรรม ผู้ที่เห็นว่าใจเป็นใหญ่ จนถึงกับเป็นที่อิงอาศัยของกาย ย่อมแสวงหา

อาหารให้กาย เพียงเพื่อสักว่าให้มันเป็นอยู่ได้ (ยาปนมัตต์) เท่านั้น นอกนั้นใช้แสวงเพื่อใจอย่างเดียว

อันความเป็นอิสระเหนือวัตถุนั้นเห็นได้ยาก ตรงที่ตามธรรมดาก็ไม่มีใครนึกว่า ตนได้ตกเป็นทาสของวัตถุแต่อย่างใด ใคร ๆ ก็กำลังหาวัตถุมากินมาใช้มาประดับเกียรติยศของตน และบำเรอคนที่ตนรัก ทำให้เห็นไปว่านั่นเป็นนายมีอิสระเหนือวัตถุพอแล้ว เช่นมีเงินจะใช้มันเมื่อไรก็ได้ ส่วนความหม่นหมองใจที่เกิดขึ้นมากมายหลายประการ หามีใครคิดไม่ว่านั่นเป็นอิทธิพลของวัตถุ ที่มันครอบงำย่ำยีเล่นตามพอใจของมัน ดวงใจได้เสียความสงบเย็นที่ควรจะได้ไปจนหมด ก็เพราะความโง่เง่าของตัวเอง ที่ไปหลงบูชาวัตถุ จนกลายเป็นของมีพิษสงขึ้นมา ดวงใจที่แท้จริง ก็ไม่อาจพื้นตัวเจริญงอกงามขึ้นมา เพราะขาดการบำรุงด้วยอาหาร โดยที่เจ้าของไม่เคยคิดว่า มันต้องการอาหารเป็นพิเศษยิ่งกว่ากาย สัญชาตญาณทั้งหลายชวนกันขึ้นนั่งบัลลังก์บัญชาการเต็มที่ ออกคำสั่งทับถมดวงใจที่แท้จริง หรือธรรมชาติฝ่ายสูง ที่เป็นชั้นปรมัตถธรรม จนไม่ปรากฏ สาละวนแต่แสวงหาอาหารตามอำนาจฝ่ายต่ำ หรือที่เรียกในที่นี้ว่ากาย (โวหารธรรม) เมื่อใจขาดอาหาร แม้แต่ที่เป็นเบื้องต้นเสียเช่นนี้แล้วก็ไม่งอกงามพอที่จะแจ่มใสส่องแสงให้ผู้นั้นมองเห็น และถืออุดมคติแห่งความสุขทางใจได้ **ชีวิตก็เป็นของมืดมน ต้องร้องไห้ทั้งที่ไม่รู้เห็นว่ามีอะไรมาทำเอา**

เมื่อเด็ก ๆ ที่เกิดมาในโลก ไม่อาจสำนึกในปริยายนี้ได้ด้วยตนเองเช่นนี้แล้ว การศึกษาธรรมเหล่านั้น ที่จะช่วยได้ในเบื้องต้น การศึกษาธรรมทางฝ่ายหลักวิชา จึงเป็นอาหารของดวงใจในขั้นแรก และขั้นกลางก็คือการย่อยหลักวิชา ๆ นั้นออกด้วยมันสมองของตนเอง ได้ความรู้ความแจ่มแจ้งความโปร่งใสเยือกเย็นอะไรมา นั่นเป็นอาหารชั้นปลาย ส่งเสริมกันสืบไปให้เจริญจนสามารถทำพระนิพพานให้ปรากฏ จึงจะนับว่าถึงที่สุด

ปริยัติธรรม หรือธรรมในส่วนหลักวิชานั้น ช่วยได้โดยเป็นเครื่องสะกิดใจให้รู้สึกในเบื้องต้นว่า เรามีกายสองซีก คือซีกรูปกายและธรรมกาย รูปกายเจริญได้เองด้วยการมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด เติบโตขึ้นด้วยข้าวปลาอาหาร ส่วนธรรมกายนั้นมีกายวาจาใจที่สุจริตผ่องใส เป็นที่ตั้งที่ปรากฏ มีผลของความสุจริตเป็นอาหารที่จะบำรุงให้เติบโตสืบไป และทำให้เรารู้สึกสืบไปเป็นลำดับว่า ถ้าบำรุงแต่รูปกายอย่างเดียว มันก็จะอ้วนดีแต่ซีกเดียว อีกซีกหนึ่งซึ่งเป็นซีกในจะเหี่ยวแห้งอยู่ ผลที่ได้ก็คือร่างกายที่สมบูรณ์ แต่ใจเต็มไปด้วยความหม่นหมอง เมื่อยังเด็กความหม่นหมองมิปรากฏนัก ก็เพราะยังเป็นผู้ที่ผู้อื่นเลี้ยงดูให้และกายก็ยังมิได้ขยายตัวเต็มที่ จนสามารถทำความรู้สึกได้สุดขีดทุก ๆ อินทรีย์ (คือเต็มที่ทั้งทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ครั้นเมื่อกายเจริญเต็มที่เข้า ความหม่นหมองก็เกิดมากขึ้น เพราะยิ่งขาดดุลยภาพ (ของความที่รูปกาย และธรรมกาย จะต้องมีความเจริญคู่เคียงสม่ำเสมอกันไป จึงความหม่นหมองจะไม่อาจเกิด)

นั่นเอง สรุปความว่า ปริยัติธรรม ช่วยให้เราทราบว่า เราจะต้องประพฤติธรรมเช่นนั้นเช่นนี้เพื่อธรรมกายของเรา มิฉะนั้นเราตายด้านไปซีกหนึ่ง เมื่อเรารู้ปริยัติธรรมพอสมควรแล้ว เราก็ได้ **อาหารของดวงใจ ในส่วนหลักวิชา** และเป็นภาคพื้นของการปฏิบัติ สัมมาทิฏฐิหรือรุ่งอรุณ ได้ปรากฏแก่เราแล้วเป็นแรกเริ่ม

ปฏิบัติธรรม หรือธรรมคือตัวการปฏิบัตินั้น เป็นการทรมานอินทรีย์ (Sense) เพื่อเอาชนะอินทรีย์ ชนะได้เท่าใด ความเยือกเย็นพร้อมทั้งความรู้แจ้ง ก็เกิดขึ้นเท่านั้น ความเยือกเย็นเกิดจากความที่อินทรีย์ สงบรำงับลง ความเห็นแจ้งความจริงในตัวเอง ปรากฏ เพราะไม่ถูกม่านแห่งความกลัดกลุ้มของอินทรีย์ปิดบังไว้เช่นแต่ก่อน วิธีเอาชนะอินทรีย์ตามหลักแห่งพุทธศาสนาได้แก่การบังคับตัวเองให้งดเว้นจากสิ่งชั่ว บังคับตัวเองให้ทำแต่สิ่งที่ดีเข้าแทน และต่อจากนั้น พยายามหาวิธีชำระจิตให้ เป็นอิสระ จาก ความ หม่นหมอง ทั้งที่ เปิดเผย เห็นได้ ง่าย ๆ และที่นอนนิ่งเงียบ ๆ อยู่ในสันดานอันเป็นเหมือนเชื้อที่ก่อเกิดของอย่างแรก หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่การบังคับกายและวาจาให้อยู่ในอำนาจ เรียกว่า **ศีล** บังคับจิตให้อยู่ในอำนาจ เรียกว่า **สมาธิ** และใช้จิตที่อยู่ในอำนาจแล้ว คิดค้นหาความจริงที่ยากที่ลึกจนปรากฏแจ่มแจ้ง เรียกว่า **ปัญญา** การบังคับหรือควบคุมอินทรีย์เช่นนี้ ทำให้ดวงใจได้รับความสะบักสะบอมน้อยลง วัตถุ

หรืออารมณ์ทั้งหลาย มีพิษสงน้อยเข้าหรือหมดไป เพราะค่าที่เราสามารถบังคับตัวเองไว้ ในภาวะที่จะไม่หลงใหลไปตามทั้งใน **ทางชอบ** และ **ทางชัง** เมื่อใจเราได้รับความพักผ่อนอย่างผาสุก เนื่องจากการบังคับอินทรีย์ ของเราเช่นนี้แล้ว เราก็ได้ **อาหารของดวงใจในส่วนการปฏิบัติ** อันจะเป็นอุปกรณ์ให้ได้รับอาหารชั้นสูงสุด สืบไป

ปฏิเวธธรรม หรือธรรมในส่วนการรู้แจ้งแทงตลอด ในสิ่งที่เคยหลงใหล ไม่รู้เท่าทันมาก่อน เป็นความรู้ชนิดที่จะตัดรากความหม่นหมองของดวงใจเสีย โดยประการทั้งปวง เช่นความสงสัย ความเข้าใจผิด หลงรัก หลงชัง ฟุ้งซ่าน ฯลฯ เสียแล้วทำความแจ่มแจ้งใจ โปร่งใจ เยือกเย็นใจให้เกิดขึ้นแทน นี้เป็นผลที่ปรากฏแก่ใจสมจริงตามที่เรียนรู้ทางหลักวิชาโดยปริยัติ ซึ่งเป็นเพียง **"การรู้อย่างคาดคะเนด้วยเหตุผลล่วงหน้าไปก่อน"** การแทงตลอดนี้ หมายถึงการแทงตลอดม่านอวิชชา คือความโง่หลงซึ่งเป็นของเฉพาะตัวอย่างยิ่ง น่าอัศจรรย์มาก ที่คนบ้าคลั่งอาจรักษาโรคของตนเอง ด้วยการพึ่งวิธีรักษามาจากผู้อื่น แล้วรักษาตัวเองพิจารณาตัวเองไปเรื่อย ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไปจนหายได้ในที่สุด! ช่างไม้หรือนักยันตรกรรมที่ติดขัดในปัญหาขัดข้องบางอย่างในหน้าที่การงานของตน อาจผ่านปัญหานั้น ๆ ไปได้ โดยการพยายามคิดค้นหาเอาเอง หรือถามท่านผู้รู้แล้วมาแก้ไขไปเองเมื่อพบเงื่อนถูกผ่านไปได้ ก็ได้รับความสุขใจ ผู้ที่รู้ว่าตนกำลัง

ติดขัดในปัญหาชีวิต (คือความที่ชีวิตถูกกดถ่วงด้วยความหม่น-หมองอยู่เสมอ ตั้งแต่ชีวิตที่หยาบที่สุด จนถึงที่ละเอียดที่สุด) ก็ฉันนั้น คือเมื่อได้คิดค้นไปเองบ้าง ไถ่ถามท่านผู้รู้มาคิดค้นไปบ้าง จนได้รับความแจ่มแจ้งเบาโปร่ง ปรากฏกับใจเอง ก็เป็นสุข นักศิลปินที่แท้จริง เขาหาความสุขจากความพอใจตัวเอง ในการที่ทำสิ่งที่ยาก ๆ ได้สำเร็จ มิใช่เพราะพอใจในเงินหรือรางวัลที่จะได้รับ ซึ่งเป็นวิสัยของนักการค้า ในที่นี้จะเห็นได้ว่า ความสุขที่เกิดจากความพอใจ หรือความรู้แจ้งนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งนักการค้าหรือผู้นิยมวัตถุ จะเห็นเป็นความสุขไปไม่ได้เลย ผลอันนี้คือ **อาหารของดวงใจ ในส่วนปฏิเวธ** ซึ่งเมื่อแทงตลอดถึงที่สุด ไม่มีอะไรเหลือจริง ๆ ก็คือการพบกันเข้ากับพระนิพพาน และการแทงตลอดที่ถึงขีดระยะหนึ่ง ๆ ข้างต้น ๆ นั้น คือมรรค-ผลขั้นหนึ่ง ๆ ตามหลักที่ท่านกำหนดไว้[๑]

เมื่อได้อาหารทางใจเป็นลำดับมา จะบรรลุถึงนิพพาน[๒] เช่นนี้แล้ว ต่อจากนั้นก็เป็น **ใจที่มีรสของพระนิพพานเป็นอาหาร** ศานติเป็นรสของพระนิพพาน และใจมีศานตินั้นเป็นอาหาร ศานติในที่นี้ หมายถึงความเยือกเย็นของพระนิพพาน หรือสภาพอันหนึ่ง ซึ่งเป็นสภาพแห่งความว่างโปร่ง เป็นอิสระเหนือสิ่งทั้งหลาย — เหนือรูปธรรมนามธรรม — เหนือกฎแห่งรูปธรรม

---

๑. ข้าพเจ้าเคยอธิบายไว้แล้ว ในเรื่อง การปฏิบัติธรรม

๒. นิพพานมีสองอย่าง ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้ละเอียดแล้ว ในเรื่องปฏิบัติธรรมเหมือนกัน และในที่นี้หมายเอานิพพานอย่างแรก คือสอุปาทิเสสนิพพาน

และนามธรรมทั้งหมด และเป็นสิ่งที่ใครจะบัญญัติกฎเกณฑ์อะไรให้ไม่ได้เลย

เมื่อเราอาบน้ำ เราได้รับความเย็นของน้ำหรือเพราะน้ำ เมื่อใจลุถึงพระนิพพาน มันย่อมเยือกเย็นเพราะความเย็นของพระนิพพานนั่นเอง ความเยือกเย็นอันนี้ เป็นยอดอาหารชั้นพิเศษของดวงใจ ก็ความหม่นหมองต่าง ๆ ของดวงใจนั้น ถูกสลัดทิ้งเสียหมดแล้ว ตั้งแต่ได้รับอาหารขั้นปฏิเวธขั้นสูง มาบัดนี้ได้รับความเยือกเย็นของพระนิพพานเข้าอีก จึงเป็นการยากที่จะกล่าวให้เป็นที่เข้าใจกันอย่างทั่วไปว่า รสชาติอันนี้ในขณะนี้จะเป็นอย่างไร ท่านจึงกล่าวว่า **เป็นสิ่งที่แม้แต่อยากจะพูดให้ฟัง ก็ไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร** (Subjective) อย่าว่าแต่รสชาติของพระนิพพานเลย แม้เพียงแต่รสของวิเวก หรือสมาธิขั้นต้น ๆ ก็เป็นของยากที่จะอธิบายว่ามีรสเป็นอย่างไรเสียแล้ว เพราะเป็นรสที่ต้องจัดเป็นรสแปลกใหม่อีกรสหนึ่ง จากบรรดารสที่คนธรรมดาเราเคยรู้รสกันมาในวงแห่งโลกิยารมณ์ ความจริงตามธรรมดาสิ่งที่เรียกกันว่ารสนั้น เป็นของอธิบายยากมาก บางอย่างไม่มีทางจะเทียบเคียงเสียเลย เช่น นาย ก. ไม่เคยกินของหวานเลย นาย ข. ก็ไม่อาจจะอธิบายให้ นาย ก. ทราบได้ว่า รสหวานนั้นเป็นอย่างไร จะตรงกันข้ามกับขม กับเค็ม กับเปรี้ยว หรืออะไรทุกอย่าง นาย ก. ก็ไม่อาจทายได้ว่า รสหวานนั้นเป็นอย่างไร แม้ นาย ข. จะคิดค้นหาคำใดมาพูดก็ไม่ได้ คงได้แต่ว่าหวาน ๆ อยู่อย่างเดิมนั่นเอง นี่คือความเป็นปัจจัตตัง และความเป็นของ

อธิบายให้ชัดไม่ได้ ของรส ส่วนรสของพระนิพพานก็ทำนอง เดียวกัน เป็นแต่ยิ่งยากขึ้นไปกว่านั้นอีกหลายเท่านัก แม้ในทาง ที่จะให้เปรียบเทียบหรือคาดคะเน ก็เมื่อ นาย ก. ไม่ควรดื้อ เถียงนาย ข. ว่า รสหวานไม่มีในโลก และทางดีที่สุด นาย ก. ควรใช้ความพยายามจนหาน้ำตาลมาชิมดูได้ด้วยตนเอง ก็จะรู้ว่า หวานเป็นอย่างไร ฉันใด ผู้ที่ยังไม่ควรปฏิเสธรสของพระนิพพาน แต่ ควรตะเกียกตะกาย จนได้ชิมรสของนิพพานด้วยตนเอง ฉันนั้น

ก่อนแต่จะจบเรื่องนี้ อยากจะเล่านิทานพังกันเล่นสักหน่อย หนึ่ง เต่าตัวหนึ่งเป็นสหายกับปลาตัวหนึ่ง วันหนึ่งได้พบกัน ปลาถามว่า "สหายเอ๋ย ท่านไปที่ไหนเสียเป็นนาน ?"

"ไปเที่ยวบนบก มา" เต่าตอบ

"บกเป็นอย่างไร ?" ปลาถาม

"อ๋อ บกงดงามมาก มีอะไรสวย ๆ แปลก ๆ ลมพัดเย็น สบาย มีอาหารดีเยอะ มีเสียงแปลก ๆ ซึ่งเราไม่เคยได้ยินในที่นี้ เลย"

"ฉันไม่เข้าใจเลยสหายเอ๋ย บกนั้นอ่อนละมุน ให้ศีรษะของ เราแหวกว่ายไปได้สะดวกเช่นนี้หรือ ?

"ไม่ใช่"

"บกไหลเอ่อไปได้ตามร่อง เช่นนี้หรือ ?"

"ไม่ใช่"

"บกเย็นชุ่ม ซึมซาบ เอิบอาบ เช่นนี้หรือ"

"ไม่ใช่"

"บกเป็นละลอก ริ้ว ๆ เมื่อถูกลมพัดหรือ ?"

"ไม่ใช่"

แม้ปลาจะตั้งคำถามมาอย่างไร คำตอบก็มีแต่ **"ไม่ใช่"** ทั้งนั้น ในที่สุดปลาก็หมดศัทธา ประณามเต่าว่า "สหายเอ๋ย! ท่านโกหกเสียแล้ว เอาสิ่งที่ไม่มีจริงเป็นจริงมากล่าว" แต่เต่าก็ไม่รู้ที่จะตอบสหายของตนอย่างไรดี ในที่สุดก็ได้แต่ค่อยคลานกลับขึ้นบกอีก เต่าได้เที่ยวไปบนบกอีกใหม่ — บนบกซึ่งสหายของเขาไม่เคยนึก และ**ไม่ยอมเชื่อว่ามี** ! เต่าได้เที่ยวไปวันแล้ววันเล่า ๆ บนบกซึ่งสหายของเขา **หาว่าเขาโกหก** ! !

นิทานเรื่องนี้ จะอาจเป็นเครื่องรับรองความเป็นปัจจัตตังและการพูดบรรยายไม่ได้ ของศานติ—อาหารของดวงใจชั้นพิเศษชั้นยอดสุด ได้บ้างกระมัง น้ำกับบกติดต่อกันอยู่ ห่างกันเพียงชั่วเส้นริมน้ำเส้นเล็ก ๆ ที่ริมสระเท่านั้น แต่ปลาก็ไม่อาจรู้ หรือแม้แต่คาดคะเนว่า บกเป็นอย่างไรได้เลย พระพุทธองค์ตรัสว่าโลกคือ โอกะ หรือ โอฆา (แปลว่าน้ำทั้งสองศัพท์) สัตว์โลกก็คือผู้ที่จมอยู่ในโลก หรือน้ำนั่นเอง พระนิพพานเป็นฝั่งเกาะที่รอดพ้น แต่น้อยคนนักที่จะว่ายออกไปถึงเกาะ ดุจพวกนกที่ติดบ่วง แล้วน้อยตัวนักที่จะหลุดไปได้ไม่ต้องตกเป็นเหยื่อของนายพราน ฉันใด ก็ฉันนั้น

ผู้ที่ตกโลก หรือจมโลก ก็คือผู้ที่รู้จักแต่โลก หรือกามคุณซึ่งเรียกในที่นี้ว่า อาหารทางฝ่ายกาย หรือโลกิยะนั่นเอง เมื่อรู้จักแต่อย่างเดียวก็ไม่เชื่อ (หรือมักจะไม่) ว่า บก หรือโลกุตตระมีอยู่

ณ ที่ใดอีก เช่นเดียวกับปลา ก็บัดนี้ การที่จะเดินทางไปสู่บกนั้น ผู้เดินต้องกิน "อาหารของดวงใจ ก็เพราะ**ไม่เคยคิดที่จะเดินทางไปสู่ "บก" นั่นเอง !**

อาหารของดวงใจมีหลายชั้นนั้น เพราะฉะนั้น ย่อมจะมีผู้แสวงและเสพได้ในขั้นต่าง ๆ บางขั้นเป็นธรรมดา เรารู้ในข้อนี้ได้ว่า คนบางคนหาได้ ตกโลก เต็มที่เหมือนกับบางคนไม่ เช่นเดียวกับถ้าเราจะมองดูภาพสมมติสักภาพหนึ่ง เป็นภาพแห่งริมฝั่งทะเล เราเห็นคนพวกตกน้ำจมมิดอยู่ บางพวกชูศีรษะร่อนขึ้นเหนือน้ำได้ มองดูรอบ ๆ สังเกตหาฝั่งบกอยู่ บางพวกมองเห็นฝั่งแล้ว บางพวกกำลังว่ายมุ่งเข้าฝั่ง บางพวกใกล้ฝั่งเข้ามาแล้ว บางพวกถึงที่ตีนยืนถึง เดินตะคุ่ม ๆ เข้ามาแล้ว บางพวกเดินท่องเพียงแค่เข่าเข้ามาแล้ว บางพวกนั่งพักอย่างสบาย หรือเที่ยวไปอย่างอิสระบนบก? เราจะเป็นพวกไหน ย่อมไม่มีใครรู้ได้เท่าตัวเราเอง ! ! เป็นของน่าคิด

ที่สุดนี้หวังว่า ตลอดเวลาที่มนุษย์ยังคงได้รับรสของพระ-พุทธวจนะอยู่เพียง คงจะมีสักพวกหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพวกบริโภคอาหารของฝ่ายกายอย่างสมบูรณ์อย่างแล้ว ซึ่งจะเกิดความรู้สึกอึดอัด ในความซ้ำซาก และหมด **"ทางไปในฝ่ายสูง"** ของโลกิยาหาร หรือลัทธิวัตถุนิยม (Materialism) แล้วเกิดความสนใจในคุณภาพอันสูงสุด ของโลกุตตราหาร หยิบเอาลัทธิมโน-

นิยม (Spiritualism) ขึ้นมาพิจารณาดูบ้าง ด้วยกิริยาอันเคารพและแยบคาย เพราะยังมีทางไปอีกสูงมาก

ในนามแห่งพุทธทาส ข้าพเจ้าขอแสดงความยินดี ที่จะรู้จักท่าน และขอแสดงความนับถืออย่างสูงต่อท่าน ล่วงหน้า

พุทธทาส ภิกขุ

๑๙ กันย์ ๘๐

นิพพาน – จุดปลายทางของชีวิต

พุทธทาสภิกขุ

คำนำ

เรื่องพระนิพพาน มิใช่เป็นเรื่องที่พูดให้จบ หรือให้เข้าใจกันได้ด้วยคำพูดเพียงสองสามคำ เพราะฉะนั้นผู้ศึกษาจะต้องอ่านทบทวนไปมา และทำการศึกษาคิดค้น ตีความและเทียบเคียงหยั่งให้ถึงความหมายของศัพท์ และประโยคไปโดยลำดับจริง ๆ ไม่อ่านอย่างสะเพร่าลวก ๆ หรือข้ามไปทั้งที่ไม่เข้าใจ จึงจะมีความรู้จักตัวพระนิพพานชัดเจนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ๆ จนกว่าจะลุถึงได้จริง ๆ ด้วย **การปฏิบัติธรรม** ทางใจ ต่อไปนี้เป็นแนวการคิดค้นหาความเข้าใจหรือคุณค่าของพระนิพพาน เพื่อก่อให้เกิดฉันทะในการบรรลุพระนิพพานแรงกล้ายิ่งขึ้นบ้าง ไม่มากก็น้อย

พระนิพพานไม่ใช่เป็นจิต ไม่ใช่เป็นเจตสิกหรือสิ่งที่เกิดขึ้นกับจิต โดยอาศัยจิตนั้น ไม่ใช่มีรูปร่าง เป็นก้อนเป็นตัวอันเป็นประเภทรูปธรรม ไม่ใช่บ้านเมือง ไม่ใช่ดวงดาวหรือดวงโลก โลกใดโลกหนึ่ง และยิ่งกว่านั้น พระนิพพานไม่ใช่สิ่งที่มีความเกิดขึ้นมา ไม่ใช่สิ่งที่มีความดับลงไป หรือทั้งเกิดและดับสลับกันไปในตัว แต่พระนิพพานเป็นสภาวะแห่งธรรมชาติชนิด

หนึ่ง และเป็นสิ่งเดียวเท่านั้น ที่ไม่ต้องตั้งต้นการมีของตนขึ้นเหมือนสิ่งอื่น แต่ก็มีอยู่ได้ตลอดไป และไม่รู้จักดับสูญ เพราะไม่มีเวลาดับ หรือแม้แต่แปรปรวน

สิ่งทั้งหลายอื่นซึ่งมีอยู่ นอกจากพระนิพพานแล้ว แรกที่สุดมันต้องมีการเกิดขึ้น มันจึงจะมีอยู่ได้ และต้องดับไปในที่สุด แม้จะช้านานสักเพียงไรก็ตาม และยังต้องแปรไป ๆ ในท่ามกลางด้วย เพราะสิ่งนั้นมันมีการเกิดขึ้น แม้ที่สุดแต่ดวงอาทิตย์ ซึ่งวิทยาศาสตร์บอกว่ามีอยู่นานก่อนสิ่งใดในสากลจักรวาล มันจะต้องกลายเป็นไม่มีไปสักวันหนึ่ง และเราจะไม่ได้เห็นมันในเวลาเช้า และลับหายจากสายตาไปในเวลาเย็นเช่นเดี๋ยวนี้ แม้ดิน น้ำ ไฟหรือความร้อน ลมหรืออากาศก็เช่นกัน จักต้องถึงสมัยหนึ่งซึ่งมันจะไม่มีอยู่ เพราะสิ่งเหล่านี้มีการเกิดขึ้นมา และเกิดขึ้นได้เป็นขึ้นได้โดยต้องอาศัยสิ่งอื่น

ส่วนสิ่งที่เรียกว่า พระนิพพาน ไม่เป็นเช่นนั้น ไม่มีการเกิดขึ้น ทำไมจะต้องมีการอาศัยสิ่งอื่น เมื่อตัวเองมีของตัวเองได้ มันจึงไม่รู้จักดับ และจะมีอยู่ตลอดไปโดยไม่มีที่สุดหรือเบื้องต้น และเหตุนี้เอง พระนิพพาน จึงไม่ใช่สิ่งที่ใครจะกล่าวได้อย่างมีเหตุผลเลยว่า พระนิพพานนั้นเป็นอดีต อนาคต หรือเป็นปัจจุบันได้เลย ทั้งนี้ก็เพราะความมีอยู่แห่งพระนิพพานนั้น แปลกกับความมีอยู่ของสิ่งอื่น อย่างสุดที่จะกำหนดมากล่าวได้ พระนิพพานมีอยู่ตลอดกาลอันไม่มีที่สุด มีเป็นของคู่เคียงกับกาลเวลาอันไม่มีที่

สิ้นสุด แต่หากว่ากาลหรือเวลาจะเป็นสิ่งที่สิ้นสุดลงในวันหนึ่งได้ พระนิพพานก็ยังหาเป็นเช่นนั้นไม่

พระนิพพาน เป็นสิ่งที่เปิดโอกาสเตรียมพร้อมอยู่เสมอ สำหรับที่จะพบกันเข้ากับดวงจิต ของคนเราทุก ๆ คน หากแต่ว่า ดวงจิต ของเราตามธรรมดา มีอะไรบางอย่างเข้าเคลือบหุ้มเสีย ก่อน ไม่เปิดโอกาสให้พบกันได้กับพระนิพพานเท่านั้น พระ-นิพพานจึงไม่ปรากฏแก่เราว่ามีอยู่ที่ไหน ทั้งที่พระนิพพานอาจ เข้าไปมีได้ในที่ทั่วไป ยิ่งเสียกว่าอากาศซึ่งเรากล่าวกันว่ามีทั่วไป เสียอีก เมื่อเราไม่อาจกำหนดหรือเคยพบกับพระนิพพานก็เลยคิด ไปว่าพระนิพพานไม่ได้มีอยู่ดังที่ท่านกล่าว เข้าใจว่าเป็นการกล่าว อย่างเล่นสำนวนสนุก ๆ ไป คนตาบอดมาแต่กำเนิดย่อมไม่รู้เรื่อง แสงสว่างและสีขาว แดง ทั้งที่มีมันมีอยู่รอบตัว หรือถึงตัวฉันใด ผู้บอดด้วยอวิชชาซึ่งห่อหุ้มดวงจิต ก็ไม่รู้เรื่องพระนิพพาน ไม่ อาจคาดคะเนพระนิพพานฉันนั้น จนกว่าเขาจะหายบอด

เราเกิดโผล่ออกมาจากท้องแม่สู่โลกนี้ บอดเหมือนกันหมด ทุกคน จึงไม่อาจรู้เรื่องพระนิพพานได้ตั้งแต่แรกเกิด ยิ่งผู้ที่ตา เนื้อ ๆ ก็บอดเสียอีกด้วยแล้ว ไม่อาจรู้จักแสง หรือสี ก็ยิ่งร้าย ไปกว่านั้น บอดตาไม่อาจรักษาได้ แต่บอดใจ หรือบอดต่อ พระนิพพานนั้น รักษาได้ ผู้ที่ตาบอด แต่ถ้าเขาหายบอดใจเขา ก็ประเสริฐกว่าผู้ที่แม้ไม่บอดตา แต่บอดใจ นี่เราจะเห็นได้ชัด ๆ ว่าแสงแห่งพระนิพพานส่องเข้าไปถึงได้ในที่ที่แสงสว่างในโลกส่อง

เข้าไปไม่ถึง ดวงจิตของคนตาบอดอาจพบกับนิพพานได้ไม่ยากไปกว่าของคนตาดี ๆ แต่ว่าทุก ๆ คนที่ตาของเขายังเห็นแสงและสีได้ ก็ไม่ยอมเชื่อหรือสำนึกว่าตาของตนบอด ตาข้างนอกของเขาแย่งเวลาทำงานเสียหมด ตาข้างในจึงไม่มีโอกาสทำงาน แม้ที่สุดแต่จะรู้สึกว่าข้างในของฉันยังบอดอยู่ก็ทั้งยาก และยิ่งขึ้นไปกว่านั้น อาจไม่รู้สึกด้วยซ้ำไปว่ามีตาข้างในอยู่อีกดวงหนึ่ง ซึ่งเป็นดวงสำคัญที่สุดด้วย

เมื่อเราแก้ปัญหาชีวิตอันยุ่งเหยิง ซึ่งเป็นวิสัยส่วนของตานอก ได้จนหมดสิ้น เขาก็ยังต้องพบกับความยุ่งยากอยู่อีก และเขาไม่ทราบว่านั่นมันเป็นวิสัยส่วนของตาใน ก็แก้ไขมันไม่ได้ ทำให้ว้าวุ่นไป โทษนั่น โทษนี่ เดาอย่างนั้น เดาอย่างนี้ ก็ไม่อาจพบกับความสุขอันแท้จริงเข้าได้เลย นี่! จะเห็นได้แล้วว่า เพราะแก้มันไม่ถูก คือไม่ได้ใช้ตาในแก้ ที่ไม่ใช้เพราะตายังไม่บอด ที่ยังบอด เพราะยังไม่ได้รักษา ที่ยังไม่ได้รักษา ก็เพราะตนยังไม่รู้เลยว่า ตาในมีอีกดวงหนึ่ง เป็นตาสำหรับพระนิพพาน หรือความสุขอันเยือกเย็นแท้จริงของชีวิต

ใจของเราบอดเพราะอวิชชา คือความโง่หลงยิ่งกว่าโง่หลงของเราเอง นั่นเอง เปรียบเหมือนเปลือกฟองไข่ที่หุ้มตัวลูกไก่ในไข่ไว้ เหมือนกะลามะพร้าวที่ครอบสัตว์ตัวน้อย ๆ ซึ่งเกิดภายใต้กะลานั้นไว้ ฯลฯ เหมือนเปลือกแข็งของเมล็ดพืช ซึ่งหุ้มเยื่อสารในสำหรับงอกของเมล็ดไว้ แม้แสงสว่างมีอยู่ทั่วไป

มันก็ไม่อาจส่องเข้าไปถึงสิ่งนั้น จิตที่ถูกอวิชชาเป็นผ้าห่อหุ้มก็ไม่อาจสัมผัสกับพระนิพพาน อันมีแทรกอยู่อย่างละเอียดยิ่งกว่าละเอียดในที่ทั่วไปตลอดถึงที่ ที่แสงอาทิตย์ส่องลงไปไม่ถึง ฉันใดก็ฉันนั้น

เมื่อใดเปลือกฟองไข่ กะลามะพร้าว เปลือกแข็ง ๆ นั้น ๆ ได้ถูกเพิกออก หรือทำลายลง แสงสว่างก็เข้าถึงทั้งที่ไม่ต้องมีใครขอร้องอ้อนวอน หรือขู่เข็ญบังคับมันเลย นี่ฉันใด เมื่อผ้าของใจกล่าวคือ อวิชชา อุปาทาน ตัณหา อันเป็นผ้าทั้งหนาและบาง ทั้งชั้นนอก ชั้นกลาง ชั้นใน ถูกลอกออกแล้วด้วย **"การปฏิบัติธรรม"** แสงและรสแห่งพระนิพพานก็เข้าสัมผัสกันได้กับจิตนั้น เมื่อนั้น ฉะนั้น เราจึงเห็นได้ชัดเจน เห็นได้อย่างแจ่มแจ้งทันทีว่า พระนิพพานไม่ใช่จิต ไม่ใช่เจตสิกอันเกิดอยู่กับจิต ไม่ใช่รูปธรรม ไม่ใช่โลกบ้านเมือง ไม่ใช่ดวงดาว ไม่ใช่อยู่ในเรา ไม่ใช่เกิดจากเรา ไม่ใช่อะไรปรุงขึ้นทำขึ้น มันเป็นเพียงสิ่งที่เข้ามาสัมผัสดวงใจเรา ในเมื่อเราได้ดำเนิน **การปฏิธรรม** ถึงที่สุดเป็นการเปิดโอกาสให้แก่พระนิพพานได้ เท่านั้น

ตัวพระนิพพานคืออะไรเล่า ? เท่าที่กล่าวมาแล้ว กล่าวแต่ฝ่ายที่ไม่ใช่ ส่วนที่ใช่หรือลักษณะของพระนิพพานนั้นคืออะไรในที่นี้ก่อนอื่นทั้งหมด ผู้อ่านต้องไม่เข้าใจว่าผู้บรรยายเป็นผู้ถึงนิพพาน หรือพบพระนิพพานแล้ว พึงเข้าใจแต่เพียงว่าเป็นนักศึกษาค้นคว้าด้วยกันเท่านั้น ถือเสียว่าเป็นการสนทนาแลก-

เปลี่ยนความรู้แก่กันและกัน เท่าที่จะได้มาจากการค้นคว้าภายในห้องทดลอง คือมันสมอง และตามแนวแห่งพระบรมพุทโธวาทของ พระผู้มีพระภาคองค์อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็แล้วกัน พระนิพพานคืออะไรเล่า พระนิพพานคือ สภาพชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวความบริสุทธิ์ ความว่าง ความเบา ความสุขอันแท้จริง ความชุ่มชื่นเยือกเย็น ฯลฯ อย่างสุดยอด เป็นสภาพซึ่งแม้จะพูดว่ามีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ก็ยังน้อยไป พูดว่าอยู่คู่กับสิ่งทั้งปวงก็ยังน้อยไป เพราะเป็นสภาพที่เป็นอยู่เช่นนั้นโดยตัวเองจนตลอดอนันตกาล เราจึงกล่าวได้แต่เพียงว่าพระนิพพานคืออมตธรรม - สิ่งที่ไม่มีการตาย

จิตของเราพบกันเข้ากับอมตธรรมนี้จริง แต่จิตนั่นหาใช่อมตธรรมไม่ พระนิพพานคือสิ่งที่มีอยู่สำหรับให้เราหรือจิตพบ มันจะได้เยือกเย็นเป็นสุขถึงยอดสุดเพราะเหตุนั้นได้ และทุกคนควรพยายามทำเพื่อจะได้ เสียก่อนแต่จะตายลงไป ถ้าจะปล่อยให้จิตท่องเที่ยวไปด้วยความบอดของมัน มันก็จะเที่ยวไปด้วยอาการอันซ้ำซาก เช่นกับที่เคยเที่ยวมาแล้วไม่รู้กี่แสนชาติในวัฏฏสงสารอันยืดยาวนี้ การซ้ำแล้วซ้ำเล่าด้วยการเกิดแล้วตาย ๆ และในระหว่างเกิดตายก็เต็มไปด้วยความกดทับ นั่นมันจะดีอะไร เพราะมันเป็นไปเองตามประสาความมืดบอด เช่นเดียวกับความล้มลุกคลุกคลานของคนตาบอด ซึ่งปราศจากไม้เท้าและผู้จูง การลืมตาและพบกับแสงสว่างกล่าวคือพระนิพพานนี้นั้น มันเป็นยอด

ที่สุดของความสุข เป็นความหยุดจบลงของความอยากความปรารถนา เป็นความหมดสิ้นของความสงสัยในสิ่งที่อยากจะรู้ เป็นยอดสุดของความรู้ของทุก ๆ โลก ทุก ๆ สมัย และทุก ๆ คน เพราะฉะนั้นเพียงเท่านี้ ก็เป็นการแสดงให้เห็นได้บ้างแล้วว่า พระนิพพานคือจุดปลายทางของชีวิตทุกคน ถ้าใครจะถาม ข้าพเจ้าก็ตอบดังนี้ เคยตอบมาแล้วก็ดังนี้ และจะตอบต่อไปอีกก็ดังนี้

ทุกคนต้องไปพระนิพพาน ! ทุกคนต้องลุถึงพระนิพพานไม่วันใดก็วันหนึ่ง ทั้งที่ในบัดนี้ จะเป็นคนโง่หรือคนฉลาดก็ตามทุกคนจะจบการเดินทางของเขาลงในชาติที่บรรลุพระนิพพาน ในชาติที่ตาภายในของเขาหายบอด เพราะทุกคนมีที่สุดแห่งสงสารวัฏเว้นแต่จะช้าหรือเร็วเท่านั้น ทุกคนถูกธรรมชาติฝ่ายสูงค่อย ๆ พยุงเขาขึ้น ๆ เรื่อย ๆ แต่จะได้ช้าหรือเร็วนั่นแล้วแต่ความหนักมากหรือน้อยของเขา มันเป็นน้ำหนักแห่งความโง่หรือกิเลส หรืออีกอย่างหนึ่งคือความบอดมากหรือบอดน้อย เพราะฉะนั้นทุกคนแม้จะกลับมีการกลับตกต่ำบ้าง ทางกายหรือทางจิตในขณะที่ท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสาร แต่ตารางที่แสดงงบยอดใหญ่ของเขา จะต้องเลื่อนสูงขึ้น ๆ เสมอ แม้เขาจะเคยดิ่งลงสู่อเวจีครั้งหนึ่งแล้วหรือหลายครั้ง ทุกคนไปตามคติและผลกรรมของตนเองก็จริงแต่ที่ **เขาเกิดครั้งหนึ่งนั้นมันเป็นการศึกษาของเขาทุกครั้ง** แม้ในบางชาติเขาจะเป็นเด็กดื้อ แต่ในภายหลังหรือชาติหลังเขาย่อม

เข็ด ทั้งที่ตามธรรมดาเขารู้สึกราวกะว่าชาตินั้น ๆ ที่เขาเคยเกิดมาแล้ว ไม่มีอะไรติดต่อสืบเนื่องกันเลย

ตามกฎแห่งวิวัฒน์ ตามแนวแห่งวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบัน เช่นชีวะวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือลัทธิแห่งดารวิน ก็ตาม หรือตามแนวแห่งพุทธศาสนาคือ กฎแห่งปัจจัยยี่สิบสี่ประการ และปฏิจจสมุปบาทก็ตาม แม้ที่สุดแต่ตามที่เราจะสังเกตได้ง่าย ๆ ทั่วไปว่า โลกนี้ค่อย ๆ เลื่อนสู่ระดับสูงขึ้น ๆ ไม่ทางฝ่ายรูปธรรม ก็ต้องฝ่ายจิต ที่จะหยุดนิ่งหรือตกต่ำลงนั้น เป็นไม่มี แล้วแต่ยุคนั้น โดยจะยึดเอาฝ่ายจิต หรือฝ่ายรูปเป็นส่วนสำคัญ ก็ตาม ทั้งหมดนี้ ย่อมแสดงว่า สัญชาตญาณที่เป็นภายในพร้อมทั้งสิ่งส่งเสริมข้างนอก มันล้วนแต่จะดึงไปในฝ่ายดีขึ้น ๆ เพราะตัณหาของหมู่สัตว์เป็นเช่นนั้น **เมื่อใดพากันหนักไปในฝ่ายรูป ก็ถึงจุดปลายทางของฝ่ายรูป เช่นที่วิทยาศาสตร์แผนปัจจุบันกำลังก้าวพรวด ๆ ไป และเมื่อใดโลกพากันหนักไปในฝ่ายจิต ก็พากันลุถึงจุดปลายทางฝ่ายจิต เช่นเดียวกับยุคแห่งพระอรหันต์ที่ผ่านพ้นมาแล้ว** แต่อย่างไรก็ดี แม้โลกนี้จะเป็นเด็กดื้อ ดันทุรังไปในฝ่ายรูป เมื่อ "เข็ดพื้น" เข้า ก็ย่อมหมุนกลับไปสู่ฝ่ายจิตเอง และในยุคนั้นแหละ จะมีสัตว์จำนวนมากจำนวนหนึ่ง ซึ่งหลุดพ้นออกไปจากโลก ได้ ทุกคราวที่โลกหมุนมาสู่ราศีนี้ เมื่อเราจะรวบเค้าความที่ใหญ่ที่สุดให้สั้นที่สุดแล้ว เราจะกล่าวได้พร้อมทั้ง

เหตุผลว่า สัญชาติของสัตว์โลกย่อมหมุนไปหาฝ่ายดี ไม่ฝ่ายรูปก็ฝ่ายจิต ดังกล่าวแล้ว สองอย่างนี้เท่านั้น

เมื่อทุกคนมีอำนาจ "กายสิทธิ์" อันนี้อยู่ในตน มันก็แน่นอนว่าจะถูกดึงดูดไปหาสถานะที่ถึงหรือพบกับพระนิพพาน ทุกคนเมื่อได้ออกโรงเป็นตัวละครโลก ในฉากที่เขาทะเยอทะยานกระลิ้มกระเหลี่ยใคร่จะแสดง ซ้ำซากเข้าก็เบื่อโลก ซึ่งเรียกว่ามี "นิพพิทา" เข้าสักวันหนึ่ง ในวันนั้นแหละ เมื่อหน่ายก็คลายความกอดรัดยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือก็หลุดพ้นจากเปลือกหุ้ม และพระนิพพานเข้าสัมผัสจิตของเขาได้เมื่อนั้น เรารู้จักตัวเราด้วยสายตาสั้น ๆ แค่ชาตินี้ จึงจับตัวความอยากและความเบื่อที่มีสายสัมพันธ์อันยาวยืดหลายร้อยชาติไม่ได้ ทั้งที่แม้เราจะเคยเห็นเด็กบางคนเกิดมาถึง ก็เบื่อกาม มีโลภ โกรธ หลง น้อยกว่าธรรมดา เราก็หาเข้าใจไปในทำนองว่าเป็นผลของชาติก่อน ๆ ของเขาไม่ มิหนำซ้ำมีความเห็นไปในทำนองว่า เด็กคนนั้นมีมันสมองไม่สมประกอบเสียอีก โดยอ้างหลักจิตวิทยาหรืออะไรที่ตนอยากอ้างมาตามความอยากของตนเอง ถ้าหากเรามีสายตายาว มองเห็นได้ข้ามชาติแล้ว เราก็ต้องฉลาดมากกว่านี้หลายเท่านัก ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีใครอยากสร้างสายตาชนิดนั้น เพราะไม่รู้จักบ้าง เพราะกลัวว่าโลกจะหมดรสชาติที่หอมหวนไปบ้าง แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่เป็นเช่นนั้นแหละ ก็ตกอยู่ในจำพวกที่ถูกพัดพาไปหาพระนิพพาน

ดุจกัน เพราะไม่มีอะไรจะมามีอำนาจยิ่งไปกว่า ผลกรรมอันปรุงสัญชาตญาณ และยิ่งกว่าความจริงอันไม่รู้จักแปรผันไปได้นี้เลย

ครั้งหนึ่ง มีผู้กล่าวแก่ข้าพเจ้าว่า ถ้าเราทุกคนแน่นอนว่าต้องถึงพระนิพพานวันยังค่ำแล้ว เราจะไปขวนขวายปฏิบัติธรรมให้เหนื่อยยากทำไม หาความสุขในทางโลกเรื่อย ๆ ไปจนกว่าจะถึงกำหนดที่ถึงเข้าเอง มิดีกว่าหรือ มิเป็นการฉลาดกว่าหรือ ? ข้าพเจ้าตอบเขาว่า แน่นอนนักที่ทุกคนก็กำลังเป็นอยู่เช่นนั้นเองแล้ว โดยไม่ต้องตั้งปัญหาหรือคิดว่าเราควรชวนกันดำเนินรูปนั้นแต่เราไม่รู้สึกเอง. จึงมาตั้งปัญหาหรือคิดเพื่อทำเช่นนั้นทับลงไปอีก เรายังตาบอด ยังกำลังปล่อยให้เรื่อยไปตามใจของเรา **ไม่มีอะไรที่มีอำนาจมากไปกว่าความรู้สึก หรือเห็นแจ้งภายในจิตของเราเอง** และสิ่งนั้นมันก็บังคับควบคุมให้เราดำเนินไปโดยรูปนั้นอยู่อย่างเต็มเปี่ยมแล้ว การที่ทำตามความคิดแนวใหม่นั้นจึงไม่เป็นการแปลกกว่าหรือฉลาดกว่าเก่าแต่อย่างใดเลย นอกจากจะช่วยให้ช้าไปกว่าธรรมดา หรือที่ควรจะเป็นเสียอีก ข้าพเจ้าลองถามเขาบ้างว่า "ถ้าหากว่ามีใครสักคนหนึ่ง อาจบันดาลให้ท่านถูกสลากกินแบ่งรางวัลจำนวนล้านได้ ตามแต่ที่ท่านจะประสงค์ให้ถูกเมื่อไร เช่นนี้ ท่านจะขอร้องให้เขาบันดาลเพื่อให้ท่านถูกพรุ่งนี้ หรือต่อเมื่ออีกสัก ๕๐ ชาติล่วงไปแล้ว ?" เขายิ้ม และละอายที่จะตอบว่า พรุ่งนี้

เราจะเห็นได้สืบไปเป็นลำดับว่าสิ่งที่เราอยากมากที่สุด ก็คือสิ่งที่เราเข้าใจ (ผิดหรือถูกก็ตาม) ว่ามันดี หรืออร่อยที่สุดนั่นเอง คนตาบอด มองไม่เห็นแสงแห่งนิพพาน จะปรารถนาพระนิพ-พานได้อย่างไร จะเห็นคุณค่าของพระนิพพานว่าสูงสุดกว่าสิ่งอื่นได้อย่างไร ในเมื่อตาเนื้อ ๆ ของเขาชิงเอาเวลาไปรู้จัก หรือแสวงหาเหยื่อในโลกเสียจนหมด เขากำลังอยากมีเงินมาก ๆ เพื่อหาผู้บำเรอ (ซึ่งเขาเลี่ยงอ้างว่าภรรยา) ตึกสวย ๆ รถยนต์งาม ๆ ยศศักดิ์ชั้นหรู ๆ ฯลฯ พยายามเพื่อให้ได้ในชาตินี้ หรืออีกกี่ชาติก็เอา ขอแต่ให้ได้ก็แล้วกัน และขออย่าเพิ่งให้พระนิพพานถลันเข้ามาขวางหน้าเสียก่อน ถ้าเขารู้จักและเข้าใจพระนิพพานมาก เท่าที่เขาเข้าใจเงินรางวัลล้านบาท นั่นแล้ว เขาจะต้องขอให้ท่านผู้วิเศษบันดาล เพื่อลุถึงพระนิพพานในนาทีนี้ทีเดียว แม้จะผลัดพรุ่งนี้ ก็ยังไม่พอใจ ถ้าเป็นไปได้

แต่มีพุทธบริษัทจำนวนมาก ที่ต้องการพระนิพพานทั้งที่ยังไม่ทราบว่าพระนิพพานคืออะไร แม้แต่น้อย คราวหนึ่งได้ลองตั้งปัญหาซึ่งไม่ใช้ชื่อสิ่งต่าง ๆ ตามที่เรียกกันมาก่อน ถามขึ้นในที่ประชุมแห่งหนึ่งว่า มีสถานที่สองแห่ง แห่งหนึ่งต้องการสิ่งของอะไรเป็นได้อย่างนั้นทันที อีกแห่งหนึ่งจะทำให้ใจของผู้ไปถึงว่าเฉยเงียบพ้นจากอำนาจของอารมณ์ ทุกประการ จนในที่สุดดับหายไปอย่างไม่มีอะไรเหลือสำหรับมาเป็นอย่างนั้นอย่างนี้อีกต่อไป เช่น

นี้ ใครจะเลือกไปในที่ไหน ? ทุกคนที่ตอบ ๆ ว่าเอาแห่งแรก อีกสองสามคนนิ่ง แต่ที่นิ่งก็เพราะรู้ทันว่าเป็นปัญหาล่อถามของข้าพเจ้ากลัวจะพลาดเลยนิ่งเสีย คาดว่าหากสองสามคนนี้ตอบ ก็คงตอบเช่นเดียวกัน ทีนี้ถามต่อไปว่าเมื่อถึงที่นั้นแล้วจะต้องการอะไร ? เขาตอบว่าต้องการของดี ๆ ที่สุด เพื่อทำบุญให้สูงยิ่งสมใจรัก ข้าพเจ้าถามอีกว่า เพื่ออะไรกัน ? บางคนตอบว่าเพื่อไปสวรรค์ บางคนเพื่อไปพระนิพพาน

ขอให้ลองคิดดูทีหรือว่า สิ่งแรกในปัญหานั้นก็คือสวรรค์อยู่แล้ว พวกนี้ไม่รู้จักแม้แต่สวรรค์ที่ตนกำลังปรารถนาอยู่ ไปถึงสวรรค์แล้ว กลับเสียสละเพื่อหวังสวรรค์อย่างเดียวกันอีก เช่นนี้จะไปสวรรค์ได้อย่างไร **สิ่งที่สองในปัญหานั้น ก็คือ พระนิพ-พานอยู่แล้ว เขายังไม่ต้องการ แต่ต้องการบันไดสำหรับพาดขึ้นชั้นพระนิพพาน** ข้าพเจ้ารู้สึกสลดใจในการที่เขาทั้งหลายมีความอยากไปนิพพาน ทั้งไม่รู้จักพระนิพพาน หรือรู้น้อยเกินไปเพียงสักว่าชื่อศักดิ์สิทธิ์ชนิดหนึ่งซึ่งทุก ๆ คนว่าดีที่สุดเท่านั้น และได้เห็นชัดทีเดียวว่าสำหรับผู้ที่ยังไม่รู้จักพระนิพพานนั้น จะต้องถือว่ามีตัวมีตน และมีสิ่งที่ตนยึดถือไปก่อน มิฉะนั้นก็จะวาง ๆ จับ ๆ อยู่แต่ในสิ่งที่ตนสงสัยนั่นเอง และเต็มไปด้วยความว้าเหว่หรือความกลัวอันเป็นความทุกข์ และในที่สุดก็ตายเปล่า หรือกลับช้ากว่าผู้ที่ยึดถือ สาวคืบหน้าไปข้างหน้า ตามลำดับ ๆ —ประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์โลกหน้า ประโยชน์สูงสุด คือพระนิพพาน ทั้งนี้ก็เพราะเขาไม่สามารถเข้าใจพระนิพพานอันมีนัยลี้ลับ เช่นว่า

ไม่มีการเกิดขึ้น แต่มีอยู่ตลอดอนันตกาลดังนี้เป็นต้น จนกว่าเมื่อไรเขาจะได้บรรลุพระนิพพานนั้นเข้าจริง ๆ การรู้จักพระนิพพานโดยอนุมาน หรือโดยอุปมาน ไม่อาจมีได้เลย สำหรับผู้ที่มีปัญญาหรือมีอุปนิสัยเช่นนี้

ในที่จวนจะจบลงนี้ ขอสรุปกล่าวอย่างสั้น ๆ อีกแนวหนึ่งว่า **พระนิพพานเป็นจุดปลายทางของทุกคน ความดึงดูดเข้าหาสถานะแห่งพระนิพพาน หรือกล่าวอีกอย่างนึ่ง ก็คือสัญชาตญาณของความอยากเป็นอิสระย่อมมีอยู่เสมอ แต่ถูกอำนาจแทรกแซงบางอย่าง เช่นผลกรรมเป็นต้น คอยเหนี่ยวออกนอกทางอยู่เสมอเหมือนนั้น เพราะตนเป็นผู้ตาบอด ไม่รู้จักทำความปลอดภัยแก่ตัวเอง หรือการเดินทางของตน**

กายเปรียบเหมือนลำเรือ ใจเปรียบเหมือนนายเรือ สังสารวัฏเปรียบกับทะเลหลวง โลกนั้นโลกนี่เปรียบเหมือนท่าเรือสำหรับการค้าขาย ผลบุญหรือผลบาป ในชาติหนึ่ง ๆ ในโลกหนึ่ง ๆ คือการค้าขายของนายเรือ ที่ขาดทุนหรือได้กำไร ที่ท่าเรือแห่งหนึ่ง ๆ การได้ถึง "เกาะ" แห่งหนึ่ง ซึ่งนายเรือพอใจถึงกับหยุดการท่องเที่ยวไปในทะเลอย่างเด็ดขาด นั่นคือ พระนิพพาน

เราทุกคนคือเรือรวมทั้งนายเรือ **เมื่อเราหรือโลกพากันสาละวนแต่เรื่องรูปหรือลำเรือ จนลืมใจหรือนายเรือ นายเรือก็จะตายเสียก่อนที่จะนำเรือไปพบเกาะที่ว่านั้น แต่ถ้าสนใจในนายเรือหรือจิต จนลืมลำเรือเสียทีเดียว เรือก็จะเปื่อยพังทะลาย**

ลงเสีย ก่อนที่นายเรือจะได้ใช้อาศัยไปถึงเกาะที่กล่าวนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ดำเนินสายกลาง อันเป็นสายแห่งปัญญาไม่ประมาทไป ในฝ่ายตึงหรือฝ่ายหย่อน

ความจริงตัวเราไม่มี ที่มีก็คือเบ็ญจขันธ์หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "กาย กับ จิต" หรือ เรือ กับ นายเรือ เท่านั้น นายเรือก็ไม่ใช่เรา เพราะแม้มันจะได้ถึงเกาะคือพระนิพพานนั่นหรือไม่ก็ตาม มันยังคงไม่อยู่ในอำนาจของใคร รังแต่จะแตกดับไปเป็นธรรมดาของมันเท่านั้น เกาะหรือพระนิพพานนั้นเล่า ก็สักว่าเป็นเกาะหรือพระนิพพานของตัวสิ่งนั้นเอง รับรู้กับใครไม่ได้เหมือนแสงสว่าง เมื่อเราเปิดหน้าต่างมันก็เข้ามาสว่างให้เรา ปิดเสียก็มืดอีก แต่แสงสว่างนั้นคงเป็นแสงสว่างอยู่นั่นเอง

ถ้าสิ่งใดควรถือว่าเป็นตัวตน สิ่งนั้นนอกจากจะต้องไม่รู้จักแตกดับ ไม่อาศัยผู้อื่นหรือสิ่งอื่นแล้ว ยังจะต้องอยู่ในบังคับและรับรู้อะไรกันได้ นี่ ! เมื่อมีแต่สิ่งทั้งหลายซึ่งล้วนแต่เป็นไปตามเรื่องของต้นเหตุของตัวมันเอง หรือไม่อยู่ในอำนาจของใครและรับรู้อะไรกะใครไม่ได้ดังนี้ มันก็ไม่มีตัวตน แม้กระทั่งพระนิพพาน ถ้าขืนมีเพราะอำนาจความรู้สึกบางชนิด มันหาใช่ตัวตนอันแท้จริงไม่ ยังเป็นผักฝ่ายแห่งอวิชชาอยู่ดี การลุถึงพระนิพพานจึงเป็นจุดปลายทางของทุกคนเท่านั้น

เบญจขันธ์ คือกายกับใจ กลุ่มใด ยังมีอวิชชาอยู่ภายในมันเบ็ญจขันธ์กลุ่มนั้น ก็มีอุปาทานอันเป็นเหตุให้ยึดถือตัวเองว่าเราเป็นเรา ฉันเป็นฉัน ฯลฯ เป็นต้น "เรา" จึงคงอาศัยมีอยู่ได้

แต่เพียงในเบญจขันธ์ที่ยังมีอุปาทานอยู่ภายใน และเบญจขันธ์ชนิดนี้ยัง "สัมผัส" กันไม่ได้กับพระนิพพาน จึงต้องเต็มไปด้วยทุกข์และกลิ้งเกลือกไปในวัฏฏสงสาร อันสูง ๆ ต่ำ ๆ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ระเกะระกะไปด้วยสิ่งเสียบแทงเผาลน

เบญจขันธ์ใด ภายหลังจากที่ได้ช่วยตัวมันเอง ด้วย**การปฏิบัติธรรม** เป็นเบญจขันธ์ที่อวิชชาและอุปาทานตั้งอยู่ไม่ได้แล้ว ก็ไม่มีเรา ในเบญจขันธ์นั้น เบญจขันธ์นั้นเหมาะพอสำหรับการสัมผัสกันเข้ากับพระนิพพาน มันจึงได้รับรสคือความเยือกเย็นแสนที่จะเย็นของพระนิพพาน จนกว่ามันจะแตกดับไปอย่างไม่เหลือเชื้ออะไรไว้ สำหรับการเกิดอีก เช่นเบญจขันธ์ ที่ยังมีอวิชชาหรือมี 'เรา' มีความสำคัญว่า 'เรา'

เบญจขันธ์ที่หมดอวิชชา แต่ยังไม่แตกดับ ยังดื่มรสพระนิพพานอยู่นั้น ภาวะอันนี้ เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน[๑] หรือนิพพานเฉย ๆ *เมื่อใดเบญจขันนั้นทำการแตกดับลงอย่างหมดเชื้อ ภาวะอันนี้เราเรียกกันว่า อนุปาทิเสสนิพพาน หรือ ปรินิพพาน* **การปฏิบัติธรรม** *หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อริยมรรคมีองค์แปด นั่นเป็นตัวทางให้ถึงพระนิพพานนั้น* ข้าพเจ้าหรือท่านผู้อ่านทุกคน จะยังอยู่ห่างไกลต่อพระนิพพานเพียงใด นั่นยากที่ผู้อื่นจะรู้แทนกันได้ นอกจากตัวเอง เหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้อย่างน่าจับใจจ่า ธรรมทั้งหลาย กระทั่งถึงพระ-

---

๑. เรียกโดยโวหารที่ใช้เรียกกันอยู่ทั่ว ๆ ไป ในเวลานี้ ด้วยการบัญญัติความหมายกันไว้เช่นนี้ ในวงการศึกษาในประเทศไทยเรา แต่ที่จริงคำนี้ยังเป็นปัญหา ที่ต้องวินิจฉัย กันอยู่บางอย่าง

นิพพานเป็นที่สุดนั้น เป็นสันทิฏฐิโก คือ **ของใครใครเห็น** ดังนี้ สำหรับข้าพเจ้า สามารถเพียงแต่ขอยืนยันว่า ทุกคนมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่พระนิพพานเท่านั้น

๓๐ สิงห์ ๗๘

เรื่องนี้อุทิศแด่ "ผู้คะนองธรรม"

มัคคุเทสก์ของวิญญาณ

(Spiritual Guide)

วิญญาณที่ยังเป็นทุกข์ หมายความว่า ยังกำลังเดินผิดทางอยู่ หรือกำลังมีภาระต้องเดินทางอันกันดารอยู่ ฉะนั้นวิญญาณที่เป็นทุกข์ จึงมืดมน และต้องการมัคคุเทสก์เป็นผู้นำ หลักแห่งศาสนาทุกศาสนาล้วนแต่เป็นมัคคุเทสก์ของวิญญาณในด้านทฤษฎีด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าการนำไปของศาสนานั้น ๆ ย่อมนำไปได้ใกล้ไกลกว่ากัน สูงต่ำกว่ากน พุทธศาสนาจะนำท่านไปได้เพียงไร เรื่องต่อไปนี้อาจให้คำอธิบายแก่ท่านได้บ้าง

มัคคุเทสก์ของวิญญาณทั้งหลาย ก็คือวิญญาณที่ได้ผ่านการศึกษามาแล้วอย่างทั่วถึง มีความเจนใจในทุก ๆ สิ่งเต็มตามที่ที่ควรจะรู้ จนเพียงพอสำหรับการที่จะรู้ว่า ควรทำอย่างไรกับวิญญาณของตัวเอง จึงจะได้รับผล คือความเยือกเย็นไม่รู้จักสิ้นสุด และตนก็กระทำจนได้รับผลเช่นนั้นมาแล้วอย่างเด็ดขาดจริง ๆ จิตหรือวิญญาณที่สมมติว่า เป็นชั้นพระอรหันต์ มีพระ-พุทธเจ้าเป็นประธาน เป็นตัวอย่างแห่งวิญญาณที่หลุดพ้นแล้วจากสิ่งที่พัวพันห่อหุ้ม อันจะทำให้เศร้าหมอง ให้มืดมิด ซึ่งทำให้หลงไหล วนเวียนอยู่ในการเกิดท่องเที่ยวไม่รู้สุด วิญญาณทุกๆดวงควรจะได้เป็นเช่นนั้น และถ้ามันรู้ความจริงในเรื่องนี้ มันจะปรารถนาที่จะเป็นเช่นนั้นอย่างเต็มที่ แต่มันเป็นเช่นนั้นไม่ได้

หรือโดยมากที่สุดเป็นไม่ได้ ทั้งนี้เพราะมันมืดมัวไม่รู้เหนือใต้ ทั้งขาดผู้นำนั่นเอง

ดวงวิญญาณที่รุ่งเรือง ลุกโพลงสว่างไสว ไม่รู้จักดับหรือแม้แต่หรี่อีกต่อไปนั้น **ไม่มี** เพราะวิญญาณเป็นสังขตธรรม แต่มีสภาพอันหนึ่งที่รุ่งเรืองสว่างไสวอยู่เสมอ ไม่รู้จักดับหรือแม้แต่หรี่ลง อันเป็นที่ซึ่งวิญญาณจะต้องเข้าไปให้ถึง และดับตัวเองเสียในที่นั้น จึงนับว่าเป็นการรอดพ้น หรืออิสรภาพของวิญญาณซึ่งหลุดพ้นแล้วจากการผูกมัดของโลกิยธรรม ที่เป็นมายาทั้งปวง วิญญาณที่เคยรู้สึกว่ามีตัวของตัว หรือตัวมันเองเป็นต้น ได้มาถึงสถานะอันสูงสุดและเป็นที่จบสิ้น และหมดความรู้สึกว่าเป็นตัวลงโดยสิ้นเชิงที่นี่ วิญญาณต้องการมาให้ถึงที่นี้ อันเป็นที่จบ ที่สิ้นสุดของปวงทุกข์ แต่มันมาไม่ได้ เพราะขาดผู้นำ

บรรดาผู้นำหรือผู้อ้างว่าตัวเองว่าเป็น สปีริตจวล ไกดฺทั้งหลาย มีจุดที่ตนจะนำไปสู่ต่าง ๆ กัน บางท่านว่าจะนำดวง-วิญญาณไปแนบไว้หรืออยู่รวมกันกับพระเป็นเจ้าในสวรรค์ ซึ่งเป็นสุขนิรันดร **บางท่านว่าจะนำดวงวิญญาณให้สูงขึ้น จนถึงขั้นที่ตัวมันเองจะรุ่งเรืองไม่รู้จักมัวหมองและดับลงอีกต่อไป คือถึงสถานะที่อะไรมาทำให้วิญญาณเกิดการเปลี่ยนแปลงอีกไม่ได้** และ *บางท่านว่า จะนำดวงวิญญาณให้เข้าถึงสถานะที่ตัววิญญาณเองจะได้ดับลงสนิท ไม่ต้องลุกโพลง ๆ ขึ้นว่ายเวียนในวัฏฏ-สงสารอีกต่อไป ยังคงอยู่ตลอดอนันตกาลก็แต่นิพพาน ซึ่งเป็นสภาพหรือดินแดนอันเป็นที่เข้าไปดับของวิญญาณทั้งหลาย*

เราต้องวินิจฉัยกันอย่างละเอียดละออ เปรียบเทียบกันดูเถิดว่า ผู้นำประเภทไหน จะเป็นผู้นำที่นำไปถึงขั้นสูงสุดได้จริง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ว่า เขตแดนอันนั้นเป็นสถานะที่สูงสุด ไม่มีสถานะอันอื่นสูงกว่าต่อไปอีกแล้ว แต่ควรเข้าใจว่า ทั้งนี้มิใช่เพื่อเกี่ยงแย่งแข่งดีหรือชิงดีนัก แต่เป็นไปเพื่อการเลือกเอาสักอย่างหนึ่งสำหรับเป็นแนวเครื่องดำเนินของตัว เพราะความอยากจะหลุดพ้นจริง ๆ เท่านั้น

<u>**พวกที่หนึ่ง**</u> ถือว่าวิญญาณของผู้ที่ได้ทำความดีจนเป็นที่พอพระทัยพระเป็นเจ้าแล้ว จะได้รับการต้อนรับของสวรรค์ และอยู่กับพระเจ้าตลอดกาลไม่สิ้นสุด พวกนี้เป็นฝ่ายมีตัวที่ถาวรมาแต่เดิม มีตัวที่แม้ทำอย่างไรเสีย ก็ไม่ดับสูญไปไหน สำหรับจะได้ไปทนทุกข์ในนรกนิรันดร หรือรับสุขในสวรรค์นิรันดร เป็นการยึดถือเต็มที่ในข้อที่ว่า เราเกิดมาโดยพระเจ้าสร้าง แล้วก็กลับไปรวมกับพระเจ้าได้ แต่ข้อที่ถูกแยกหรือสร้างขึ้นโดยพระ-เป็นเจ้านั้น เป็นปัญหาอยู่ ถ้าเป็นเพียงการแยกออกมาจากพระเจ้า ก็ย่อมไม่มีเหตุผลอันใด ที่จะทำให้ถูกแยกออกอย่างเดิม เพราะเหตุว่าแต่ก่อนที่จะถูกแยกก็เคยรวมกับพระเจ้า ซึ่งหมายความว่าบริสุทธิ์อยู่แล้ว ก็ยังถูกแยกออกมาให้เที่ยวก่อกรรมทำเข็ญต่าง ๆ นา ๆ จนกว่าจะได้กลับเข้าถิ่นเดิม นี่ไม่น่าจะไว้ใจว่าเป็นอิสระ หรือกล่าวโดยตรง ก็คือยังเป็น "เครื่องเล่น" ของพระเจ้าอยู่นั่นเอง ไม่ว่าพระเจ้าในที่นี้หมายเอาพระเจ้าที่เป็นตัว

บุคคล หรือที่เป็นตัวกฎธรรมชาติ หรือกฎแห่งกรรมก็ตาม ผู้นั้นยังหาพ้นจากอำนาจของกรรม หรือธรรมชาติไม่ ยังไม่ใช่แดนหลุดพ้นที่สูงสุดจริง ๆ ทีนี้ถ้าหากเป็นไปในทางที่ว่าคนเรามิใช่ส่วนที่แยกออกมาจากพระเป็นเจ้า แต่เป็นสิ่งที่พระเป็นเจ้าสร้างขึ้นใหม่ต่างหาก เมื่อทำดีถึงที่สุดแล้ว วิญญาณนั้นจะได้เข้ารวมกับพระเจ้า ดังนี้ ก็ย่อมชวนให้คิดว่า ยิ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระเจ้ามากขึ้น และเป็น "เครื่องเล่น" ของพระเป็นเจ้ามากกว่าอย่างแรก และย่อมจะพึ่งไม่ได้ว่าพระเจ้าผู้บริสุทธิ์จะสร้างสิ่งสกปรกขึ้น และพระเจ้าสร้างขึ้นให้สกปรกแล้ว ให้สัตว์สร้างความบริสุทธิ์เอาเอง เพื่อเข้าอยู่กับพระเจ้าดังนี้ มิใช่แบบแห่งความยุติธรรม การยึดถือว่าตัวของเรา ตัวของพระเจ้า มีการกระทำต่อกันและกันเช่นนี้ ๆ เป็นการยึดถือชนิดหนึ่ง ซึ่งยังมีอยากอย่างนั้นอยากอย่างนี้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือเกิดจากความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่นอยากจะได้ของชอบใจจากพระเจ้า อยากได้อยู่หรือได้เป็นส่วนหนึ่งกับพระเจ้า ในที่สุดอยากเพื่อไม่ให้หลุดหรือพรากไปจากพระเจ้า ซึ่งความอยากเหล่านี้ล้วนแต่สร้างความยึดถือขึ้น อันจะทำให้ว่ายเวียนอยู่ในทะเลแห่งความรู้สึกและความปรารถนา หรือความเพลิดเพลินในที่สุดน่าจะไม่ใช่ที่สุดของความทุกข์อันเด็ดขาดแท้จริง และเป็นเรื่องค่อนไปข้างวัตถุมากกว่าเรื่องของวิญญาณแท้

<u>พวกที่สอง</u> ไม่ถือว่ามีพระเจ้าผู้สร้างหรือผู้เผด็จการเช่นนั้น ถือว่ามีสิ่งที่เป็นเพียงธรรมชาติที่มีอยู่เองชนิดหนึ่ง ซึ่งบัญญัตินาม

ให้ว่าเป็นตัววิญญาณ หรืออาตมัน (หรืออัตตา) หรือเจตภูตใน เมื่อเรียกตามภาษาไทย เป็นตัวธรรมชาติที่ยืนโรงสำหรับให้สิ่งต่าง ๆ เข้าเกาะอาศัยเป็นไปเช่นรูปกาย และนามธรรมหรือจิตใจซึ่งเป็นเหมือนตัวเรือนและเครื่องเรือนของวิญญาณนั้น สิ่งแวดล้อมและหุ้มห่อเหล่านี้ เรียกว่าโลกิยธรรม หรือโลกซึ่งเป็นตัวห่อหุ้มดวงวิญญาณหรืออาตมัน หรือจิต ที่ไม่รู้จักตายไว้ ครั้นประชุมแห่งสิ่งทั้งหมดนี้ได้รับการศึกษา มีความรู้มากถึงที่สุดโลกิยธรรมก็จะหลุดออกจากจิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อาตมันเป็นอิสระจากสิ่งที่ห่อหุ้ม แล้วก็เป็นของสว่างรุ่งเรืองไม่มีทุกข์คงอยู่ในสภาพเช่นนั้น ตลอดอนันตกาลสืบไป และอาตมันนั้นเมื่อหลุดเป็นอิสระออกมาแล้ว จะเป็นของใครผู้ใดก็ตามเป็นอันเดียวกัน หรือเหมือนกันหมด ไม่มีเจ้า ไม่มีไพร่ มีดี มีชั่วในอาตมัน เปรียบเหมือนอากาศที่อยู่ในภาชนะต่าง ๆ ถูกภาชนะกั้นไว้ส่วนหนึ่งจากอากาศส่วนใหญ่ในท้องฟ้าและพื้นโลก ครั้นต่อยภาชนะนั้น ๆ เสีย อากาศนั้นซึ่งไม่มีเครื่องห่อหุ้มกีดกั้นแล้วก็คืออากาศอันเดียวกันกับอากาศส่วนใหญ่ พวกที่ถืออย่างนี้ก็เป็นพวกที่ถือให้มีตัว เพราะอยากมีตัวเหมือนกัน ไม่อยากดับหายไปเสีย เป็นความยึดถือขั้นสุดท้าย เพื่อให้ยังคงมีจิต หรือวิญญาณหรืออาตมันเป็นตัวยืนโรงที่บริสุทธิ์เหลืออยู่ ปัญหาย่อมมีว่าธรรมชาติจิตหรือวิญญาณหรืออาตมันที่บริสุทธิ์แท้มาก่อน ทำไมจึงให้โลกิยธรรมซึ่งสกปรกเข้าห่อหุ้มได้ อาตมันนั้นจะเป็นสิ่งที่มี

ความคิดนึกได้ หรือไม่นึกได้ก็ตาม ทำไมจึงไม่สามารถกันเอาโลกิยธรรมออกไปเสียแต่แรก ถ้าว่าอาตมันไม่มีความรู้สึกอย่างใด อวิชชาเป็นโลกิยธรรม เข้าห่อหุ้มอาตมันทำให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ จนกระทั่งได้รับการศึกษาเพียงพอ ทำอวิชชาให้หลุดออกไปเสียได้และอาตมันเป็นอิสระดังนี้ การเข้าห่อหุ้มและการกลับละลายหลุดออก ก็หาใช่งานของอาตมันไม่ เป็นงานของโลกิยธรรมแต่ฝ่ายเดียวนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำไมโลกิยธรรมที่หลุดออกไปแล้ว จะไม่สามารถกลับติดและห่อหุ้มอาตมันนั้นได้เล่า เมื่อกลับห่อหุ้มได้อีก ก็ย่อมแปลว่า ความหลุดพ้นอันนั้น ยังไม่ใช่ความหลุดพ้นอันเด็ดขาด ยังไม่เป็นอิสระไม่ปลอดภัย ถ้าจะว่าอาตมันนี้เป็นตัวรู้ ก็น่าจะรู้เสียตั้งแต่แรก และไม่ยอมให้โลกิยธรรมเข้าห่อหุ้มดังกล่าวแล้ว ถ้าหากว่าในครั้งนั้นยังมีแต่ความรู้สึกผิด ๆ นั้นย่อมแปลว่า ในอาตมันมีเชื้ออวิชชาหรือสภาพที่เป็นเชื้อของอวิชชาประจำมาแต่เดิมแล้ว ไม่ต้องสงสัยว่า เมื่อได้ทำให้โลกิยธรรมหลุดไปในครั้งหลังแล้ว จะไม่มีเชื้อเดิมนั้นเหลืออยู่ ถ้าไม่เหลืออยู่ ก็แปลว่าอาตมันนั้นได้เปลี่ยนสภาพผิดไปจากเดิม และมันจะกลับรวมเข้ากับอาตมันใหญ่ซึ่งยังมีสภาพอย่างเดิมอยู่อย่างไรได้ เราจึงมองไม่เห็นที่สุดของทุกข์ ในอาตมัน !

พวกที่สาม ซึ่งเป็นพวกตรงกันข้าม ไม่ยอมถือว่ามีตัวตนหรือตัวยืนโรงเช่นนั้น ชีวิตนี้ลุกขึ้นมาจากตัวความไม่รู้หรือสภาพที่มิใช่ความรู้ มีสิ่งข้างเคียงเป็นตัวสนับสนุนหรือปัจจัย สภาพที่

เรียกว่าวิญญาณที่เป็นตัว จุติปฏิสนธินั้น ไม่มีตัวของมันเองที่แท้จริง เป็นแต่เพียงกลุ่มของปฏิกิริยาต่าง ๆ ซึ่งเกิดทอยกันขึ้นมาตามอำนาจแห่งเหตุ มีขณะแห่งตัวมันเพียงสั้น ๆ เพราะอำนาจการเกิดดับที่ยืนอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งที่เป็นเหตุ ครั้นได้กายเป็นที่อาศัย ก็เป็นทางให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดวิวัฒน์ขึ้นในตัวสิ่งนั้นเอง เป็นลำดับ ๆ มาตั้งแต่มันเริ่มก่อตัวขึ้น คือมีจิตใจอย่างเลว ๆ จนกระทั่งมีจิตใจอันปราณีต วิญญาณเองจึงไม่มีตัวของตัว นอกจากเป็นเพียงสายสืบอันยาวยืดของวิวัฒน์ ในขณะที่ยังไม่ขาดตอน เหมือนลูกหนังที่มีคนหลาย ๆ คนคอยตบไว้ไม่ให้ตกลงหรือหยุดกระดอนได้ เรียกว่ามันท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏแห่งการเกิดดับ การเกิดในที่นี้ หมายถึงขณะที่มีรูปกายเข้าประกอบกลมเกลียวกัน การตายหมายถึงขณะที่ปราศจากรูปกาย หรือปราศจากเครื่องมือแสดงตนให้ปรากฏเป็นตัววัตถุชัด ๆ ตลอดเวลาที่วิญญาณยังถูกส่งไว้โดยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ตัณหา อุปาทาน เป็นต้นแล้ว มันก็ต้องแสดงอาการโผลงคล้ายกับเป็นเป็นตัวยืนโรงอยู่ได้ วิญญาณเป็นสิ่งที่คลอดออกมาจากความไม่รู้ หรืออวิชชา จะเป็นตัวตนของเราหรือของใครอย่างไรได้ แต่เมื่อมันได้มีกายเป็นเครื่องมือติดต่อ ย่อมเป็นทางให้ได้รับการศึกษา หรือได้ความรู้ที่เรียกว่า ญาณ อันจะเป็นเหมือนเครื่องมือที่สามารถทำลายตัวเอง พร้อมทั้งปัจจัยเครื่องสนับสนุนแวดล้อมรอบข้าง ให้หมดความสามารถหรืออำนาจลง คือให้หยุด ให้

หมดความรู้สึกที่อยากได้ อยากเป็น อยากไม่ให้เป็น โดยสิ้นเชิง มายาที่ลุกโพลงขึ้นเหล่านั้น จึงดับสนิทลงไปได้ ไม่มีอะไรมาบังคับวิญญาณกลุ่มนี้ให้แสดงละครอีกต่อไป สิ่งที่เรียกว่าจิตหรือวิญญาณเป็นเพียงมายา ดังนี้ ตัวสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวร ก็คือเขตแดนหรือสถานะอันเป็นที่เข้าถึงและดับของวิญญาณนั่นเอง ซึ่งจะเป็นวิญญาณสายไหนก็ตามเมื่อเข้าถึงเขตนี้แล้ว จะต้องดับลงสนิทไม่มีเชื้อเหลือ คนเราจึงเป็นเพียงของมายา แต่ในตัวมายานั้น มีความรู้สึกคิดนึกได้ประณีต ได้แก่ความรู้สึกนึกคิดของเราท่านทั้งหลาย ที่กำลังอ่านและกำลังคิดนึกกันอยู่ในบัดนี้ ความคิดนึกเหล่านี้ เป็นผลสืบ ๆ มาของสิ่งหลายสิ่งที่เป็นมาแล้วแต่หลัง ซึ่งมีแอ่งรวมอยู่ที่ตัวที่เราเรียกนามมันว่าวิญญาณ หรือ อินดิวิดวลลิตี้ในที่นี้ วิญญาณเกิดขึ้นมาท่ามกลางความมืดบอดตามกฎแห่งสังขตธรรม ทุก ๆ สิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติ ทำนองเดียวกับลักษณะวิวัฒน์ของสิ่งที่มีชีวิตอย่างอื่น ที่เป็นของหยาบ ๆ เห็นได้ง่าย ๆ ตามกฎแห่งชีววิทยา หรือ ไอ โอโลยี่ แต่ครั้นวิวัฒน์มาถึงขั้นสูง ก็เกิดสิ่งที่กลับเป็นข้าศึกของตัวเอง คือวิชชาเกิดขึ้นเป็นข้าศึกต่ออวิชชาเช่นเดียวกับสนิมเหล็ก แม้เกิดจากเหล็ก ก็กลับเป็นข้าศึกต่อแท่งเหล็กที่เป็นมารดาของมันเอง โดยกัดให้กร่อนและหมดสิ้นไป ฉันใดก็ฉันนั้น ครั้นวิชชาทำลายอวิชชาให้หมดสิ้นไปตามกฎที่ว่า เมื่อแสงสว่างเกิดขึ้น ความมืดก็ต้องหายไปดังนี้ ตัววิญญาณก็พลันถึงการขาดเหตุขาดปัจจัย ครั้นขาดเหตุขาดปัจจัยก็ดับลงได้และดับสนิท อันเรียกโดยโวหารสมมติว่า

วิญญาณนั้นเข้าสู่นิพพาน เป็นความพ้นที่เด็ดขาดไม่มีอะไรตามไปย่ำยีได้ ไม่มีใครค้นหาพบเป็นที่ที่ความทุกข์ตามไปไม่ถึง เพราะความทุกข์เป็นเพียงสิ่งที่แนบอยู่กับวิญญาณเท่านั้น หรือโดยจำกัดความ ก็เป็นเพียงปฏิกิริยาชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของวิญญาณเอง อันเรียกว่าผลกรรม แต่**เมื่อวิญญาณเข้าสู่สภาพที่ไม่ทำกรรมอีกต่อไป และบัดนี้ไม่มีตัณหาอันเป็นเหตุให้ทำกรรมอีกต่อไปแล้ว ก็ย่อมเป็นอิสระเหนือกรรม อยู่เหนือฐานะแห่งการทำกรรมและการได้รับผลของกรรม ไม่อยู่ในอำนาจของพระเป็นเจ้าหรือของใคร ๆ แม้ที่สุดแห่งธรรมชาติ เพราะมันไม่เข้าถึง** *ธรรมชาติซึ่งเป็นที่ดับสนิทของสิ่งทั้งปวง* วิญญาณที่ยังไม่ เข้าถึงแดน เป็นที่ดับ อันนี้ ยังมี ความคิดนึก เช่นนั้น เช่นนี้ รู้สึกเช่นนั้นเช่นนี้ เช่นอยากอยู่กับพระเป็นเจ้า หรือรู้สึกสบายเพลิดเพลินในการอยู่กับพระเป็นเจ้า ถ้าหากได้เป็นเช่นนั้นจริงจึงยังเป็นวิญญาณที่ไม่เป็นอิสระไปจากความรัก หรือความพอใจซึ่งเป็นเหตุให้มัวเมาอยู่ และกลัวว่าสิ่งนั้นจะหายไปเสียจากตนหรือตนจะตายไปเสียจากสิ่งนั้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีความอยากมีอยู่ อยากเป็นอยู่ คือให้มีตัวของตัวอยู่ ซึ่งยังไม่เป็นอิสระไปจากอำนาจของสิ่งที่ต้องประสงค์ให้อำนวยสิ่งที่ตนต้องการยังคงแบกตัวเองไว้โดยไม่รู้สึกว่าแบกหนักเต็มที่ทั้งที่ไม่รู้สึกว่าหนักส่วนวิญญาณที่วางสิ่งเหล่านั้น ทั้งหมดเสีย สลัดกระสอบหินหนักโยนทิ้งออกไปเสียได้ และไม่หยิบเอาอะไรขึ้นมาแบกถือไว้อีก

ต่อไปนั้น ย่อมมีอิสระที่จะดับได้ตามความต้องการของญาณ หรือปัญญา มีอิสระที่จะเดินลอยนวลออกไปเสียจากความทุกข์ทั้งมวล เข้าสู่ความดับที่เงียบสงบตลอดอนันตกาล ซึ่งเป็นภาวะที่วิญญาณอันยังยึดถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ หรือแม้ที่สุดแต่ตัวเอง หาสามารถจะทำให้เหมือนได้ไม่ **มันเป็นวิญญาณที่ได้ผ่านการอยู่ กับพระเป็นเจ้ามาแล้ว จึงสามารถทำเช่นนั้นได้โดยง่ายดาย และเป็นวิญญาณที่ได้ผ่านการมีตัวมันเองอย่างบริสุทธิ์มาแล้ว จึงเลื่อนขึ้นมาสู่ ขั้นที่ดับสนิทอีกครั้งหนึ่ง หรืออีกขั้นหนึ่ง อันเป็นขั้นสุดท้ายและเป็นอิสระแท้จริง** และซึ่งวิญญาณสองประเภทข้างต้นยังต้องทนแบกตัวของตัวเอง หรือรวมทั้งตัวของพระเป็นเจ้าอยู่ ซึ่งในไม่ช้าเมื่อเบื่อเข้า ก็จะต้องสลัดทิ้งตามอย่างอย่างเดียวกัน

แน่นอน วิญญาณต้องการผู้นำหรือมัคคุเทสก์ เพื่อให้ถึงจุดปลายทางเร็วเข้ากว่าที่จะมัวคลำมั่วค้นไปตามลำพังตัว กว่าจะพบได้ ก็ต้องทนวนเวียนอยู่ในกลางกองแห่งไฟทุกข์นานเกินไป ซึ่งมันเป็นการซื้อที่แพงมาก และใคร ๆ ก็อยากซื้อของถูก ถ้าอาจหามัคคุเทสก์ที่ดีได้ เขาย่อมยอมเสียค่านำทางที่แพง ดีกว่าที่จะต้องต่อสู้อุปสรรคให้เนิ่นช้า พระพุทธองค์ทรงสอนมติสุดยอดของปรัชญาทั้งปวง คือมติแห่งอนัตตา ปัดอัตตาทิ้งให้หมดเป็นครั้งสุดท้าย ย่อมเป็นเสมือนมัคคุเทสก์ที่สูงสุด และทั้งไม่ทรงเรียกค่านำทางอย่างใดเลย

ทำไมจึงกล่าวว่า มติแห่งอนัตตา เป็นยอดสุดแห่งปรัชญาทั้งปวง? ทั้งนี้เพราะว่ามติอัตตาหรือยังมีตัวมีตนนั้น ยังมีตัวที่ติดพันอยู่ในความดีความชั่ว ในฝ่ายข้างดีนั้นแม้ถึงที่สุดหรือสมประสงค์ทุกอย่างแล้ว หรือถึงกับเป็นพระเป็นเจ้าเสียเองได้แล้ว ก็ยังมีความรู้สึกชนิดที่ติดตัวเองอยู่หรือแบกตัวเองอยู่ด้วย ความยึดถือในความดีของตัวเอง ยังมีเขามีเรา ซึ่งเป็นเหตุแห่งการเปรียบเทียบ หรือให้เกิดความรู้สึกนานาประการ นานเข้าก็เบื่อต่อความเป็นเช่นนั้นได้เหมือนตอนแรกที่ถือของมีน้ำหนัก ยังไม่รู้สึกหนัก ครั้นนานเข้า ของนั้นเอง โดยไม่ต้องเพิ่มอะไรขึ้นจะแสดงน้ำหนักออกมาให้เห็นและรู้สึกหนัก ครั้นนานอีกหน่อยหนักจนต้องวางทิ้ง แม้ในที่สุด มือของตัวเองก็หนัก เมื่อรู้จักว่าความดีคืออะไรมากพอเข้าดังนี้ ก็รู้ว่าแม้ความดีก็เป็นสิ่งที่ต้อง "หาบคอน" ไว้เหมือนกัน แต่สำหรับคนที่ยังต่ำอยู่ หรือยังเมาในความดีอยู่ อาจไม่รู้สึกว่าตนกำลังหาบคอนทั้งที่หาบอยู่เต็มหนัก จึงมีการสอนว่าความดีไม่หนัก และไม่ต้องหาบคอนไป แต่ที่แท้จริงความดีเป็นสิ่งที่แม้ว่าจะตรงกันข้ามกับความชั่ว ก็จริงถึงกระนั้นก็เป็นสิ่งที่มีสิ่งอื่นปรุงแต่งขึ้น ต้องเป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุเช่นมีเหตุก็ยังอยู่ได้ ครั้นขาดเหตุก็ดับไปเช่นเดียวกับความชั่วเหมือนกันซึ่งทำให้เกิดภาระ ในการที่จะต้องสร้างเหตุของมันเพิ่มเติมเข้าไว้เสมอไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นจึงมีอีกแนวหนึ่งต่างหาก ซึ่งสูงขึ้นไปกว่า คือการไม่อยู่ในอำนาจเหตุปัจจัย

เป็นสิ่งที่เหตุปัจจัยอะไรปรุงแต่งไม่ได้ และสิ่งนั้น คือสภาพที่อยู่เหนือหรือพ้นขึ้นไปเสียจากความดีและความชั่ว พระพุทธเจ้าผู้เป็นยอดสุดของมุนีหรือปราชญ์ผู้รอบรู้ได้ทรงบัญญัติกฎเกี่ยวกับความดีความชั่วไว้ว่า

ขั้นที่หนึ่ง จงเว้นความชั่วเสีย

ขั้นที่สอง จงทำความดี ให้เต็มเปี่ยม

ขั้นที่สาม จงชำระจิตให้หมดจดเสียจากความยึดถือทั้งในสิ่งที่ดีและชั่ว

เรื่องนี้ผู้อยู่ในภูมิต่ำจะฟังไม่เข้าใจ และเห็นไปว่าเป็นคำที่กลับกลอก หรือสอนให้สร้างแล้วกลับสอนให้ทำลายเสีย แต่ที่แท้ไม่เป็นเช่นนั้น ภูมิหรือสถานะแห่งจิตมนุษย์เรามีเป็นชั้น ๆ และมีชั้นของตัวเอง ทั้งเป็นการยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจถึงภูมิที่สูงกว่าที่ตัวยังไม่ลุถึง เช่นเดียวกับเด็กทารกไม่อาจเข้าใจได้ว่า กีฬาที่เป็นของชั้นผู้ใหญ่จะมีความสนุกอย่างไร สู้เล่นหุงข้าวหุงแกงของตนก็ไม่ได้ฉันนั้น ในหมู่มนุษย์ที่มีภูมิอันต่ำที่สุด ย่อมทำชั่วพวกนี้จึงต้องการเพียงให้เว้นชั่ว พวกที่สูงขึ้นมาหรือชั้นกลางตามธรรมดาก็ไม่ค่อยจะทำชั่วหรือไม่ทำอยู่แล้ว พวกนี้ต้องการขั้นที่ให้ทำดีให้เต็มเปี่ยม กระทั่งถึงเป็นความดีชั้นพระเป็นเจ้าส่วนพวกสุดยอดนั้น ต้องการจะพ้นออกไปอีก เพื่อไม่ "แบกตัวเอง" ไว้ดังกล่าวแล้ว จึงมีการหลุดลอยขึ้นไปอยู่เสียเหนือความดีและความชั่วทั้งมวล ซึ่งยากที่คนชั้นที่ยังติดดีติดชั่ว จะ

เข้าใจได้ว่าจะเป็นไปได้อย่างไร หรือดีกว่าสูงกว่าอย่างไร แต่อย่างไรก็ตาม **เมื่อเขาได้ลุถึงยอดสุดของความดีแล้ว ก็จะมองเห็นทางไปต่อไปอีกได้เอง หรืออย่างน้อยที่สุด จะต้องซึมซาบด้วยตัวเองว่า** *การติดอยู่ในความดีนั้น มิใช่ความรอดพ้นหรือความอิสระที่เด็ดขาดจริง ๆ มันเพียงแต่รอดไปจากโทษของความชั่วหรืออิสระจากสิ่งชั่วเท่านั้น* แต่ยังคงติดในความดีอยู่ เป็นการติดชนิดที่รู้ยาก ไม่แสดงการเจ็บปวด หรืออาการหยาบ ๆ อย่างใดเลย ต้องอาศัยปรีชาในชั้นสูง จึงจะมองเห็น

ที่แท้จริง **ความต้องการให้เลื่อนขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง คือให้พ้นจากดีและชั่วนี้ ก็เป็นความต้องการของธรรมชาติ หรือเป็นไปตรงตามกฎธรรมชาติเหมือนกัน แต่เป็นขั้นสุดยอด** วิวัฒน์ของธรรมชาติตามที่เห็นกันอยู่ได้ทั่วไปนั้น ก็เห็นกันอยู่แล้วว่า สิ่งทั้งปวงจะค่อยดีขึ้น ๆ จนดีที่สุด แต่ว่าเมื่อดีที่สุดแล้วจะไปข้างไหนอีก การที่จะกลับย้อนมาเลวใหม่นั้น ก็เป็นการวนไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ที่เราเรียกกันว่า วัฏฏสงสาร ถ้าจะให้หลุดไปจากโซ่ตรวนอันนี้เล่า เราจะทำอย่างไร ครั้งแรกที่เราจะนึกได้ตามความคิดที่ง่าย ๆ แต่ถูกต้องที่สุด ก็คือว่า ออกไปนอกวงเสีย อย่าอยู่ในวงที่จะวนเวียนอยู่ในความดีและความชั่ว มนุษย์เราทุก ๆ คนจึงมีนิพพานเป็นจุดปลายทาง จะต่างกันบ้างก็แต่ที่จะถึงจุดนี้ช้าหรือเร็วกว่ากันเท่านั้น การที่จะลุถึงจุดปลายทางอันนี้ ก็ต้องผ่านมาแล้วทั้งดีและชั่ว จนรู้จักมันดีเต็มที่ทั้งสองอย่าง

และถอนตนออกมาเสียให้เป็นอิสระ ความชั่วเหมือนของขม ความดีเหมือนของหวาน แต่ทั้งสองอย่างไม่ใช่ของปลอดภัย เพราะความขมทำให้ไม่พอใจ ความหวานทำให้พอใจหรือหลงติด เมื่อยังพอใจก็ไม่พ้นไปจากความยึดถือหรือหลงติด ความเสื่อม กับ ความเจริญ ความแพ้ กับ ความชนะ เหล่านี้ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน มันหาใช่ความรอดพ้นหรืออิสระชั้นสูงสุดไม่ ต่อเมื่อได้ข้ามพ้นไปเสีย ไม่มีเสื่อม ไม่มีเจริญ ไม่มีแพ้ ไม่มีชนะ นั่นแหละ จึงจะเป็นยอดสุดของความพ้น และเป็นความบริสุทธิ์แท้จริง แต่เมื่อเราไม่มีคำอื่นนอกจากคำว่า ดี คำนี้มาใช้เป็นชื่อเรียก เราก็ต้องใช้คำว่า "ดี" นั้นเองเรียกซ้ำลงไปอีก ทำให้ฟังยาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตามโวหารชาวบ้าน เรามีแต่คำว่า "ดี" กับ "ชั่ว" เท่านั้น เมื่อพูดว่า ยังมีดีอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งพ้นหรือนอกออกไปเสียจากความดี ดังนี้ ยากที่จะฟังเข้าใจ

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดเราจะจับใจความได้อย่างหนึ่งว่า **ดี กับ ชั่ว สองอย่าง มันมิได้เฉพาะในเมื่อยังมีตัวเรา หรืออัตตาที่เป็นตัวเราเท่านั้น** *ความดีและความชั่ว ตั้งอาศัยอยู่บนตัวเรา* **เพราะฉะนั้นปรัชญาที่ยังมีตัว จึงเป็นปรัชญาที่ยังมีเชื้อแห่งความยึดตัวของตัว เหลืออยู่เพราะความอยากมีตัวเรา เพื่ออยู่เป็นสุข หรือดี หรือเจริญ อยู่ตลอดอนันตกาลนั่นเอง** ถึงแม้จะเอาเป็นว่าตัวเราหรืออัตตาตัวนั้น มิได้เป็นผู้หรือสิ่งที่มีความรู้สึก แต่ความรู้สึกของผู้ที่บัญญัตินั่นเอง ยังมีความหลงยึด

ถือในตัวเราที่เคยยึดถือมาแต่เดิม เหลืออยู่บางส่วน ทำให้คอยจ้องจะตะครุบเอาสิ่งที่ตนเห็นว่าดีที่สุดมาเป็นตัวเราเสมอ และอันนี้เอง เป็นเหตุให้เกิดความยึดถืออันใหม่หรืออันสุดท้าย ยึดเอาสภาพที่พ้นจากความดีความชั่ว หรือที่เป็นแดนที่เข้าไปดับของความดี ความชั่ว ว่าเป็นตัวเรา หรืออัตตาของเรา ขึ้นมา แต่แท้ที่จริง เมื่อกล่าวด้วยแนวแห่งการปฏิบัติจริง ๆ แล้ว ย่อมขัดอยู่ในตัวเอง คือ **ถ้าผู้ใดก็ตาม เป็นผู้มีจิตหลุดไปจากความดีความชั่วแล้วจริง ๆ เขาย่อมจะไม่กล่าวเอาสภาพอันนั้นว่าเป็นตัวตนได้** *โดยทำนองเดียวกัน เมื่อเขายังกล่าวได้ เขาก็ยังไม่ใช่ผู้พ้นไปจากความดีความชั่ว เป็นแต่กล่าวอนุมานเอา และกล่าวด้วยอำนาจความยึดถือที่เหลืออยู่เป็นชั้นสุดท้ายนั่นเอง*

จะอย่างไรก็ตาม เราเห็นกันอยู่แล้วว่า ตามประวัติศาสตร์นั้น พุทธปรัชญาแห่งความไม่มีตัวตนหรืออนัตตานี้ เกิดขึ้นภายหลังปรัชญาอันว่าด้วยตัวตน หรืออาตมันของอุปนิษัท ในอินเดีย ปรัชญาอุปนิษัทก็เกิดขึ้นมาภายหลังลัทธิถือพระเป็นเจ้า และความเข้าอยู่กับพระเป็นเจ้าในแดนสวรรค์ และลัทธิถือพระเป็นเจ้าเหล่านี้ เกิดขึ้นหลังจากลัทธิถือวัตถุตามธรรมชาติ ที่น่ากลัว เช่น ไฟ พายุ ฟ้า เป็นต้น อีกต่อหนึ่ง เมื่อย้อนกลับขึ้นไปกล่าวจากเบื้องต่ำ ตั้งแต่สมัยป่าเถื่อนของโลก คนป่ารู้จักกันอย่างสูงก็แต่กลัวฟ้าร้องฟ้าผ่า ดวงวิญญาณของเขา ถูกคุกคามอยู่ด้วยความกลัว จึงพากัน **อ้อนวอน** และ **นับถือ** ตามที่

จะนึกได้ แม้กระทั่งต่อมาถึงยุคที่เกิดเชื่อว่ามีเทวดาประจำสิ่งต่าง ๆ เช่น ไฟ ลม น้ำ เป็นต้นเหล่านั้น และอ้อนวอนมุ่งตรงไปยังเทวดาเหล่านั้นแล้ว ก็ยังไม่แตกต่างกัน ล้วนแต่เป็นเพียงลัทธิที่เป็นไปตามอำนาจความกลัว หรือลัทธิศาสนาขั้นที่ยังเป็นทารกของโลก ครั้นต่อมามีความรู้สูงขึ้น เลิกความเชื่อในวัตถุและบุคคลสมมติเหล่านั้นเสียแล้ว ยึดเอาตัวธรรมะเป็นเครื่องจูงวิญญาณ เพื่อให้บรรลุถึงสภาพที่พ้นทุกข์ ก็ทำกันไปได้ตามที่จะมองเห็นและเจริญขึ้นเป็นลำดับมา ตั้งต้นแต่รู้ว่าสำคัญอยู่ที่ใจ ครั้งแรกค้นพบ**ความสงบอารมณ์** ว่าเป็นเครื่องพ้นทุกข์ ก็เกิดมีการเจริญฌานหรือสมาธิกันยกใหญ่ ครั้นต่อมาค้นพบว่าต้องเป็น**ความรู้ของใจ** จึงจะพ้นทุกข์ เพียงแต่ความบริสุทธิ์เพราะสงบนั้น ยังไม่ใช่ที่สุด จึงเกิดมีการเจริญปัญญาหรือวิปัสนา ที่ค้นคว้าหาหลัก และเกิดหลักปรัชญาขึ้นตามหลักแห่งเหตุผล ใจความของปัญหามีอยู่แต่เพียงว่ารู้หรือแจ่มแจ้งในใจอย่างไร หรือตามที่เป็นจริงอย่างไร จึงจะไม่ทุกข์ มีผู้ค้นพบคำตอบต่าง ๆ กัน บางพวกว่าป่วยการคิดอย่างอื่น คิดว่าไม่มีอะไรเสียเลยก็แล้วกัน ทำหรือคิดอย่างไรก็ไม่เป็นอันทำ บางพวกว่าชีวิตหรือวัฏฏสงสารนี้มันหมุนไปหาที่สุดจบของมันเอง อย่าดิ้นรนขวนขวายเลย มันจะเร็วหรือช้ากว่ากำหนดของมันไปไม่ได้ เช่นเดียวกับด้ายที่เราจับปลายไว้ข้างหนึ่งแล้วขว้างไป มันคลี่ไปพลางกลิ้งไปพลาง ครั้นหมดกลุ่มเข้ามันก็หมดเองฉันใด สงสารวัฏหรือความเวียนว่าย

ของชีวิตก็ฉันนั้น และยังมีลัทธิซึ่งมีมติอื่น ๆ อีกมากมาย จวนจะถึงสมัยพุทธกาล มีมติของอุปนิษัทเกิดขึ้นค้นพบอาตมัน หรือธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่มีปรากฏการณ์ เข้าใจยากเพราะตรงกันข้ามกับโลก ไม่มีอะไรสร้างหรือปรุงแต่งอาตมันนี้ได้ แต่คงมีอยู่ทุกเมื่อ และสิงอยู่ในที่ทั่วไป เป็นเสมือนหนึ่งดวงวิญญาณของสากลโลก และสอนว่าถ้าใครทำจิตให้หมดจดจากอวิชชาแล้ว จะมองเห็นอาตมันนี้ด้วยปัญญาจักษุ และในขณะนั้นใจของผู้นั้นก็เป็นสุขถึงที่สุดด้วย แต่ในที่สุดพระพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นและตรัสรู้ ทรงพบหลักสืบไปว่า ธรรมชาติที่เขาเรียกว่าอาตมันนั้น เป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริง แต่หาใช่สิ่งที่ควรเรียกอัตตา หรืออาตมันไม่ เพราะมันเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวผู้ หรือตัวกรรตุการกที่จะทำนั่นทำนี่ได้ หรือตัวกรรมการกที่จะถูกใครทำอะไรให้ได้ มันเป็นธรรมหรือธรรมชาติล้วน ๆ เช่นเดียวกัน อย่าไปสำคัญเอาว่ามันเป็นตัวตนเลย การเพ่งจ้องหรือมุ่งหาอาตมันเช่นนั้น เป็นการมุ่งด้วยความยึดถือ หรืออุปาทานอันหนึ่งเกินไป ให้เพ่งจ้องหาเพียงว่าใจของตนปล่อยวางสิ่งทั้งปวงแล้วหรือยัง หมดความยึดถือว่าตัวตนในสิ่งทั้งปวงแล้วหรือยัง ถ้าหมดแล้วก็จะไม่อยากอย่างใดหมด จะเป็น อยากได้ อยากมี อยากเป็น หรืออยากไม่ให้มีไม่ให้เป็นก็ตาม ทุกคนจงคอยกำหนดใจของตัวเอง ว่าใจของตนถึงสถานะอันว่านี้แล้วหรือยัง ถ้ายังไม่ถึง ก็ดำเนินตามหลักแห่งอัฏฐังคิกมรรคให้มากขึ้นจนกว่าจะถึงเท่านั้น โยคาวจรในพุทธศาสนาทุก ๆ

ท่าน จึงมีจุดที่หน่วงเหนี่ยวคือนิพพานอันเป็นที่ดับของความยึดถือว่าตัวตนที่ดับของกิเลส หรือความทุกข์อย่างเดียวเท่านั้น ครั้นทุกข์ดับหมดก็รู้ได้เอง ทั้งรู้จักสภาพอันเป็นที่ดับของความทุกข์นั้นด้วย แต่มิได้ยึดถือหรือสำคัญเอาว่า สภาพอันนั้นเป็นตัวตนหรืออาตมันแต่อย่างใด เป็นธรรมชาติล้วน ๆ ที่ใครก็ไม่ควรยึดถือ เช่นเดียวกับสิ่งอื่นที่ได้ปล่อยวางมาแล้วโดยลำดับ สิ่งนี้มีอยู่เองแล้ว เมื่อเราพบเข้า เราก็ไม่ยึดถือมันเท่านั้น ถ้าไปยึดถือเข้าใหม่อีก ก็ยังไม่ได้หลุดพ้นเด็ดขาด จะต้องปล่อยวางอีกครั้งหนึ่ง สำหรับข้อนี้มีหลักพุทธภาษิตว่า "วางภาระหนักเสียแล้วไม่จับฉวยเอาสิ่งอื่นขึ้นมาถือเป็นภาระอีกต่อไป ถอนตัณหาเสียได้พร้อมทั้งรากเง่า ก็เป็นผู้ดับเย็นสนิท"[๑] และสำหรับการปฏิเสธทุก ๆ สิ่ง ว่ามิใช่อัตตา หรือควรถือว่ามันเป็นอัตตานั้น มีพุทธภาษิตว่า "ธรรมหรือสิ่งทั้งปวงมิใช่อัตตา"[๑] และว่า "ธรรมทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปยึดถือเอา"[๒] และคำว่าธรรม ย่อมหมายถึงทุก ๆ สิ่ง ทั้งที่เป็นประเภทที่มีสิ่งอื่นปรุงแต่งขึ้น และประเภทที่มีอยู่ได้เองโดยไม่ต้องมีอะไรปรุงขึ้น เช่นพระนิพพาน หรือสภาพอันเป็นที่ดับสิ้นของความทุกข์นี้ด้วย

---

๑. นิกฺขิปิตฺวา ครุํ, ภารํ อญฺญํ ภารํ อนาทิย สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต (ส. ๑๒)

๑. สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา

๒. สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย.

กล่าวโดยเฉพาะ มติแห่งอุปนิษัทมีอาตมัน และบรรยายลักษณะไว้เป็นอสังขตะคล้ายกับนิพพานของพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะว่าปรัชญาสายนี้ ได้ได่มาตามหลักที่ถือว่าต้องมีตัวเรา เมื่อค้นพบเป็นครั้งแรกว่า กายกับใจนี้ ไม่ใช่ตัวเราเสียแล้ว ก็อัศ-จรรย์และกระตือรือร้นว่า ถ้าดังนั้นตัวเราอยู่ที่ไหนเล่า ก็การที่หาว่าร่างกายและใจมิใช่ตัวเรานั้น ก็เพราะมันเป็นเพียงของที่ถูกปรุงขึ้นจากส่วนย่อย ๆ ต่าง ๆ และเป็นมายาเกิดมาจากสิ่งอื่นการค้นหาต่อไปจึงมีประเด็นหนักไปในทางที่ว่า อะไรเล่าคือตัวเราหรืออาตมัน ต่อมาค้นไปพบธรรมประเภทที่เป็นอสังขตะ ซึ่งอาจทราบได้แม้โดยอนุมานว่า มันมีลักษณะตรงกันข้ามจากร่างกายและใจ ซึ่งเป็นมายาทุก ๆ อย่าง และสิ่งที่ว่านี้มีอยู่ในที่ทั่วไปเพราะว่าอาจค้นพบได้ในที่ทุกแห่ง จึงปลงความเชื่อลงอย่างเด็ดขาดว่า นี้แล้วคืออาตมันหรือตัวเรา **"ตัวเราอย่างใด ท่านก็อย่างนั้น พรหมอย่างใด เราก็อย่างนั้น"** ซึ่งหมายความว่าเรามีตัวเราตัวเดียวกัน หรืออย่างเดียวกัน พรหมนั้น หมายถึงอาตมันในที่ทุกแห่งนั่นเอง มติอันนี้คล้ายกับพุทธศาสนาที่สุดต่างกันก็แต่ว่าเขามีตัวอาตมันเป็นผู้ถูกสิ่งต่าง ๆ เช่น ถูกโลกิย-ธรรมเป็นต้นหุ้มห่อเอา และในที่สุดหลุดออกมาได้ จิตเป็นผู้รู้จักอาตมันที่หลุดออกมาแล้ว ส่วนพุทธศาสนาไม่มีตัวอาตมันเช่นนั้นมีแต่จิตที่ถูกกิเลสหุ้มห่อ และหลุดพ้น และจิตใจรู้จักตัวมันเองว่าพ้นแล้ว (คือไม่มีตัวเรา หรือ อาตมันไหนอีกเป็นผู้หลุดพ้น)

และหลุดพ้นหมายถึงมันพบกับนิพพาน ซึ่งและแล้วจิตเองจะได้ดับความรู้สึกว่ามีตัวเองสนิทไป ไม่มีทุกข์เกิดขึ้นได้อีก (มิใช่มีอาตมันเป็นตัวคงอยู่ตลอดอนันตกาล เหมือนมติของอุปนิษัท)

ตามหลักแห่งพุทธศาสนา ตัวเราที่แท้จริงนั้นไม่มี มีแต่สมมติเรียกกันขึ้นเองตามอำนาจสัญชาตญาณของสัตว์ ที่ยังมีอวิชชา คือความไม่รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง ตลอดเวลาที่พูดกันว่า เรา เขา นายนั่น นายนี่ แม้ที่สุด แต่ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "ตนเป็นที่พึ่งของตน" ดังนี้ก็ดี ย่อมหมายเอาตนแห่งมายานี้เท่านั้น เพื่อให้ตนแห่งมายานี้ รีบช่วยตัวของตัวนั่นเอง ตัวเราโดยสมมติหรือมายานี้ คือความลุกโพลง ๆ ขึ้นมาด้วยอำนาจความประชุม พร้อมกับของสิ่งหรือธรรมประเภทที่เป็นตัวเหตุและที่เป็นตัวปัจจัยสนับสนุน ถ้าจะถามว่าเหตุอันแรกที่สุดนั้นมาจากที่ไหนเล่า เช่นนี้ ก็เป็นปัญหายุ่งยากเช่นเดียวกับที่ถ้าเราจะถามพวกอุปนิษัทว่า ก็อาตมันนั้นมาจากไหนเล่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า สิ่งที่เลยเหตุอันแรกนั้นไป จัดว่าเป็นสิ่งที่เกินไปกว่าสิ่งที่ควรจะรู้เสียแล้ว เรารู้เพียงเท่าที่จะทำความทุกข์ ที่ลุกขึ้นมานี้ให้ดับสนิทไปได้ก็พอ แต่คำตอบที่ง่ายที่สุดเราพอจะหาได้ว่าความมืดมิด เพราะไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงดาว และอื่น ๆ ทั้งหมดในสากลจักรวาลนี้ ซึ่งมันมีอยู่เองตามธรรมชาตินั้นมันมาจากไหนเล่า สมมติว่าถ้าอย่ามีอะไรทั้งหมดในโลกนี้ ให้มีแต่ความว่างอย่างเดียว แล้วความมืดเพราะไม่มีแสงสว่างนั้น เราก็รู้ไม่ได้ว่า

มันมาจากไหน ข้อนี้ฉันใด ความมืดในทางจิตคืออวิชชา หรือสภาพอันปราศจากความรู้ก็ฉันนั้น เรารู้ได้แต่เพียงว่าถ้ามันไม่มีความรู้ มันก็ต้องว่างจากความรู้หรือไม่รู้ และสภาพอันนี้เองเป็นเหตุอันแรกที่สุดของสิ่งทั้งปวง บรรดาที่วิวัฒน์งอกงามเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นมา ซึ่งมีกาลเวลาเป็นส่วนช่วยอันสำคัญอันหนึ่งด้วย

วิญญาณที่หลุดแล้วจากการหุ้มห่อของอวิชชา จึงสามารถเป็นผู้นำของวิญญาณอื่น ๆ ที่ยังไม่หลุด และนำไปสู่ความหลุดจากอวิชชาอันเป็นกรงขัง หรือแดนจำกัดเขตของวิญญาณที่ยังมืดมนนั่นเอง

พุทธทาส

๑๐ พ.ค. ๘๕

ปัญหายุ่งยาก
เกี่ยวกับการถือพระรัตนตรัย

บรรยายโดย พุทธทาสภิกขุ

คำว่าพระไตรรัตน์ หรือพระรัตนตรัย ซึ่งแปลว่า แก้วทั้งสาม นั้น ในวงพุทธศาสนาเรา ใช้หมายเอาวัตถุที่สำคัญที่สุดสามอย่างคือ **พระพุทธเจ้า, พระธรรม, พระสงฆ์. ที่ได้เรียกว่าแก้วก็เพราะว่า ใครมีไว้ด้วยความรู้จักหรือเข้าใจ ย่อมจะนำความอิ่มเอิบมาสู่ผู้นั้น** เช่นเดียวกับผู้ที่รู้จักค่าของเพชรพลอย มีเพชรพลอยก็อิ่มเอิบว่าตนเป็นผู้ร่ำรวยและมีความสุขดุจกัน แต่มิได้หมายความว่ามีไว้อย่างกะไก่ได้พลอย แห่งนิยายอีสป.

เมื่อสังเกตุตามที่เรารับถือกันอยู่ในทุกวันนี้ ดูเหมือนว่าสิ่งที่เรียกว่า พระรัตนตรัยนั้น ถูกแบ่งออกเป็นสองประเภทเสียแล้วทั้งที่ผู้แบ่งเองก็ไม่รู้สึก, จึงเกิดมีพระรัตนตรัยชนิดที่เป็นส่วนเปลือกผิว และพระรัตนตรัยที่เป็นเนื้อแท้ขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามนับว่า เป็นคุณประโยชน์ด้วยกันทั้งสองอย่าง ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนเรามีทั้งที่โง่และฉลาด ทั้งที่ชอบลวงตัวเองและไม่ชอบ จึงเป็นอันว่า **เปลือกของพระรัตนตรัยนั้น มีไว้สำหรับเด็ก ๆ หรือผู้ใหญ่ที่มีมันสมองอย่างเด็ก** แต่ต้องยอมให้เขาเรียกว่าองค์พระรัตนตรัยเหมือนกัน จะเรียกว่าเปลือกพระรัตนตรัยไม่ได้เป็นอัน

ขาด **ส่วนเนื้อแท้ของพระรัตนตรัยนั้น เรามีไว้สำหรับผู้ใหญ่ที่ลืมตาแล้วโดยทั่วไป และโดยเฉพาะสำหรับผู้ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์** เหมือนกันกับพวกแรก เพราะว่า **ผู้ที่เป็นพระอรหันต์เสียแล้ว ย่อมหาต้องการพระรัตนตรัยไม่**

ที่จัดเป็นส่วนเปลือกนั้น หมายถึงวัตถุ ที่ผู้มีปัญญาตื้น ๆ เข้ายึดถือเอาว่าเป็นองค์พระรัตนตรัย สำหรับพระพุทธเจ้าเปลือกก็คือรูปกายที่เป็นเนื้อหนังของพระองค์นั่นเอง ตลอดลงมาถึงพระพุทธรูปพระบรมธาตุ แม้ที่สุดแต่ต้นโพธิ์เป็นต้น สำหรับพระธรรม ได้แก่เสียงที่คนเราสวดพระธรรม ตู้พระธรรม ตำราพระไตรปิฎกและวัตถุอื่น ๆ ที่พากันกราบไหว้แทนพระธรรม สำหรับพระสงฆ์ ก็ทำนองเดียวกัน ได้แก่รูปกายของผู้ที่บวชเป็นนักบวชตลอดถึงสิ่งอื่น ซึ่งเป็นเครื่องหมายของนักบวช

ที่เป็นส่วนเนื้อแท้ นั้น หมายถึงตัวสิ่งนั้นจริง ๆ อันนักศึกษาจะมองเห็นได้ด้วยปัญญาจักษุ สำหรับพระพุทธเจ้า คือตัวปัญญาหรือความรู้ที่ทำเราให้หมดทุกข์ หมดเศร้าหมอง หมดสงสัย ร่าเริงเป็นสุขอันแท้จริงได้ ไม่ว่าจะเป็นตัวปัญญาที่มีอยู่ในพระพุทธเจ้าองค์นี้ หรือองค์ไหนย่อมเหมือนกันหมด สำหรับพระธรรม คือตัวความจริง หรือกฎอันยุติธรรมแท้ ของวิธีดับทุกข์บรรลุสุขนั้น ๆ อันพระพุทธเจ้าได้ค้นพบ สำหรับพระสงฆ์ คือ ดวงปัญญา ของผู้ที่ได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว รู้แจ้งความพ้นทุกข์เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า แปลกกันเพียงที่ไม่

ได้ค้นพบด้วยตนเอง เหมือนพระพุทธเจ้า หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งอย่างสั้น ๆ ว่า ดวงจิตที่กำลังประกอบด้วยปัญญา เครื่องค้นพบความจริงอันประเสริฐโดยตนเอง นั่นเป็นพระพุทธเจ้า ตัวความจริงนั้น คือพระธรรม และดวงจิตของผู้ที่รู้ตามพระพุทธเจ้า กำลังประกอบด้วยปัญญาเป็นส่วนเครื่องพ้นทุกข์อย่างเดียวกัน นั่นเป็นพระสงฆ์ และพึงเข้าใจว่า นามว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เหล่านี้ เป็นคำซึ่งสมมติขึ้นเพื่อใช้เรียกสิ่งสำคัญทั้งสามอย่างนั้น และสมมติขึ้นโดยผู้ที่รู้จักหรือเข้าใจในสิ่งทั้งสามนั้น เป็นอย่างดี

ที่เป็นส่วนซึ่งยังรวมกันอยู่ คือ ที่ยังไม่ได้แยกเปลือกและเนื้อออกจากกันก็คือความที่สิ่งนั้น ๆ ถูกเพ่งมองอย่างรวม ๆ กันไปทั้งตัวจริงของสิ่งนั้น และวัตถุที่สิ่งนั้นเข้าตั้งอาศัย เป็นการมองของผู้ที่อยู่ในระดับกลาง ไม่เพ่งไปแต่ฝ่ายรูปหรือฝ่ายนาม เพียงด้านใดด้านหนึ่ง เหมาะทั้งคนธรรมดาและคนฉลาด จะมองตามเห็นตามได้ง่าย ๆ สำหรับการมองทำนองนี้ พระพุทธเจ้า ก็คือองค์พระพุทธเจ้ารวมหมดทั้งจิตใจ หรือปัญญาซึ่งแนบเนื่องอยู่ในกายนั้น พระธรรมก็คือตัววัตถุเหล่าใดเหล่าหนึ่ง อันเป็นเครื่องสะดุดตา สะดุดใจคนผู้พบเห็น ช่วยให้เขาเข้าใจต่อกฎความจริงของความพ้นทุกข์ รวมทั้งตัวความจริงอันเขาจะพบได้ โดยอาศัยสิ่งเหล่านั้น แม้ที่สุดแต่ความจริงส่วนใดส่วนหนึ่ง ซึ่งเขาจะค้นพบได้ในการงานที่เขาเคยกระทำมาแล้ว หรือในการศึกษาปริยัติ

ของเขาก็ตาม และพระสงฆ์ ก็คือรูปกายพร้อมทั้งจิตอันบริสุทธิ์และปัญญาอันมีอยู่ในกายนั้น ของผู้ที่รู้ธรรมตามอย่างพระพุทธเจ้า ตามที่รับปฏิบัติมาจากพระพุทธเจ้า โดยไม่ต้องค้นเอง

ทั้งที่ความจริงนั้นมีอยู่ว่าเปลือกนั้นเป็นอย่างหนึ่ง เนื้อแท้เป็นอีกอย่างหนึ่งก็ตาม เรามักเรียกสิ่งนั้นทั้งสองสิ่ง รวมเป็นสิ่งเดียวกัน คือเรียกรวมทั้งเปลือกและเนื้อของมันว่า เป็นสิ่งนั้นๆ เช่นเราเรียกทั้งเปลือกและเนื้อของมันว่า ทุเรียน เป็นต้น หากให้ชี้ถึงคุณสมบัติที่ควรจะได้รับเกียรติเป็นเจ้าของชื่อนั้นแล้ว ใครก็ตามจะต้องชี้ ที่เนื้อทุเรียนซึ่งรับประทานได้นั่นเอง แต่เพื่อเข้าใจง่าย ๆ เรารวมเรียกทั้งหมดนั้นว่าทุเรียน ซึ่งแปลกว้างไปถึงต้นทุเรียนก็ได้ ปล่อยให้ผู้มีดวงตา ค้นหาหัวใจของคำว่าทุเรียนเอาเอง และทุกคนแม้จะมีปัญญาต่ำเพียงไร เขาก็ย่อมอยากที่จะให้ส่วนที่กินได้นั่นแหละเป็นหัวใจของคำว่าทุเรียนแท้ ความเข้าใจของคนทุกคนย่อมลงรอยร่วมกันดังนี้ แม้ ที่สุดแต่กระรอกกระแต ก็คงเหมือนกันหมด

สำหรับพระรัตนตรัยนั้น หัวใจที่แท้มีเพียงอันเดียว หมายความว่าทั้งสามนั้น เป็นอันเดียวกัน ตรงกันกับลักษณะตรีเอกานุภาพ (Trinity) **ของคริสตศาสนา** ของที่ว่ามีสิ่งเดียวนั้นคือพระธรรม คนเป็นพระพุทธเจ้าได้ก็เพราะพระธรรมซึ่งมีอยู่ในตน และตนค้นพบด้วยตน พระธรรม คือ สภาพที่มีอยู่เองทั่ว

ไป ไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ไม่เป็นอดีต อนาคต หรือเป็นปัจจุบันกะใครได้ เพราะเป็นเพียงตัวกฎความจริงที่ครอบงำโลกอยู่ โดยทั่วไป เท่านั้น เข้าไปสิงอยู่ในบุคคลผู้ใด ผู้นั้นก็แปรรูปจากเดิมทันที พระสงฆ์เล่า เป็นพระสงฆ์ขึ้นมาได้ ก็เพราะพระธรรมที่ตนน้อมนำมาใส่ตน ตามวิธีที่พระพุทธเจ้าสอนให้ เช่นกับที่พระองค์ทำแก่พระองค์เอง จึงไม่มีอะไรแตกแยกออกไปจากกันได้ ทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยหัวใจ

แต่เพื่อให้เห็นชัดเจน เข้าใจง่าย ๆ สำหรับผู้ที่จะเข้ามาถือพระรัตนตรัย ซึ่งยังใหม่อยู่ จึงมีการแยกชี้ให้เห็นชัด ๆ เป็นสามอย่าง ให้แตกต่างกันออกไปโดยวัตถุที่ตั้ง อันเป็นฝ่ายรูปธรรม (Material) ทั้งที่สามสิ่งนี้เป็นอันเดียวกันโดยความจริงอันสูงสุด (Ultimate Truth) และแม้จะได้แยกออกเป็นสามอย่างเพื่อให้เป็นการง่ายแก่ผู้ที่ยังใหม่ในการที่จะเข้ามารับถือชั้นหนึ่งแล้วก็ตาม นั่นยังไม่เพียงพอ ยังต้องมีการแสดงด้วยเปลือกเป็นขั้นแรก แสดงด้วยเนื้อแท้ เป็นขั้นหลัง อีกชั้นหนึ่งด้วย เพราะฉะนั้น **กว่าเราจะมีการเข้าใจในพระรัตนตรัย โดยผ่านเปลือกเข้าไปถึงเนื้อ แล้วรู้จักทำเนื้อทั้งสามนั้นให้รวมเป็นอันเดียวกันได้ เป็นตัวพระธรรมตัวเดียว ตัวซึ่งมีรัศมีแผ่ซ่านครอบงำทั่วโลกอยู่คู่กับโลก มีอานุภาพบันดาลให้สิ่งทั้งหลายเป็นไป ตรงตามกฎแห่งความจริงอย่างเดียว นั้น มันไม่ใช่สิ่งที่เราคนเราโดยทั่วไปจะทำได้ง่าย ๆ เลย**

ผู้ใดไม่เห็นธรรม ผู้นั้นไม่เห็นตถาคต ทั้งที่แม้ว่าเขาจะจับมุมจีวรของเรา เที่ยวไปไหนไปด้วยกันทุกวัน ก็ตาม" นี่เป็นพระพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระวักกลิ อันแสดงเนื้อความว่า ผู้ที่เห็นเปลือก (คือร่างกาย) ของพระองค์นั้น หาชื่อว่าเห็นพระองค์ไม่ ผู้ใดเห็นธรรม (คือสิ่งที่ทำพระสิทธารถให้กลายเป็นพระพุทธเจ้า) ผู้นั้น จึงจะชื่อว่าพระพุทธเจ้า โดยนัยนี้เราจะเห็นได้ชัดทีเดียวว่า การที่จะเห็นธรรมนั้น มันมีทั้งเห็นเปลือก และเห็นเนื้อแท้จริง ๆ แม้การเห็นพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นส่วนที่ได้กระจายออกไปจากตัวพระธรรม ก็เช่นนั้นดุจกัน การที่พระองค์ตรัสว่า "ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม" ดังนี้ ย่อมแสดงว่า พระพุทธเจ้ากับพระธรรมเป็นอันเดียวกัน ส่วนรูปกายนั้น ไม่ใช่ทั้งธรรม และตถาคต เป็นเพียงเปลือกของธรรมหรือของตถาคต การเห็นเปลือก และเห็นเนื้อแท้จึงไม่ใช่อันเดียวกัน และแยกกันได้อย่างเด็ดขาด

แต่แม้ว่า การเห็นเปลือกกับเห็นเนื้อ จะเป็นคนอันเช่นนั้นก็ตาม ในวงศีลธรรมแห่งพระพุทธศาสนา ต้องมีคู่กันทั้งเห็นเปลือกและเห็นเนื้อ และในส่วนตัวพระธรรมเอง ก็ต้องมีทั้งเปลือกและเนื้ออาศัยกัน จึงจะเป็นประโยชน์แก่โลกได้ หน้าที่ของเราทั้งหลายจึงมีว่า เราจะต้องเห็นให้ถูกให้ตรงตามที่เป็นจริงเป็นอย่าง ๆ ไปเท่านั้นเอง ถ้ามิฉะนั้นก็เกิดการเกี่ยง แย่ง หรือดูหมิ่นกันขึ้น เพราะต่างฝ่ายต่างจะถือรั้นว่า ฉันเห็นถูก ท่านเห็นไม่ถูก ซึ่งล้วนแต่มีเหตุผลกันคนละทาง ทั้งสองฝ่าย

ข้อที่ว่าจำเป็นจะต้องมีทั้งเปลือกและเนื้อนั้น คิดดูง่าย ๆ ก็จะเห็นได้ว่า ถ้าหากว่าความหวาน ไม่ได้อาศัยน้ำอ้อยหรือน้ำตาลเป็นที่ตั้งอาศัยแล้ว มันจะปรากฏแก่ลิ้นมนุษย์ได้อย่างไร ถ้าไม่มีตุ่มหรือขวดใส่ เราจะเก็บน้ำไว้ได้อย่างไร แม้ที่สุดแต่การที่เราจะเก็บมังคุดไว้รับประทาน มันจะเป็นไปไม่ได้เลย ถ้าจะปอกเปลือกออกทิ้งเสียก่อนแล้วเก็บเนื้อล้วน ๆ ไว้

เด็ก ๆ ไม่รู้แม้แต่เพียงว่า ในตัวเองมีสิ่งซึ่งเขาเรียกว่าจิตอันเป็นนามธรรม จึงไม่อาจรู้จักตัวปัญญาหรือตัวความบริสุทธิ์ซึ่งเราจะบอกว่าเป็นองค์พระพุทธเจ้าที่แท้ แต่บอกว่าองค์พระพุทธเจ้า ซึ่งมีประวัติเป็นเช่นนั้น ๆ หรือจะชี้ที่พระพุทธรูปสำคัญ ๆ ในโบสถ์ ว่าเป็นพระพุทธเจ้าไปก่อน ก็ยังเป็นการดีกว่าที่จะไม่บอกให้ยึดถืออะไรไว้เสียเลย อยู่นั่นเอง สำหรับผู้ใหญ่ที่ไม่มีการใช้ความคิดนึกขึ้น ก็จะค่อยรู้จักสิ่งที่เป็นประเภทนามธรรมมากขึ้น อันเป็นหนทางให้เขารู้จักพระพุทธเจ้าตัวจริงได้เองเช่นเดียวกับที่เมื่อเขาโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ย่อมเข้าใจคำว่า "การมีลูกเมีย" ได้ดีกว่าเมื่อยังมีอายุ ๔ - ๕ ขวบ ฉันนั้น เหมือนกัน แม้ไม่มีใครบอกเล่า เป็นเพียงเขาใช้ความสังเกต หรือการศึกษาประเภทที่เป็นภายใน อยู่เสมอ

เมื่อเล็ก ๆ คนเราเหมาะที่จะรับคำบอกอย่างง่าย ๆ สำหรับจะเชื่อเพื่อป้องกันตัวเองไม่ให้ตกไปฝ่ายต่ำ ขณะนั้นเราไม่ต้องการเหตุผล เพราะเรายังไม่มีความคิดนึกในทางเหตุผล ขืนให้เหตุผล หนักเข้าก็จะเห็นเป็นการเซ้าซี้ยุ่งยาก เลยไม่เกี่ยวข้องเอา

เสียทีเดียว การให้เด็ก ๆ รับถือพระรัตนตรัย เพื่อเป็นพุทธ-มามกะก็อยู่ในกฎความจริงอันนี้ เราจึงจำเป็นต้องมีการถือประเภททั้งเปลือกเข้าไว้ในวงแห่งศีลธรรมของเราด้วย เพราะต้องการให้ให้เด็กทุกคนถือพระรัตนตรัย เพื่อย้อมน้ำใจไปเสียตั้งแต่แรก **ในครั้งพุทธกาลไม่ปรากฏว่า มีการเกณฑ์ให้ถือพระรัตนตรัย ทั้งที่ผู้นั้นยังไม่รู้จักว่า พระรัตนตรัยคืออะไร แม้จะเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ตาม** *เขาถือของเขาเอง และเปล่งวาจาปฏิญาณตนเป็นผู้ถือ พระรัตนตรัยออกมาจากหัวใจของเขาเอง จึงไม่จำเป็นต้องมีการถือประเภททั้งเปลือก ซึ่งตรงกับความต้องการของเราในบัดนี้ อันเราทราบกันดีอยู่แล้วว่า หนักไปในทางประเพณีมิใช่เป็นไปเองตามอำนาจจิตใจ* เพราะฉะนั้น การถือ หรือการได้อานิสงส์ของการถือ หรือการประพฤติศีลธรรมนั้น จึงเกิดเป็นสองอย่างขึ้นตาม คือได้อานิสงส์ชนิดที่เป็นประเพณีอย่างหนึ่งเท่าเทียมกันกับการถือ

ความจริง เนื้อแท้ของพุทธศาสนานั้น เป็นฝักฝ่ายของเหตุผล หรือปัญญา หรือปรัชญา คือเป็นสิ่งที่เหมาะสำหรับคนพวกฉลาด เช่นการรับถือพระรัตนตรัย ก็ถือกันเฉพาะผู้ที่รู้จักพระ-รัตนตรัยแล้วด้วยปัญญาอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ถูกต้องตามที่เป็นจริงเท่านั้น ครั้นมาบัดนี้เราต้องการให้แปรรูปมาเป็นศาสนาทั่วไป คือเป็นศีลธรรม (Moral) สำหรับคนทุก ๆ คนถือ และวิธีถือของผู้ถือ ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องแปรรูปไปจากเดิม เพื่อผลอันกว้างขวางที่เราต้องการนั้น

เมื่อเหตุภายในหรือความจริงเปลี่ยนไปดังนี้ แต่ข้างภายนอกไม่ได้เปลี่ยนไปให้เหมาะสมกัน ก็เกิดการเกี่ยงแย่งโต้เถียงแย้งกันขึ้นในหมู่นักคิดค้น และเกิดการถืออย่างงมงายไร้ประโยชน์ ขึ้นในหมู่ผู้ที่ไม่รู้จักถือให้ทะลุเปลือกเข้าไปหาเนื้อแท้ และทำให้เข้ากันไม่สนิทในระหว่างชนสองพวกนี้ *การถือพระรัตนตรัย ซึ่งจุดประสงค์ เพื่อเป็นยานพาหนะ เข้าถึงพระนิพพาน เปรียบประดุจพ่วงแพสำหรับข้ามมหาสมุทร ก็กลับกลายเป็นถูกจับขึ้นใช้แทนอาวุธสำหรับปราบปรามกันให้พ่ายแพ้ ก่อนแต่จะออกเดินทาง* นั่นเอง พวกหนึ่งมีความรู้สูงและอวดดี ก็เหยียดและแสดงอาการขยะแขยง ต่อความรู้และการถือของอีกพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นพวกมีความรู้ต่ำ แต่ถืออย่างยึดมั่นถือมั่น ยอมตายกับพระ-รัตนตรัยทั้งที่ไม่ต้องรู้ว่าพระรัตนตรัยคืออะไร มากไปกว่าที่เขาว่า ๆ กันตามศาลาการเปรียญ ของบุคคลผู้ถือสืบ ๆ กันมาแต่โบราณเท่านั้น ในยุคแรก ๆ โน้น ปรากฏในพระบาลีว่า ผู้ที่หลงใหลในพระรัตนตรัยเกินขีดไปก็มีอยู่บ้าง พวกนี้เรียกว่า **มุทุป-สันนา**[๑] ย่อมถวายเมถุนธรรมแก่ภิกษุบางรูป ที่เข้าไปหลอกว่าเมถุนเป็นของหายากสำหรับภิกษุ ถ้าถวายจะได้บุญมาก ดังนี้ ก็มี นั่นก็เพราะความรักพระรัตนตรัย ผิดเนื้อที่แท้ ถูกเปลือกนอกและที่ปลอมด้วย คนชนิดนี้ ถ้าจะเทียบกันในบัดนี้ ก็เห็นจะเท่ากันกับพวกที่ยอมเอาทองหุ้มเจดีย์ หรือทั้งที่เห็นอยู่ว่าเขาต้องเอาไปเททิ้งเพราะมากมายเหลือเฟือ ก็ยังจะถวายอาหารให้ที่วัดนั้น

---

๑ พระบาลีเตรสกัณฑ์ มหา. วิ ต้นเหตุที่ทรงบัญญัติสังฆาทิเสส สิกขาบทที่ ๔

เอง แม้ว่าจะมีเพื่อนบ้านกำลังอดจวนตายกันอยู่ ลงทุนน้ำมันเชื้อเพลิง จุดบูชาพระพุทธรูปหรือพระเจดีย์อย่างรุ่งโรจน์สว่างไสว ทั้งที่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันบางเหล่ากำลังทนลำบากอยู่ในที่มืดเพราะความขาดแคลนและ ฯลฯ นี่มิใช่ว่าบุคคลประเภทนั้น จะไม่รู้เสียทีเดียวว่า การทำประโยชน์ช่วยเหลือผู้อื่นนั้นเป็นความดี แต่เป็นเพราะเขาเห็นว่า การที่เขาทำเช่นนั้น ๆ เป็นการทำต่อพระ-รัตนตรัย ส่วนที่จะมาเจือจานแก่คนยากจนเหล่านี้ไม่คุ้มกัน เพราะไม่ใช่พระรัตนตรัยหรือเนื่องกับพระรัตนตรัยตามทัศนะของเขา

นี่แหละ เราจะเห็นได้ว่า การเหยียบรู้กับการงมงายนั้น แม้จะต่างกันอย่างตรงกันข้าม มันก็เป็นผลร้ายด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าเพ่งลงไปให้ละเอียดอีกสักหน่อยแล้ว จะพบว่าการงมงายเสียอีกยังจะได้เปรียบ เพราะคนงมงายนั้น อย่างไรเสียก็ช่วยกันบำรุงศาสนาไว้ได้โดยเปลือก ส่วนคนเหยียบรู้ จะไม่ได้เสียเลยทั้งโดยเปลือกและโดยเนื้อ ส่วนมากมักเป็นพวกขี้เกียจและเห็นแก่ตนด้วย บางทีก็ทำนาบนหลังคนงมงายนั่นเอง

เมื่อเราต้องการจะให้เป็นไปอย่างถูกต้องน่าชุ่มชื่นใจจริง ๆ ก็ควรที่จะถือพระรัตนตรัยด้วยการลืมตาดู ค่อย ๆ ปอกเปลือกออกทิ้งเสียคราวละเล็กละน้อย จนในที่สุดก็เข้าถึงเนื้อแท้ได้ ตามลำดับ ๆ เช่นเดียวกับการปอกมะพร้าว ปอกเปลือกแข็งออก ปอกเปลือกอ่อน แล้วต่อยกะลา จนได้บริโภคเนื้อใน หรือคั้นเอาน้ำหัวกะทิออกมาได้ฉันนั้น ถ้าเรากำลังเกาะอยู่ที่เปลือกก็ต้องรู้ว่าเราเกาะเพื่อจะเจาะให้ทะลุเข้าไปข้างใน ไม่ใช่ต้องการเปลือก

เช่นเดียวกับที่เราไหว้พระพุทธรูปนั้น มิใช่เพื่อแลกกับการได้ไปสวรรค์ หรือขอให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่เราต้องการเป็นต้น ซึ่งเป็นเพียงการหลอกตัวเอง ให้สบายใจด้วยการที่ได้ทำความเชื่อมั่นของตัวเองเท่านั้น **นักสอนศาสนาบางคนสอนแต่ท่อนเดียวว่า ความสบายใจเป็นบุญ หรือบุญ เป็นชื่อของความสบายใจ ไม่สอนเลยไปถึงว่าเราควรคิดหรือเข้าใจอย่างไรต่อไป** *การได้สบายใจเพราะเพียงแต่ได้ไหว้พระพุทธรูปเช่นนั้นยังไม่ใช่ของแน่นอนหรือถึงที่สุด ถ้าเราเชื่อลัทธิอื่น เราอาจไหว้สิ่งอื่นก็ได้ ซึ่งจะได้บุญ หรือ ความสบายใจนั้นเท่า ๆ กัน* แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้า หรือ พระรัตนตรัยจะให้แก่เรานั้น สูงกว่านั้นมากนัก ถ้าเราดีใจเพราะยึดถือเอาที่เปลือก บุญที่ได้มันก็ยังเป็นชนิดทั้งเปลือกเช่นเดียวกับมีผลไม้ที่ยังปอกเปลือกออกไม่ได้ มีความดีใจเพียงแต่ว่า เรามี ! เรามี ! เท่านั้นเอง

เราจะไหว้พระรัตนตรัย หรือเข้าถึงตัวพระรัตนตรัยได้ในที่ทุกแห่งไม่เฉพาะแต่ในโบสถ์ แต่ที่เราทำเช่นนั้นไม่ได้ก็เพราะว่า แม้ที่ชนิดที่ทั้งเปลือกเราก็ยังไม่อาจถือเอาได้อยู่นั่นเอง สมาชิกที่เดินไปโบสถ์เป็นแถว ๆ ก็เพราะเกรงกฎวัด หรือ กฎโรงเรียน ใครไม่ไปถูกไล่ออกจากวัด จากโรงเรียน หรืออย่างน้อยที่สุดก็ยังเกรงใจครูบาอาจารย์ แม้ผู้ที่สมัครไป สมัครไหว้ด้วยตนเอง ส่วนมากก็เป็นเพราะความกลัวหรือความคิดสั้น ๆ ว่ามันควรจะทำหรือจะต้องทำไปเท่านั้น แทนที่จะได้ความชุ่มชื่นใจ

อันแท้จริง กลับได้มาเพียงเครื่องปลอบตัวเองว่า เห็นจะไม่ตกนรกแน่แล้วเท่านั้น เราจะมองเห็นได้ชัดทีเดียวว่านั่นยังไม่เพียงพอ ยิ่งสำหรับบางหมู่บางคณะทำการไหว้พระสวดมนต์เพียงเพื่อจดลงสำหรับรายงานผู้ใหญ่ เพื่อหาความชอบขึ้นไปเป็นลำดับด้วยแล้วก็ยิ่งจะห่างออกไปอีกมาก เพราะทำเพียงเพื่อให้คนนอกสรรเสริญ มีดีอยู่บ้าง ก็ที่ดีกว่าผู้ที่ไม่ทำเสียเลย ทั้งโดยกายและโดยใจ แต่นั่นเป็นการเข้าถึงบ้างเพียงเปลือกชั้นนอกเท่านั้นเองเป็นอย่างมาก

แท้จริง เครื่องหมายแทนองค์พระรัตนตรัย เช่นพระพุทธรูปเหล่านี้ ในเมื่อเราทำถูกวิธี คือทำให้เป็นเหมือนเครื่องแวดล้อมข้างนอก ที่จะผลักเราเข้าสู่ภายในเรื่อยไปไม่รู้จักหยุดหย่อนแล้ว ก็จะเป็นคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวง คือเราจะถึงพระรัตนตรัยจริง ๆ เมื่อเราเหลือบเห็นพระพุทธรูป เราจะต้องมีความรู้สึกว่า ความดีที่สุด ก็คือการทำตนให้อิสระเหนือความทุกข์เหมือนบุคคลผู้เป็นเจ้าของอนุสาวรีย์อันนี้ (คือพระพุทธเจ้า) และว่าอนุสาวรีย์นี้เองเป็นพยานเครื่องยืนยันว่า การทำเช่นนั้น ไม่นอกเหนือไปจากวิสัยมนุษย์จะพึงทำได้ เพราะพระพุทธรูปนี้คือรูปคน ๆ เรานี่เอง พระพุทธรูปนี้มีไว้สำหรับเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนผู้พบเห็นให้รู้สึกว่า วิธีที่มนุษย์จะชนะความทุกข์ทนหม่นหมองนั้น มีอยู่แน่ ๆ คล้าย ๆ กับว่าพระพุทธรูปนั้นมีวิญญาณ

ของพระพุทธเจ้าสิงอยู่ในนั้น เพื่อคอยเตือนเราว่า "เจ้าจงทำตามอย่างที่เราทำมาแล้วเถิด" **ความจำหมายในเรื่องความเข้าใจโดยอนุมาน หรือเปรียบเทียบ หรือเคยรู้เคยชิมมาจริง ๆ ในรสแห่งพระธรรม คือความชุ่มชื่นเยือกเย็นแห่งใจนั้น ควรจะถูกเรียกมาสู่ความรู้สึก หรือซ้อมความจำนั้นให้แจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้น** *ทุกคราวที่เราสบตาต่อพระพุทธรูป* คนที่เป็นบ้าเพราะตื่นตกใจกลัวอะไรบางอย่าง ถ้าจะมีใครคอยเอาภาพหรือสิ่งที่น่ากลัวนั้น คอยติดหรือขู่ให้เห็นอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเหลือบตาไปทางใดแล้ว ก็มีแต่จะทำให้เขาบ้าหนักขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็ไม่รู้จักหายบ้า ก็เมื่อฝ่ายชั่วยังเป็นได้ถึงเช่นนี้แล้ว ทำไมพระพุทธรูปซึ่งมีอยู่ทั่วไปจะไม่ช่วยให้ความรู้สึกที่ดีงาม อันมีอยู่บ้างแล้วในใจเรานั้น ลุกกระพือยิ่งขึ้นไปได้เล่า หรืออย่างน้อยจะไม่ช่วยพยุงเราไว้ให้อยู่ในระดับนั้นเสมอ **เมื่อเรารู้สึกตัวว่า เราดีขึ้นด้วย หรืออย่างน้อยที่สุด เราไม่ได้เลวลงดังนี้ นั่นแหละคือบุญ หรือความชื่นใจอันได้จากการไหว้พระพุทธรูปแทนองค์พระพุทธเจ้า และเป็นบุญอันแท้จริง** ไม่ต้องปรารภหรือเกี่ยวเนื่องกับคนนอก เราก็ทำของเราเองได้

ดวงจิตของเราเท่านั้น ที่สามารถชำแรกตัวเองเข้าไปจนถึงองค์พระรัตนตรัยโดยผ่านทะลุทางพระพุทธรูป หรือตัววัตถุอันเป็นพุทธานุสาวรีย์อื่น ๆ หรือโดยไม่ต้องผ่านอะไร เพราะสร้างขึ้นในดวงใจของเราเอง ไม่ว่าในสถานที่ไหนก็ได้ ถ้าเราสามารถ

เราอาจสร้างขึ้นได้ แม้ในโรงละคร สร้างตัวปัญญา อันเป็นเครื่องช่วยกระชากเราออกมาเสียจากกองเพลิงแห่งความทุกข์และกิเลส

ดังกล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ เราจะเห็นได้ว่า **การถึงพระ-รัตนตรัยนั้น ก็คือการที่จิตของเราได้สัมผัสกันเข้ากับความแจ่มแจ้ง ความบริสุทธิ์สะอาด ความสุขที่เยือกเย็นเป็นธรรมชาติ อันได้แก่ตัวพระธรรม ซึ่งมีอยู่ในจิตของพระ-พุทธเจ้าหรือพระสงฆ์ หรือที่ทำบุคคลให้กลายเป็นพระพุทธ-เจ้าหรือพระสงฆ์ไป นั่นเอง** ศิลปะอันนี้ไม่ยาก สำหรับผู้ที่เคารพหรือซื่อตรงต่อตัวเอง (ไม่ต้องพูดถึงต่อประชาชน เพราะผู้ซื่อตรงต่อตนเอง ย่อมซื่อตรงต่อประชาชนเป็นธรรมดา) แต่ยากยิ่งนักสำหรับผู้ที่ตรงกันข้าม เพราะฉะนั้นเรากล่าวได้ว่า ไม่ยาก และทั้งไม่ง่ายด้วย ผู้ซึ่งตรงต่อตนเองจะต้องทะลุเปลือกเข้าไปเป็นชั้น ๆ โดยเร็วเป็นแน่ แม้จะเป็นชั้นอ่อนปัญญา ก็ยังได้รับความชุ่มชื่นสบายใจชนิดที่สะอาดหมดจดแท้ คนซื่อตรง แม้โง่ ก็พบความบริสุทธิ์เร็วกว่าคนคดโกง แม้จะแสนฉลาดหาตัวจับไม่ค่อยได้ *ทางโลกคนฉลาดตบตาคนได้ แต่ทางธรรมคนฉลาดจะตบตาพระธรรมไม่ได้* **คนฉลาดทางโกงเช่นนี้ จะต้องอบตัวอยู่กับความสกปรก จนกว่าจะเข็ดหลาบ กลายเป็นคนซื่อตรงเสียก่อน จึงจะเข้าถึงความบริสุทธิ์ หรือพระธรรมนั้นได้**

ขอท่านผู้อ่านทั้งหลาย จงหาความซื่อตรงต่อตัวเองไว้เป็นทุนให้เต็มที่เถิด อย่าคำนึงว่าท่านเป็นผู้โง่เขลาอย่างไรเลย **เพราะความสุขที่บริสุทธิ์นั้น มีไว้สำหรับคนซื่อตรง** ความซื่อตรงนั้นจะช่วยเป็นรอกแม่แรง ดึงตัวท่านเข้าหาความบริสุทธิ์ขยับเข้าไปทีละนิด ๆ โดยอาการที่ความชั่วร้ายจะมาจูงไปนอกทางไม่ได้ *และข้อสำคัญอันหนึ่ง ที่ท่านจะต้องเห็นอย่างแจ่มแจ้งอยู่เสมอนั้น คือ เราจะมุ่งเฉพาะความสุขที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ จะเป็นนักปราชญ์หรือไม่เป็น เป็นผู้สามารถหรือไม่เป็น ใครจะเลื่อมใสหรือไม่เลื่อมใสนั้น* **ไม่เป็นปัญหา !**

ขอท่านทั้งหลาย จงชำระปัญหายุ่งยากอันเกี่ยวกับการถือพระรัตนตรัยดังว่ามานี้ ให้สะอาดหมดจด หรือสะอาดหมดจดยิ่งขึ้นได้สมประสงค์โดยเร็วเถิด ข้าพเจ้าขอจบการบรรยายนี้ด้วยถ้อยคำซึ่งจะขอชักชวนให้ท่านพยายามยิ่งขึ้นทั้งทางกาย วาจา ใจ จนครบบริบูรณ์ ด้วยความบากบั่นมั่นคงแท้ทุกคน คือคำว่า

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ — ข้าพเจ้าถือเอาพระพุทธเจ้า เป็นเครื่องจูงใจ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ — ข้าพเจ้าถือเอาพระธรรม เป็นเครื่องจูงใจ

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ — ข้าพเจ้าถือเอาพระสงฆ์ เป็นเครื่องจูงใจ

เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่า ใครจะเป็นที่พึ่งให้แก่ใครไม่ได้ แม้แต่พระตถาคตเอง ทุกคนต้องพึ่งตัวเอง เพราะตนเป็นที่พึ่งของตน

พระตถาคตเจ้าทั้งหมดทั้งสิ้น เป็นผู้ชี้ทางเท่านั้น

๑๐ กันยายน ๗๙

ฤทธิ์–ปาฏิหาริย์

เรื่องของฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ นับว่าเป็นเรื่องหนึ่งที่ยังมัวอยู่มากในบรรดาเรื่องที่ยังมัวอยู่หลายเรื่องด้วยกัน และดูเหมือนจะเป็นเพราะความที่มันเป็นเรื่องมัวนี่เอง ที่เป็นเหตุให้มีผู้สนใจในเรื่องนี้อยู่เรื่อย ๆ มาเป็นลำดับ อย่างไม่ขาดสาย และมากกว่าที่ถ้ามันจะเป็นเรื่องที่กระจ่างเสียว่า มันเป็นเรื่องอะไรกันแน่ หมายความว่า ถ้าเราทราบดีว่าฤทธิ์คืออะไร และเป็นเรื่องเหมาะสำหรับใคร โดยเฉพาะแล้ว เชื่อว่าจะทำให้มีผู้สนใจในเรื่องนี้น้อยเข้าเป็นอันมาก

ท่านผู้ที่แสดงฤทธิ์ได้ ไม่เคยปรากฏว่าได้รับผลอัน "เด็ดขาดแท้จริง" อย่างไรจากฤทธิ์นั้น ทั้งทางวัตถุ และความสุขในส่วนใจ ฤทธิ์เป็นเรื่องจริง สำหรับผู้ที่ไม่ทราบว่าฤทธิ์นั้นคืออะไร และตนเป็นผู้ที่ตกอยู่ในภูมิแห่งใจที่ต่ำ จนผู้มีฤทธิ์จะออกอำนาจฤทธิ์บังคับเมื่อไรก็ได้ แต่สำหรับผู้มีฤทธิ์ หรือผู้รู้เรื่องฤทธิ์ดี หรือมีกำลังใจเข้มแข็งเท่ากับผู้มีฤทธิ์ จะเห็นว่าฤทธิ์นี้ เป็นเพียงเรื่อง "เล่นตลก" ชนิดหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่แยบคายมาก ลึกซึ้งมาก

พระพุทธองค์ ทรงสะอิดสะเอียน ในเมื่อจะต้องมีการแสดงฤทธิ์ เว้นแต่จะเป็นการจำเป็นจริง ๆ ทรงห้ามพระสาวก

ไม่ให้แสดงฤทธิ์ พระองค์เองก็ตรัสไว้ในเกวัฏฏสูตร[๑] ว่าพระ-องค์เองก็ไม่พอพระทัยที่จะทรมานใครด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ และอาเทสนาปาฏิหาริย์ เพราะมันพ้องกันกับวิชากลางบ้าน ซึ่งพวกนักเลงโตในสมัยนั้นเล่นกันอยู่ เรียกว่าวิชาคันธาริ และมนต์มณิกา พระองค์พอพระทัยเป็นที่สุดที่จะใช้อนุสาสนิปาฏิ-หาริย์ คือ การพูดสั่งสอนกันด้วยเหตุผลที่ผู้ฟังจะตรองเห็นตามได้เอง อันเป็นการทรมานที่ได้ผลเด็ดขาดดีกว่าฤทธิ์ ซึ่งเป็นของชั่ว อันจะต้องหาวิธีทำให้มั่นคง ด้วยการสั่งสอนที่มีเหตุผลอีกต่อหนึ่งในภายหลัง

ถึงแม้ว่าฤทธิ์จะเป็นเรื่องหลอกลวงตาอย่างไรก็ตาม มันก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจอยู่บ้าง เพราะมันเป็นสิ่งที่ท่านผู้มีฤทธิ์เคยใช้ต่อต้านหรือทำลายอุปสรรคของท่านสำเร็จมาแล้ว เป็นอันมากเหมือนกัน เมื่อเราปวดท้องเพราะอาหารบูดเน่าในท้อง ยาขนานแรกที่เราต้องกิน ก็คือยาร้อน เพื่อระงับความปวดให้หายไปเสียขณะหนึ่งก่อน แล้วจึงกินยาระบายถ่ายของบูดเน่าเหล่านั้นออก อันเป็นการแก้ให้หายเด็ดขาด ในภายหลัง ทั้งที่ยาแก้ปวดท้องเป็นเพียงแก้ปวดชั่วคราว ไม่ได้แก้สมุฏฐานของโรค มันก็เป็นยาที่มีประโยชน์อยู่เหมือนกัน ในเมื่อเรารู้จักใช้ เปรียบกันได้กับเรื่องของฤทธิ์ อันท่านใช้ทรมานใครในเบื้องต้น แล้วทำให้มั่นคง ด้วยปัญญาหรือเหตุผลในภายหลังฉันใด ก็ฉันนั้น

---

๑. เกวัฏฏสูตร สีลขันวรรค ที. ๙/๒๗๔/๓๓๙

แต่ถ้าไม่มีการทำให้มั่นคงด้วยเหตุผลที่เป็นปัจจัตตะ หรือสันทิฏฐิโกในภายหลัง ผลที่ได้มักไม่สมใจ เช่นเดียวกับกินเพียงยาระงับความเจ็บปวดอย่างเดียว แต่หาได้ถ่ายโทษร้ายนั้นออกเสียไม่ มันก็กลับเจ็บอีก หรือกลายเป็นโทษร้ายอย่างอื่นไป ควรใช้กำลังฤทธิ์ในเบื้องต้น ใช้ปัญญาหรือเหตุผลในภายหลัง ย่อมได้ผลแนบเนียน และไพศาลกว่าที่จะได้เพียงอย่างเดียว แต่อย่างเดียว คนบางพวกเลื่อมใสในศาสนา ด้วยอำนาจปาฏิหาริย์อย่างใดอย่างหนึ่ง จูงให้เข้าปฏิบัติศาสนาจนได้รับผลของศาสนา นั้นแล้ว แม้จะมารู้ภายหลังว่า เรื่องฤทธิ์เป็นเรื่องหลอก เขาก็ละทิ้งเฉพาะเรื่องของฤทธิ์ แต่หาได้ทิ้งศาสนาหรือความสุขที่เขาประจักษ์กับเขาเองในภายหลังนั้นไม่

แต่มีปรากฏอยู่บ้างเหมือนกัน ที่คนบางคนเลื่อมใสฤทธิ์อย่างเดียว เข้ามาเป็นสาวกของพระพุทธองค์แล้ว หาได้ทำให้ตนเข้าถึงหัวใจแห่งพุทธธรรมด้วยปัญญาไม่ ต้องหันหลังกลับไปสู่มิจฉาทิฏฐิตามเดิม เช่นสุนักขัตตะลิจฉวีบุตรเป็นต้น แต่ก็มีมากหลายที่ถูกทรงชนะมาด้วยฤทธิ์ แล้วได้รับการอบรมสั่งสอนต่อ ได้บรรลุพระอรหัตตผลไป เช่นท่านพระอังคุลิมาลเป็นต้น จึงเป็นอันว่า เรื่องของฤทธิ์ ก็เป็นเรื่องที่น่ารู้น่าสนใจอยู่ไม่น้อย แม้จะไม่เป็นการสนใจเพื่อฝึกฝนตนให้เป็นผู้มีฤทธิ์ แต่ก็เป็นการสนใจเพื่อจะรู้สิ่งที่ควรรู้ ในฐานะที่ตนเป็นนักศึกษา หาความแจ่มแจ้งในวิชาทั่ว ๆ ไป ต่อไปนี้ จะได้วินิจฉัยใน

เรื่องฤทธิ์นี้ เป็นเพียงแนวความคิดเห็นที่ขยายออกมา สำหรับจะได้ช่วยกันคิดค้นหาความจริงให้พบใกล้ชิด เข้าไปหาจุดของความจริงแห่งเรื่องนี้ยิ่งขึ้นเท่านั้น

ในบาลีพระไตรปิฎก เราพบเรื่องของฤทธิ์ชั้นที่เป็นวิชชาหรืออภิญญาหนึ่ง ๆ แสดงไว้แต่ลักษณะหรืออาการว่าสามารถทำได้เช่นนั้น ๆ เท่านั้น หามีบทเรียน หรือวิธีฝึกกล่าวไว้ด้วยไม่ อันท่านผู้อ่านจะอ่านพบได้จากพระบาลีมหาอัสสปุรสูตร หรือสามัญญผลสูตร แล้ว ในบาลีนั้นคล้าย ๆ กับท่านแสดงว่า เมื่อได้พยายามฝึกจิตของตนให้ผ่องใส จนถึงขนาดที่เหมาะสมแก่การใช้มันแล้ว ฤทธิ์นั้นก็เป็นอันว่าอยู่ในกำมือ ต่อมาในชั้นอรรถกถาและคัมภีร์พิเศษ เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยเฉพาะ ได้อธิบายถึงวิธีฝึกฝนเพื่อการแสดงฤทธิ์ไว้โดยตรง และดูคล้ายกับว่าท่านประสงค์จะให้เป็นบุรพภาคของการบรรลุมรรคผลเสียทีเดียว

ข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่า เรื่องฤทธิ์นี้เป็นเรื่องพุทธศาสนาโดยตรง หรือเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา ในบาลีมัชฌิมนิกายมีพุทธภาษิตว่า พระตถาคตสอนแต่เรื่องความทุกข์ กับความพ้นทุกข์เท่านั้น ทั้งเรื่องของฤทธิ์ก็ไม่เข้าหลักโคตมีสูตรแปดหลัก

๑. "ปุพฺเพ จาหํ ภิกฺขเว เอตรหิ จ ทุกฺขญฺเจว ปญฺญาเปมิ ทุกฺขสฺส จ นิโรธํ"—"ภิกษุ ท. ! ทั้งในกาลก่อน และในกาลบัดนี้ เราย่อมบัญญัติสอนเฉพาะเรื่องความทุกข์ และความดับไม่เหลือของความทุกข์เท่านั้น" บาลีอลคัททูปมสูตร มู. ม. ไตร. ล. ๑๒ น. ๒๗๘.

แต่หลักใดหลักหนึ่ง การที่เรื่องของฤทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาได้ ก็เป็นการเทียบเคียงโดยส่วนเปรียบว่า ผู้ที่ฝึกจิตของตนให้อยู่ในอำนาจ อาจที่จะบรรลุมรรคผลได้ ในทันตาเห็นนี้แล้ว จิตชนิดนั้นก็ย่อมสามารถที่จะแสดงฤทธิ์เช่นนั้น ๆ ได้ตามต้องการเมื่อต้องการ และอีกประการหนึ่ง ฤทธิ์เป็นเครื่องมืออย่างดี ที่จะทรมานบุคคลประเภทที่ไม่ใช่นักศึกษาหรือนักเหตุผล ให้มาเข้ารีดถือศาสนาได้ ในยุคพุทธกาล ยังเป็นยุคแห่งจิตศาสตร์ ไม่นิยมพิสูจน์ค้นคว้ากันในทางวัตถุ เช่นวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบันมหาชนหนักไปในทางนั้น บรรดาศาสนา จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ความสามารถในเรื่องฤทธิ์นี้เป็นพิเศษส่วนหนึ่งด้วย เราอาจกล่าวได้ว่า ฤทธิ์เป็นของคู่กันกับลัทธิคำสอน มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ก่อนพุทธกาล ซึ่งศาสนานั้นใช้เป็นเครื่องมือเผยแพร่ศาสนาของตน แม้พระพุทธองค์ ซึ่งปรากฏว่าเป็นผู้ที่ทรงเกลียดฤทธิ์ก็ยังต้องทรงใช้บ้างในบางคราว เมื่อจำเป็น ดังที่ปรากฏอยู่ในบาลีหลายแห่ง

ครั้งก่อนพุทธกาลนานไกล ในยุคพระเวท พระเวทยุคแรก ๆ ก็มีแต่คำสั่งสอนในการปฏิบัติและบูชาเท่านั้น ครั้นตกมายุคหลัง เกิดพระเวทที่สี่ (อรรถวนเวท) ซึ่งเต็มไปด้วยเวทมนต์อันเป็นไปในการให้ประหัตประหารล้างผลาญกัน หรือต่อสู้ต้านทานเวทย์มนต์ของสัตรู ขึ้นด้วยอำนาจความนิยมของมหาชน หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างว่า ตามอำนาจสัญชาตญาณของปุถุชนนั่นเอง

นับได้ว่ายุคนี้ เป็นมูลรากของสิ่งที่เรียกกันว่า "ฤทธิ์" และนิยมสืบกันมาด้วยเหตุที่ว่า มหาชนชอบซื้อ "**สินค้า**" ที่เป็นไปทำนองฤทธิ์มากกว่าเหตุผลทางปรัชญา ถ้าศาสนาใด ด้อยในเรื่องนี้ก็จะมีสาวกน้อยที่สุด จะได้แต่คนฉลาดเท่านั้น ที่จะเข้ามาเป็นสาวก ถ้าเกิดการแข่งขันในระหว่างศาสนา ก็เห็นจะเป็นฤทธิ์อย่างเดียวเท่านั้น ที่จะนำความมีชัยมาสู่ตนได้ ในเมื่อให้มหาชนทั้งหมดเป็นกรรมการตัดสิน คือให้พวกเขาหันเข้ามาเลื่อมใส และเพราะเหตุนี้เอง ในบาลีจึงมีกล่าวประปรายถึงฤทธิ์ ส่วนในอรรถกถาได้กล่าวอย่างละเอียดพิศดาร พระพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าววิธีฝึกฤทธิ์ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อเอาชนะน้ำใจชาวเกาะลังกา นับตั้งแต่พระสังฆราชแห่งเกาะนั้นลงมา อันนับว่าเป็นหนังสือเล่มสำคัญที่สุด ของท่านผู้นี้และได้กล่าวไว้ในอรรถกถาขุททกนิกายว่า พระศาสดาของเราทรงแสดงฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์แข่งกับศาสดานิครนถเดียรถีย์อันเรียกว่า ยมกปาฏิหาริย์ และเล่าเรื่องกระศาสดา ทรงแสดงปาฏิหาริย์ย่อย ๆ อย่างอื่นอีกเป็นอันมาก นี่ชี้ให้เห็นชัดทีเดียวว่าจะอย่างไรก็ตาม ได้มีการต่อสู้และแข่งขันในระหว่างเพื่อนศาสนาด้วยใช้ฤทธิ์เป็นเครื่องพิสูจน์ตามความนิยมของมหาชนเป็นแน่แท้ในยุคนั้น แต่นักต่อสู้นั้น ๆ จะเป็นองค์พระศาสดาเองดังที่ท่านผู้นี้กล่าว หรือว่าเป็นพวกสาวกในยุคหลัง ๆ หรือยุคของท่านผู้กล่าวเอง หรือราว พ.ศ. ๙๐๐ เศษ ก็อาจเป็นได้ทั้งสองทาง

อาจมีผู้แย้งว่า ถ้าเป็นยุคหลัง ทำไมเรื่องนี้จึงไปอยู่ในบาลีเดิมเล่า ? พึงเข้าใจว่า บาลีพระไตรปิฎกของเรานี้ปรากฏว่ามีอยู่คราวหนึ่ง ซึ่งถูกถ่ายจากภาษาสิงหล กลับสู่ภาษาบาลี แล้วเผาต้นฉบับเดิมเสีย และผู้ที่ทำดังนี้ ก็คือท่านพระพุทธโฆษาจารย์ ผู้เป็นเอกอัครแห่งพระอรรถกถาจารย์ ทั้งหลาย นั่นเอง ท่านผู้นี้เป็นพราหมณ์โดยกำเนิด จึงนำให้นักศึกษาหลาย ๆ คน เชื่อว่า ถ้าเรื่องของพราหมณ์หลายเรื่อง (เช่นเรื่องนรก สวรรค์ เรื่องพระราหูจับพระอาทิตย์ พระจันทร์ ในสังยุตตนิกายเป็นต้น) ได้เข้ามาปนอยู่ในพระไตรปิฎก ถึงกับบรรจุเข้าในพระพุทธโอษฐ์ก็มีนั้น ต้องเป็นฝีมือของท่านผู้นี้ หรือบุคคลประเภทเดียวกับท่านผู้นี้ แต่ที่ท่านบรรจุเข้า ก็ด้วยความหวังดี ให้คนละบาปบำเพ็ญบุญ เพราะสมกับความเชื่อถือของคนในครั้งนั้น เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าพระศาสดามิได้ทรงสอนเรื่องฤทธิ์ หรือเรื่องฤทธิ์มิได้เข้าเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลแล้ว มันก็น่าจะได้เข้ามาเกี่ยวข้องในครั้งนี้เป็นแน่ ท่านผู้ที่ดึงเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ได้ทำไปด้วยความหวังดี เพื่อให้พุทธศาสนาอันเป็นที่รักของท่านต้านทานอิทธิพลของศาสนาอื่น ซึ่งกำลังท่วมทับเข้ามานั้นเอง มิฉะนั้นน่ากลัวว่า พุทธศาสนา จะเหลืออยู่ในโลกน้อยกว่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้มาก

เมื่อเหตุผลมีอยู่ดังนี้ ข้อปัญหาต่อไปจึงมีว่า เราจะปรับปรุงความคิดเห็นและความเชื่อถือในเรื่อง "ฤทธิ์" นี้อย่างไร ? **ข้าพเจ้าเห็นว่าฤทธิ์เป็นเพียงเครื่องประดับ หรือเครื่องมืออันหนึ่ง**

ซึ่งพุทธศาสนาเคยใช้ประดับหรือใช้ต้านทานศัตรูมาแล้ว แต่หาใช่เป็นเนื้อแท้ของพุทธวจนะ ซึ่งกล่าวเฉพาะความดับทุกข์โดยตรงไม่ เพราะฉะนั้นเมื่อเราในบัดนี้จะเข้าเกี่ยวข้องกับฤทธิ์ อย่างดีที่สุดที่จะทำได้ ก็เท่ากับที่เป็นมาแล้วนั่นเอง เราไม่อาจถือเอามันเป็นสรณะอันแท้จริงอย่างไรได้ เพราะเหตุผลดังที่ข้าพเจ้าจะได้แสดงต่อไปตามความรู้ความเห็น ฝากท่านผู้รู้ช่วยกันพิจารณาหาความจริงสืบไป

คำว่า "ฤทธิ์" แปลว่าเครื่องมือให้สำเร็จตามต้องการ แต่ความหมายจำกัดแต่เพียงว่า เฉพาะปัจจุบันทันด่วน หรือชั่วขณะเท่านั้น เมื่อหมดอำนาจบังคับของฤทธิ์แล้ว สิ่งทั้งปวงก็กลับคืนเข้าสู่สภาพเดิม ผู้มีกำลังจิตสูง ย่อมแสดงฤทธิ์ได้สูง จนผู้ที่มีฤทธิ์ด้วยกันต้องยอมแพ้ เพราะมีอำนาจใจต่ำกว่า จิตเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งเมื่อได้มีการฝึกให้ถูกวิธีของมันแล้วย่อมมีอำนาจมากพอที่จะครอบงำสิ่งทั้งหลายที่มีจิตใจด้วยกันได้หมด ช้างป่าดุรายและน่าอันตรายมาก ถ้าเราไม่ได้ค้นพบวิธีฝึกมันแล้ว ก็ไม่อาจได้รับประโยชน์อะไรจากมันเลย คนแรกที่รู้จักคิดว่า ช้างนี้คงฝึกได้อย่างใจ และค้นพบวิธีฝึกบางอย่างในขั้นต้น ก็นับว่าเป็นผู้ที่ทำสิ่งที่ยากมาก แต่ผู้ที่ค้นพบเรื่องของจิต และวิธีฝึกมันโดยประการต่าง ๆ นั้น นับว่าได้ทำสิ่งที่ยากมากกว่านั้นขึ้นไปอีก

ในยุคดึกดำบรรพ์ เมื่อได้มีการสนใจในเรื่องจิตกันขึ้น นักจิตศาสตร์ได้พยายามทดลองโดยอาการต่าง ๆ แยกกันไปคนละสายสองสาย จนในที่สุดก็ได้ลุถึงคุณสมบัติอันสูงสุดที่จิตที่เขาฝึก

ถึงที่สุด ในแง่นั้น ๆ แล้ว สามารถจะอำนวยประโยชน์ให้ได้อันจำแนกได้โดยประเภทหยาบ ๆ คือ

(๑) เข้าถึงธรรมชาติที่เรียกว่า ทิพย์ แล้วหาความเพลิดเพลินจากสิ่งที่เรียกว่า วิสัยทิพย์นั้น ๆ

(๒) มีอำนาจบังคับทางจิต สำหรับบังคับจิตของเพื่อนสัตว์ด้วยกัน เพื่อเอาผลเช่นนั้น เช่นนี้ตามความปรารถนา

(๓) สามารถรู้เรื่องเกี่ยวกับสากลจักรวาล พอที่จะให้ตนหมดความอยากรู้อยากค้นคว้าอีกต่อไป เพราะตนพอใจในความรู้นั้น ๆ เสียแล้ว

(๔) สามารถ ปลง วาง สลัดออกเสีย ซึ่งความทุกข์ทางใจ อันได้แก่ลัทธิศาสนาที่เกี่ยวกับความดับทุกข์ ในจิตทั้งมวลนับตั้งแต่สุขในฌาน สมาธิ มรรค ผล และนิพพาน เป็นลำดับๆ

พวกใดดำเนินสายแห่งการค้นคว้าของเขา เข้าไปในดงรกแห่งฤทธิ์วิธีย่อมได้ผลในสองประเภทข้างต้น (ข้อ ๑—๒), พวกที่ดำเนินไปเพื่อพ้นผ่ารกชัฏแห่งตัณหาอันเป็นก้อนหินหนักแห่งชีวิต ก็ได้ผลประเภทหลัง (ข้อ ๓—๔) พวกแรกคือพวกฤทธิ์ พวกหลังคือศีลธรรม และปรัชญาในทางจิต ทั้งสองประเภทนี้เป็นที่นิยมของมหาชนอย่างคู่เคียงกันมา ในยุคที่ความนิยมในทางจิตศาสตร์ยังปกคลุมดินแดนอันเป็นที่เกิดขึ้นแห่งวิชานี้ คือชมภูทวีป หรืออินเดียโบราณ มหาชนในถิ่นนั้น ต่างได้รับผลสมประสงค์กันทั้งฝ่ายฤทธิ์และฝ่ายความพ้นทุกข์ของจิต แต่ในที่นี้จะได้

กล่าวเฉพาะเรื่องของฤทธิ์อย่างเดียว งดเรื่องของความพ้นทุกข์ ซึ่งเป็นอีกเรื่องหนึ่งเสีย

ผู้ที่ฝึกใจตามวิธีที่ค้นคว้า และสั่งสอนสืบ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน ได้ถึงขีดสุดอย่างถูกต้องแล้ว สามารถบังคับใจตนเองให้เป็นเช่นนั้นเช่นนี้ อันเกี่ยวกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความรู้สึกในใจอันเกิดขึ้นจากรูป เสียง เป็นต้นนั้น ๆ แล้ว ฝึกวิธีที่จะส่งกระแสจิตนั้น ๆ ไปครอบงำจิตผู้อื่น ให้ผู้อื่นรู้สึกเช่นนั้นบ้างในทางรูป เสียง กลิ่น ฯลฯ ทุกประการ ผู้ที่มีกำลังจิตอ่อนกว่า ทุก ๆ คนแม้จะมีจำนวนมากมายเท่าใด ก็จะรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เช่นเดียวกันหมด เพราะใจของเขาถูกอำนาจจิตของผู้ที่ส่งมาครอบงำเขาไว้ ครอบงำเหมือนกันหมด ทุก ๆ คน จึงได้เห็น หรือได้ยิน ได้ดม ตรงกันหมด เช่นแผ่นดินไหว น้ำท่วม บ้านเมืองที่งดงาม ฯลฯ ตามแต่ที่ผู้ออกฤทธิ์ ได้สร้างมโนคติขึ้นในใจของเขาแล้วส่งมาครอบงำ อำนาจครอบงำอันนี้ เป็นไปแนบเนียนสนิทสนม ผู้ที่ถูกครอบงำไม่มีโอกาสรู้สึกตัวในเวลานั้น ว่าถูกครอบงำทางจิต และสิ่งที่รู้สึกนั้นไม่ใช่ของจริงเมื่อเรานอนหลับและกำลังฝันอยู่ เราไม่อาจรู้ตัวว่าเราฝัน ทุกอย่างเป็นเรื่องจริงไปหมด จนกว่าเราจะตื่นขึ้น ในฝันนั้น เรากลัวจริง โกรธจริง กำหนัดจริง ฉันใด ในขณะที่เราถูกครอบงำด้วยอำนาจฤทธิ์ ก็จะรู้สึกว่าเป็นเช่นนั้นจริง ๆ ทุกอย่าง ฉะนั้น

ผู้ออกฤทธิ์บางคน สามารถออกอำนาจบังคับเฉพาะคนยกเว้นให้บางคน คนในหมู่นั้นแม้นั่งอยู่พร้อมกันในที่เดียวกัน

จึงเห็นต่างกัน ดังเราจะได้ยินในตอนที่เกี่ยวกับพระศาสดาทรมานคนบางคน ที่เข้าไปเฝ้าพระองค์ในที่ประชุมใหญ่และพระองค์ทรงบันดาลด้วยอิทธาภิสังขาร เฉพาะผู้นั้น ให้เห็นหรือได้ยินอย่างนี้อย่างนั้น เพื่อทำลายทิฏฐิหรือมานะบางอย่างของเขาเสีย

เมื่อผู้ที่ทำการต่อสู้กัน ต่างก็มีฤทธิ์ด้วยกัน นั่นย่อมแล้วแต่อำนาจจิตของใครจะสูงกว่า หรือมีกำลังแรงกว่า เมื่อผู้มีฤทธิ์ฝ่ายหนึ่งได้บันดาลให้ทุก ๆ คนในที่นั้น เห็นภาพอันน่ากลัวมาคุกคามอยู่ตรงหน้าเช่นนั้น ๆ แล้ว ถ้าหากอีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจจิตสูงกว่าก็อาจรวบรวมกำลังจิตของตนเพิกถอนภาพอันเกิดจากอำนาจฤทธิ์ของฝ่ายแรก กวาดให้เกลี้ยงไปเสียจากสนามแห่งวิญญาณแล้วบันดาลภาพอันน่ากลัวซึ่งเป็นฝ่ายของตนขึ้นคุกคามบ้าง แม้ว่าในขณะที่คนนั้น ๆ ถูกอำนาจฤทธิ์ครอบงำอยู่ และเขาไม่อาจทราบว่านั่นเป็นกำลังฤทธิ์ดุจตกอยู่ในขณะแห่งความฝันก็ดี เขายังได้รับการศึกษาและความเชื่อ มาก่อนแล้วว่า มีวิธีที่จะต่อสู้ต้านทานซึ่งเป็นการเพิกถอนฤทธิ์ของฝ่ายหนึ่งเช่นนั้น ๆ ด้วย จึงโต้ตอบกันไปมาจนกว่าฝ่ายหนึ่งจะสิ้นฤทธิ์

ในรายที่ไม่ได้ทำการต่อสู้ประหัตประหารกันโดยตรง แต่ต่อสู้เพื่อแข่งขันชิงเกียรติยศอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อเรียกเอาความเลื่อมใสของมหาชนมาสู่พวกของตัวนั้น ก็ทำนองเดียวกัน คือมีการต้านทานเพื่อมิให้อีกฝ่ายหนึ่งแสดงฤทธิ์ของเขาได้สมหมาย ซึ่งถ้าหากการต้านทานนั้นสำเร็จ ฝ่ายโน้นก็แพ้แต่ต้นมือ ถ้าต้านทานไม่สำเร็จ ก็ต้องหาอุบายกวาดล้างอำนาจฤทธิ์ในเมื่อฝ่าย

หนึ่งได้ส่งมาแล้ว ซึ่งยังทำไม่ได้อีก ตนก็ตกเป็นฝ่ายแพ้ ฤทธิ์ของผู้ที่มีดวงใจบริสุทธิ์เป็นอริยบุคคล ย่อมมีกำลังสูง และหนักแน่นยั่งยืนกว่าของฝ่ายที่ยังเต็มไปด้วยกิเลสเป็นธรรมดา เพราะเหตุว่าจิตของผู้มีกิเลส ถูกกิเลสตัดทอนเสียตอนหนึ่งแล้วยังอาจที่จะง่อนแง่นคลอนแคลนได้ ในเมื่ออิฏฐารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์มากระทบในขณะที่ต่อสู้กันนั้น อีกประการหนึ่งผู้ไม่มีกิเลสย่อมไม่ทำเพราะเห็นแก่ตัวจึงมีกำลังปีติปราโมทย์ความเชื่อ และอื่น ๆ ซึ่งเป็นดุจเสบียงอาหารของฤทธิ์มากกว่า ย่อมได้เปรียบในข้อนี้

ในรายที่ไม่มีการต่อสู้กัน เป็นเพียงการทรมานผู้ที่มีกำลังใจอ่อนกว่า แต่มีมานะหรือความกระด้างเพราะเหตุบางอย่าง ย่อมเป็นการง่ายกว่าชนิดต่อสู้กัน คนธรรมดา สตรี เด็ก ๆ เพียงแต่อำนาจสกดจิตชั้นต่ำ ๆ ซึ่งยังมีเหลือออกมาถึงสมัยปัจจุบันนี้บ้างก็อาจที่จะเป็นอำนาจงำให้ตกอยู่ใต้อำนาจของผู้แสดงนั้นได้เสียแล้ว แม้ว่าสมัยนี้จะเป็นสมัยที่ไม่ค่อยมีใครเชื่อในเรื่องนี้ และทั้งผู้ฝึกก็มิได้เป็น "นัก" ในเรื่องนี้อย่างเอาจริงเอาจัง ก็ในสมัยโบราณ คนทุกคนเชื่อในเรื่องฤทธิ์ และผู้ฝึกก็ฝึกอย่างเอาจริงเอาจัง เรื่องของฤทธิ์จึงเป็นเรื่องที่แนบเนียน และเป็น "เรื่องจริง" ได้อย่างเต็มที่ในสมัยนั้น ความที่ทุกคนเชื่อก็ดี ความที่ผู้ฝึกเองก็เชื่อ และตั้งใจฝึกเป็นอย่างดีก็ดี ล้วนแต่เป็นสิ่งส่งเสริมในเรื่องฤทธิ์ ให้เป็นเรื่องจริงเรื่องจังยิ่งขึ้นไปอีก เราอาจกล่าวได้ว่า ในยุคโบราณ ยุคหนึ่ง ความเชื่อในเรื่องนี้ มีเต็มร้อย

เปอร์เซ็นต์ อิทธิพลในเรื่องฤทธิ์จึงมีได้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะมันถูกฝาถูกตัวแก่กัน ครั้นมาบัดนี้ ทั้งความเชื่อ และการฝึกฝนมีเหลือน้อยไม่ถึงห้าเปอรเซ็นต์ เลยกลายเป็นเรื่องเหลวไหลเสียเก้าสิบห้าเปอรเซ็นต์ บางทีมีแต่ตัวไม่มีฝา บางทีมีฝาแต่ไม่มีตัว ต่างฝ่ายต่างก็ขี้เกียจเก็บ เลยทิ้งให้ค่อยหายสาบสูญไป ความยั่วยวนอันเกิดจากฝีมือของนักวิทยาศาสตร์แผนปัจจุบันกำลังมีอิทธิพลมากขึ้น ๆ ในอันที่จะให้จิต ของคนเราตกต่ำอ่อนแอต่อการที่จะบังคับตัวเองให้ว่างโปร่ง เพื่อเป็นบาทฐานของฤทธิ์ได้ เมื่อว่างผู้แสดงฤทธิ์ได้ นานเข้าความเชื่อในเรื่องนี้ก็สาปสูญไป ทั้งของผู้ที่จะฝึกและของผู้ที่จะดู

บัดนี้ จะย้อนกลับไปหาเรื่องของการฝึก เพื่อให้เข้าใจในเรื่องนี้ดีขึ้น (มิใช่เพื่อรื้อฟื้นขึ้นฝึกกัน) ผู้ที่จะฝึกในเรื่องฤทธิ์ต้องเป็นผู้ที่มีใจเป็นสมาธิง่ายกว่าคนธรรมดา เพราะเรื่องนี้ มิใช่เป็นสาธารณะสำหรับคนทั่วไป แม้ผู้ที่เชื่อและตั้งใจฝึกจริง ๆ ถึงฝึกสมาธิได้แล้ว ท่านยังกล่าวว่าร้อยคนพันคนจึงจะมีสักคนหนึ่งที่จะเขยิบตัวเองขึ้นไปจนถึงกับแสดงฤทธิ์ได้ การปฏิบัติเพื่อรู้อริยสัจจ์หลุดพ้นไปจากทุกข์เสียอีกที่เป็นสาธารณะกว่า ! คนบางประเภทหลุดพ้นจากทุกข์ได้ด้วยเหตุผลที่แวดล้อมเหมาะสม จูงความคิดให้ตกไปในแนวแห่งความเบื่อหน่ายและปล่อยวางได้โดยไม่ต้องเกี่ยวกับการฝึกสมาธิเลย จึงกล่าวย้ำเพื่อกันความสงสัยได้อีกครั้งหนึ่งว่า **สำหรับคนธรรมดาเรา ๆ การฝึกเพื่อพระนิพพาน**

เป็นของง่ายกว่าที่จะฝึกในเรื่องฤทธิ์ให้ได้ถึงที่สุด ยิ่งถ้าจะฝึกเพื่อทั้งฤทธิ์ และพระนิพพานทั้งสองอย่างด้วยแล้ว ก็ยิ่งยากขึ้นไปอีก ในหมู่พระอรหันต์ ก็ยังมีแบ่งกันว่า ประเภทสุกขวิปัสสก และประเภทอภิญญา คือแสดงฤทธิ์ไม่ได้ และแสดงได้

ผู้ฝึกสมาธิเพื่อมรรคผลนิพพานนั้น เมื่อใจเป็นสมาธิแล้ว ก็น้อมไปสู่การคิดค้นหาความจริงของชีวิต หรือความทนทุกข์ของสัตว์ ว่ามีอยู่อย่างไร เกิดขึ้นอย่างไร จะดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ส่วนผู้ที่ฝึกเพื่อฤทธิ์นั้น แทนที่จะน้อมไปเพื่อคิดค้นหาความจริงเขาก็น้อมสมาธินั้นไป เพื่อการสร้างมโนคติต่าง ๆ ให้ชำนาญ ซึ่งเป็นบทเรียนที่ยากมาก เมื่อเขาสร้างภาพแห่งมโนคติได้ด้วยการบังคับจิต หรือวิญญาณของเขาได้เด็ดขาด และคล่องแคล่วแล้ว ก็หัดรวมกำลังส่งไปครอบงำสิ่งที่อยู่ใกล้ และขยายวงกว้างออกไปทุกที เพื่อให้ภาพแห่งมโนคตินั้น ครอบงำใจของผู้อื่นตามที่เขาต้องการ ความยากที่สุด ตกอยู่ที่ตนจักต้องดำเนินการเปลี่ยนแปลงภาพนั้น ๆ ให้เป็นไปตามเรื่องที่ต้องการ ดุจการฉายภาพยนตร์ลงในผืนจอแห่งวิญญาณของผู้อื่น จึงเป็นการยากกว่าการที่เจริญสมาธิเพื่อสงบนิ่งอยู่เฉย ๆ หรือคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งแต่เรื่องเดียวโดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ดี ความยากลำบากนั้น ๆ มิได้เป็นสิ่งที่อยู่นอกวิสัย เพราะเมื่อจิตได้ถูกฝึกจนถึงขีดที่เรียกว่า "กัมมนีโย" —**นิ่มนวลควรแก่การใช้งานทุก ๆ อย่างแล้ว** ก็ย่อมใช้ได้สมตามประสงค์

ฤทธิ์ตามที่กล่าวไว้ ในนิทเทสแห่งอภิญญาของฝ่ายพุทธศาสนานั้น ดูคล้ายกับยืมของใครมาใส่ไว้ เพื่อแสดงความสามารถของจิต อันสูงสุดประเภทนี้ให้ครบถ้วน นอกจากไม่เป็นเพื่อความพ้นทุกข์ โดยตรงแล้วยังไม่ค่อยตรงกับอาการที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอยู่บ้างในบางคราว ในบาลีไม่ได้แสดงวิธีฝึก ไม่ได้วี่แววว่าควรฝึก หรือจำเป็น และไม่ค่อยปรากฏว่า พระมหาสาวกองค์ใดได้รับประโยชน์ หรือใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงนำความเข้าใจให้เกิดขึ้นว่า **ถ้าหากว่าเรื่องอภิญญาเหล่านี้ มิใช่เป็นเรื่องที่ถูกยืมของใครมาเพิ่มเติมผนวกเข้าในชั้นหลังแล้ว ก็เป็นเพียงเรื่องที่กล่าวเพื่อแสดงคุณสมบัติของจิตที่ฝึกแล้วถึงที่สุด ให้ครบถ้วนเท่านั้น ไม่ใช่เรื่องจำเป็นของพระสาวกเลย** เมื่อเป็นเช่นนี้ การฝึกก็เป็นอันว่าต้องต่างกันด้วย ไม่มากก็น้อย จากวิธีที่เขาฝึกกันในสายของฤทธิ์โดยตรง เพราะเรื่องโน้นเป็นเรื่องของผู้ขวนขวายเพื่อเสียสละ มิใช่เรื่องของผู้ขวนขวายเพื่อรับเอาในพระบาลีกล่าวแต่เพียงว่า เมื่อจิตเป็นจตุตถฌานคล่องแคล่วดีแล้ว ก็น้อมไปเพื่ออภิญญานั้น ๆ สำเร็จได้ด้วยอำนาจจตุตถฌานนั่นเอง เมื่อการน้อมนั้น ๆ สำเร็จก็จะสามารถทำได้เช่นนั้น ๆ ดูเหมือนว่าถ้าน้อมไปเพื่ออภิญญานั้น ๆ ไม่สำเร็จ ก็น้อมเลยไปเป็นลำดับ ๆ ข้ามไปหาการคิดค้นเรื่องอริยสัจจ์เลยทีเดียว คล้ายกับว่ามีไว้เผื่อเลือก หรือสำหรับคนที่มีอุปนิสัยบางคน **ในบาลีบางแห่ง ไม่มีกล่าวถึงอภิญญาเลย เมื่อกล่าวถึงจตุตถฌานแล้ว ก็กล่าวถึงวิชชาสาม** คือระลึกถึง

ความเป็นมาแล้วของตนในอดีต ความวิ่งวนของหมู่สัตว์ในสังสารวัฏฏ และเหตุผลเรื่องอริยสัจเป็นที่สุด พระบาลีชนิดหลังนี้ มีมากกว่าที่จะกล่าวถึงอภิญญา **และที่กล่าวถึงจตุตถฌานแล้วกล่าวอริยสัจเสียเลย ก็มีมากกว่ามาก**

ในอรรถกถาซึ่งเป็นคำอธิบายของพระบาลี ก็มิได้กล่าววิธีฝึกฤทธิ์นั้นๆ มักแก้ในทางศัพท์ ทางข้อธรรมะแท้ๆ หรือมิฉะนั้นก็ทางนิยายเลยไป แต่ได้ท้าค้นดูเอาจากคัมภีร์ วิสุทธิมรรค เพราะผู้ร้อยกรองอรรถกถา กับผู้แต่งวิสุทธิมรรค เป็นคนเดียวกัน หรือวิสุทธิมรรค มีอยู่แล้วก่อนการแต่งอรรถกถา นั้นๆ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีเรื่องการฝึกฤทธิ์อย่างพิศดาร จนกล่าวได้ว่า ไม่มีคัมภีร์ใดมีพิศดารเท่า ในวงของคัมภีร์ฝ่ายพุทธ-ศาสนาด้วยกัน เพราะความพิศดารนั้นเอง จำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องขอร้องให้ท่านพลิกดู ในหนังสือชื่อนั้นด้วยตนเอง ด้วยว่าเหลือที่จะนำมาบรรยายให้พิศดารในที่นี้ได้ เมื่อกล่าวแต่หลักย่อ ๆ ก็คือ ขั้นแรก ท่านสอนให้หาความชำนาญจริง ๆ ในการเพ่งสีต่าง ๆ และวัตถุ เช่น ดิน น้ำ ไฟ ลม จนติดตาติดใจ เพื่อสะดวกในการสร้างภาพแห่งมโนคติในขั้นต่อไป อันเรียกว่า เพ่งกสิณ ซึ่งเป็นสิ่งมีมาแต่ก่อนพุทธกาล มิใช่สมบัติของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ **ผู้เก่งต่อฤทธิ์ต้องหนักไปในการฝึกกสิณ เท่ากับผู้เพ่งต่อพระนิพพาน หนักไปในการฝึกแห่งอานาปานสติและกายคตาสติเป็นต้น** ดิน น้ำ ไฟ ลม คือส่วนผสมของสิ่งต่าง ๆ ใน

โลก หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็ว่า โลกเท่าที่ปรากฏแก่ความรู้สึกของคนทั่วไป ก็คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม นั่นเอง เมื่อสิ่งเหล่านี้ติดตาและติดใจจนคล่องแคล่ว พระโยคีนั้นก็อาจสร้างมโนคติภาพ อันเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ได้ทั่วไปทุกอย่าง กสิณจึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ใหญ่ในฝ่ายฤทธิ์ สีขาว สีเขียว และสีต่าง ๆ ก็ทำนองเดียวกัน เป็นสีของสิ่งทั้งหลายบรรดามีในโลกนี้ การฝึกอุทธุมาตกอสุภ คือการเพ่งจำซากศพที่ตายได้ห้าวัน กำลังขึ้นพองเขียวจนติดตา และขยายสัดส่วนให้ใหญ่เล็ก ทำนองย่อและขยายสเกลอยู่ไปมา ตลอดจนให้ลุกเดินเคลื่อนไหวได้ต่าง ๆ จนติดตาติดใจชำนาญทุกประการเช่นนี้ ช่วยให้ประสาทของผู้นั้นเข้มแข็งต่อความกลัว จนมีใจไม่หวั่นไหวได้จริงในที่ทั้งปวง ทั้งช่วยส่งเสริมในการสร้างมโนคติในเรื่องกสิณเป็นต้น ได้เป็นพิเศษ รวมความว่าในขั้นแรก ต้องฝึกการอดทน การบังคับใจของตนให้อยู่มือจริง ๆ การชำนาญสร้างภาพด้วยใจอย่างเดียว ตลอดถึงความกล้าหาญ ความบึกบึน หนักแน่นของประสาททั้งสิ้น

เมื่อชำนาญในขั้นนี้แล้ว จึงฝึกการส่งภาพทางใจ หรือที่เรียกว่าอธิษฐานจิต เพื่อความเป็นเช่นนี้เช่นนั้น ครอบงำผู้อื่น ถ้าหากมีความชำนาญและกล้าแข็งพอ อาจที่จะบันดาลให้คนทั้งชมพูทวีปรู้สึก หรือเห็นเป็นอันเดียวกันหมด ว่า ภูเขาหิมาลัยซึ่งเคยอยู่ทางทิศเหนือนั้น บัดนี้ได้ขยับเลื่อนลงมาอยู่ทางทิศใต้ หรือ

กลางมหาสมุทรอินเดียเสียแล้ว เป็นต้นได้ แต่เพราะความที่อำนาจใจนั้น ๆ ไม่พอ จึงเท่าที่เคยปรากฏกันมาแล้ว มีเพียงในวงคนหมู่หนึ่ง หรือชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น สมตามที่ชื่อของมัน คือคำว่าฤทธิ์ ซึ่งแปลว่าเครื่องมือช่วยแก้อุปสรรคให้สำเร็จกระทันหันทันอกทันใจคราวหนึ่งเท่านั้น เพราะว่าแม้หากพระโยคีองค์ใดเคลื่อนภูเขาหิมาลัยได้ด้วยอำนาจฤทธิ์ เมื่อท่านคลายฤทธิ์หรือตายเสีย ภูเขาหิมาลัยก็จะวิ่งกลับสู่ที่เดิมเท่านั้นเอง นักโทษที่มีฤทธิ์อาจบันดาลให้เขาเห็นตนเหาะลอยอยู่ในอากาศได้ แต่ย่อมไม่อาจที่จะทำลายเครื่องจองจำนั้นได้ ถ้าหากมันเป็นเครื่องมือที่แน่นหนาแข็งแรงพอ แต่นักโทษผู้นั้นมีทางที่จะใช้ฤทธิ์นั้นให้เป็นประโยชน์แก่ตน หรือมีโอกาสใช้อุบายอันใดอันหนึ่ง หรือเขาสั่งปล่อยเพราะกลัวอภินิหารของตน

เมื่อตนคล่องแคล่วในการอธิษฐานจิต แผ่มโนคติภาพไปครอบงำสัตว์อื่นได้เช่นนี้ ก็เป็นผู้มีฤทธิ์ แต่จะมากหรือน้อยย่อมแล้วแต่ความสามารถของตน

เมื่อมาถึงตรงนี้ ก่อนแต่จะจบควรย้อนกลับไปพิจารณาถึงเรื่องฤทธิ์นี้กันมาใหม่ตั้งแต่ต้นอีกสักเล็กน้อย แต่พิจารณากันในแง่แห่งประวัติศาสตร์ของวิชาประเภทนี้ วิชาเรื่องนี้ฟักตัวมันเองขึ้นมาได้ด้วยความอยากรู้และอยากเข้าถึงอำนาจบางอย่างซึ่งอยู่เหนือคนธรรมดา มันเป็นความอยากที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญของคนบางพวก ที่อุตริเชื่อว่าจิตนี้แปลกประหลาดมาก น่าจะมีคุณสมบัติ

พิเศษบางอย่าง ซึ่งเมื่อผู้ใดอุตส่าห์ฝึกฝนจนรู้เท่าถึงแล้ว อาจเอาชนะคนที่รู้ไม่ถึงได้เป็นอันมาก ความคิดนี้เป็นเหตุให้ยอมพลีเวลาตลอดทั้งชีวิตเพื่อการค้นคว้าทดลองอันเรียกว่า บำเพ็ญตบะ ในยุคที่คนเราถือพระเป็นเจ้าย่อมหวังความช่วยเหลือของพระเป็นเจ้าเต็มที่ ด้วยอำนาจสมาธิที่มีต่อสิ่งที่เขาเชื่อว่าเป็นพระเป็นเจ้านั่นเอง ที่ได้เป็นบาทฐานให้เขาพบวี่แววของฤทธิ์ในครั้งแรกสักเล็กน้อย และเป็นเงื่อนให้คนชั้นหลังดำเนินตาม หลายสิบชั่วอายุคนเข้า คนที่ตั้งใจจริงเหล่านั้น ก็ได้พบแปลกขึ้นเป็นอันมาก จนปะติดปะต่อเข้าเป็นหลักเป็นเกณฑ์สำหรับสั่งสอนกัน เมื่อวิชานี้ถูกแพร่ข่าวรู้มาถึงคนในบ้านในเมือง ก็จูงใจพวกชายหนุ่มนักรบหรือกษัตริย์ให้ออกไปขอศึกษาจากพวกโยคีนั้นถึงในป่ามีเรื่องเหลือเป็นนิยายอยู่ตามที่หนังตะลุงมักเล่นกันโดยมาก คนป่าหรือยักษ์บางคน ก็มีความรู้ความสามารถในเรื่องนี้เท่าหรือมากกว่าคนบ้าน หรือมนุษย์ถึงกับรบกับ และผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ พวกเทวดา หรือพวกที่เอาแต่เล่นสนุก ไม่ปรากฏว่ามีฤทธิ์ เพราะสมาธิไม่ค่อยดีกระมัง ในตอนแรก ๆ ผู้มีฤทธิ์นั้นค้นคว้ากันเพียงขั้นที่สำเร็จสมความต้องการ ไม่ได้ค้นถึงเหตุผลของฤทธิ์ไม่เป็นนักปรัชญาหรือทฤษฎีในเรื่องนี้ แต่เป็นเพียงนักปฏิบัติการตามที่สั่งสอนสืบ ๆ กันมา ขณะเมื่อในอินเดียกำลังรุ่งเรืองด้วยวิชาประเภทนี้ ทางฝ่ายยุโรปไม่มีความรู้ในเรื่องนี้เลย เมื่อทางอินเดียเสื่อมลง ทางยุโรปได้รับเพียงกระเซ็นกระสายเล็กน้อย

ไม่พอที่จะรุ่งเรืองด้วยจิตวิทยาประเภทนี้ อย่างอินเดียได้ มีแต่ฤทธิ์ของซาตานหรือมารเพียงเล็กน้อย ซึ่งไม่มีพิษสงอะไรนัก และเป็นเรื่องทางศาสนามากกว่า

เมื่อวิชานี้ได้เสื่อมลงในอินเดียแล้วในทางปฏิบัติการ แต่ในทางนิยาย ยังมีเหลืออยู่ ไม่สาปสูญ และยิ่งกว่านั้น ที่แน่นอนที่สุด *คือได้ถูกคนชั้นหลังต่อเติมเสริมความให้วิจิตรยิ่งขึ้นไป จนคนชั้นหลังในบัดนี้ ปอกเปลือกตั้งหลายชั้นแล้วก็ยังไม่ถึงเยื่อในได้เลย* ความเดาทำให้ขยายความจริงให้เขื่องจนฤทธิ์ซึ่งเป็นเพียงวิชาสำหรับใช้แก้อุปสรรคกระทันหัน เล่นตลกกับคนที่รู้ไม่ถึง กลับกลายเป็นเรื่องจริงแท้ ๆ ไป ดุจเดียวกับเรื่องทางวัตถุอื่น ๆ คนในชั้นหลังเป็นอันมากเชื่อว่าอะไรทุก ๆ อย่างจริงตามนั้น ทั้งที่ตนตอบไม่ได้ว่า **ถ้าจริงเช่นนั้น ทำไมเวลาปรกติผู้มีฤทธิ์ยังต้องเดินไปไหนมาไหน ไม่เหาะเหมือนคราวที่แสดงฤทธิ์แข่งขัน ทำไมต้องทำนาทำสวน หรือออกบิณฑบาตขอทาน ไม่บันดาลเอาด้วยฤทธิ์เป็นต้น** ฤทธิ์ที่เคยเป็นเพียงการลองดีกันด้วยกำลังจิต ก็กลายเป็นเรื่องทางวัตถุหนักขึ้น จนคนบางคนในชั้นหลังหวังจะมีฤทธิ์ เพื่อให้หาเหยื่อให้แก่ตนตามกิเลสของตน ผลที่ได้รับในที่สุด ก็คือ **การวิกลจริต.**

สรุปความสั้น ๆ ที่สุดในเรื่องฤทธิ์ที่ได้กล่าวมาอย่างยืดยาวนี้ ก็คือว่า **ฤทธิ์เป็นเพียงคุณสมบัติพิเศษส่วนหนึ่งของจิต เท่านั้น**

เรื่องของจิตอันนี้เป็นพวกนามธรรมจะให้สำเร็จผลเป็นวัตถุไม่ได้ เช่นเดียวกับวัตถุ ในความฝัน มันจะเป็นวัตถุอยู่ก็ชั่วเวลาที่เรายังไม่ตื่นจากฝันเท่านั้น ของที่นฤมิตขึ้นด้วยอำนาจ ฤทธิ์สำเร็จประโยชน์ชั่วเวลาที่คนเล่นนั้นยังตกอยู่ใต้อำนาจจิต ที่เป็นตัวออกฤทธิ์ เพราะว่า **สิ่งทั้งหลายที่เราเรียกกันว่าโลกนี้ก็ตาม ถ้ามีอะไรมาดลบันดาลให้จิตของเราทุกคนวิปริตเป็นอย่างอื่นไป โลกนี้ก็จะปรากฏแก่เราอย่างอื่นไปทันทีดุจกัน** สิ่งทั้งหลายสำเร็จอยู่ที่ใจ รูป เสียง กลิ่น รส ทั้งหมด มีคุณสมบัติขึ้นมาได้ ก็เพราะเรามีสิ่งที่เรียกกันว่า ใจ ถ้าไม่มีใจโลกนี้ก็พลอยไม่มีไปด้วย รวมความสั้น ๆ ได้ว่า สิ่งทั้งหลายสำเร็จมาจากใจ ใจสร้างขึ้น ใจเป็นประธานหรือหัวหน้าแต่ผู้เดียว เพราะฉะนั้นถ้ามีอะไรก็ตามมาดลบันดาลให้ใจเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไป สิ่งทั้งหลายที่รู้ได้ด้วยใจก็ต้องเปลี่ยนตามไปด้วย ถ้าอำนาจดลบันดาลนั้น เป็นของชั่วขณะ สิ่งนั้นก็แปรปรวนชั่วขณะด้วย

ในโลกนี้ ไม่มีอะไรเที่ยงอยู่แล้ว เราจะสร้างฤทธิ์เพื่อเอาชนะสิ่งที่ไม่เที่ยงนั้น น่าจะไม่ได้รับผลที่น่าชื่นใจ เพราะฉะนั้น พระอริยบุคคลทั้งหลายแทนที่จะใช้เวลาไปค้นคว้าในเรื่องฤทธิ์ ท่านจึงใช้ชีวิตที่เป็นของน้อยนิดเดียวนี้ค้นคว้าหาสิ่งที่เที่ยงและเป็นสุข คือพระนิพพาน แม้ว่าเรื่องฤทธิ์และพระนิพพาน ต่างก็เป็นวิทยาส่วนจิตด้วยกันก็จริง แต่แตกต่างกันลิบด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าอุบัติขึ้นในอินเดีย พระองค์ทรงบัญญัติบาทฐานของฤทธิ์ว่ามีอยู่สี่อย่างคือ ความพอใจ ความเพียร ความฝักใฝ่ และความคิดค้น เรียกว่า อิทธิบาท เมื่อทำได้ ผลที่ได้รับคือมรรคผลนิพพาน เพราะคำว่าฤทธิ์ของพระองค์ จำกัดความเฉพาะเครื่องมือให้สำเร็จ หรือลุถึงพระนิพพานเท่านั้น **ฤทธิ์ซึ่งเคยได้ผลเป็นผลตบตา และชั่วคราวก็ได้ เปลี่ยนมาเป็นสิ่งซึ่งให้ผลอันมีค่าสูงสุด และแน่นอน ด้วยประการฉะนี้**

พุทธทาสภิกขุ

๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๐

อานาปานสติ

(สำหรับคนทั่วไป อย่างง่าย ขั้นต้น ๆ เพื่อรู้จักไว้ทีก่อน)

ในกรณีปรกติ ให้นั่งตัวตรง (ข้อกระดูกสันหลังจดกันสนิทเต็มหน้าตัดของมันทุก ๆ ข้อ) ศีรษะตั้งตรง ตามองไปที่ปลายจมูกให้อย่างยิ่ง จนไม่เห็นสิ่งอื่น จะเห็นอะไรหรือไม่เห็น ก็ตามใจ ขอให้จ้องมองเท่านั้น พอชินเข้าจะได้ผลดีกว่าหลับตา และไม่ชวนให้ง่วงนอนได้ง่ายด้วย โดยเฉพาะคนขี้ง่วงให้ทำอย่างลืมตานี้แทนหลับตา ทำไปเรื่อย ๆ ตามันจะหลับของมันเอง ในเมื่อถึงขั้นที่มันจะต้องหลับ หรือจะหัดทำอย่างหลับตาเสียตั้งต้นก็ตามใจ แต่วิธีที่ลืมตานั้น จะมีผลดีกว่าหลายอย่าง แต่ว่าสำหรับบางคนรู้สึกว่าทำยาก โดยเฉพาะพวกที่ยึดถือในการหลับตา ย่อมไม่สามารถทำอย่างลืมตาได้เลย มือปล่อยวางไว้บนตัก ซ้อนกันตามสบาย ขาขัดหรือซ้อนกันโดยวิธีที่จะช่วยยันน้ำหนักตัวให้นั่งได้ถนัดและล้มยาก ขาขัดอย่างซ้อนกันธรรมดาหรือจะขัดไขว้กันนั่นแล้วแต่จะชอบหรือทำได้ คนอ้วนจะขัดขาไขว้กันอย่างที่เรียกขัดสมาธิเพชรนั้นทำได้ยาก และไม่จำเป็น ขอแต่ให้นั่งคู้ขามาเพื่อรับน้ำหนักตัวให้สมดุลย์ล้มยากก็พอแล้ว ขัดสมาธิอย่างเอาจริงเอาจังยาก ๆ แบบต่าง ๆ นั้น ไว้สำหรับเมื่อจะเอาจริงอย่างโยคีเถิด

ในกรณีพิเศษสำหรับคนป่วย คนไม่ค่อยสบายหรือแม้แต่คนเหนื่อย จะนั่งอิงหรือนั่งเก้าอี้ หรือเก้าอี้ผ้าใบสำหรับเอนทอดเล็กน้อย หรือนอนเลยสำหรับคนไข้ก็ทำได้ ทำในที่ไม่อับอากาศหายใจได้สบาย ไม่มีอะไรกวนจนเกินไป เสียงอึกทึกที่ดังสม่ำเสมอและไม่มีความหมายอะไร เช่น เสียงคลื่น เสียงโรงงานเหล่านี้ไม่เป็นอุปสรรค (เว้นแต่จะไปยึดถือเอาว่าเป็นอุปสรรคเสียเอง) เสียงที่มีความหมายต่าง ๆ (เช่นเสียงคนพูดกัน) นั้นเป็นอุปสรรคแก่ผู้หัดทำ ถ้าหาที่เงียบเสียงไม่ได้ ก็ให้ถือว่าไม่มีเสียงอะไร ตั้งใจทำไปก็แล้วกัน มันจะค่อยได้เอง

ทั้งที่ตามองเหม่อ ดูปลายจมูกอยู่ ก็สามารถรวมความนึกหรือความรู้สึก หรือเรียกภาษาวัดว่า **สติ** ไปกำหนดจับอยู่ที่ลมหายใจเข้าออกของตัวเองได้ (คนที่ชอบหลับตา ก็หลับตาแล้วตั้งแต่ตอนนี้) คนชอบลืมตา ลืมไปได้เรื่อย จนมันค่อย ๆ หลับของมันเอง เมื่อเป็นสมาธิมากขึ้น ๆ เพื่อจะให้กำหนดได้ง่าย ๆ ในชั้นแรกหัด ให้พยายามหายใจให้ยาวที่สุดที่จะยาวได้ด้วยการฝืน ทั้งเข้าและออกหลาย ๆ ครั้งเสียก่อน เพื่อจะได้รู้ของตัวเองให้ชัดเจนว่า ลมหายใจที่มันลากเข้าออกเป็นทางอยู่ภายในนั้นมันลากถู หรือกระทบอะไรบ้างในลักษณะอย่างไร และกำหนดได้ง่าย ๆ ว่า มันไปรู้สึกว่าสุดลงที่ตรงไหน ที่ในท้อง (โดยเอาความรู้สึกที่กระเทือนนั้น เป็นเกณฑ์ ไม่ต้องเอาความจริงเป็นเกณฑ์) พอเป็นเครื่องกำหนดส่วนสุดข้างใน และส่วนสุดข้าง

นอกก็กำหนดง่าย ๆ เท่าที่จะกำหนดได้ คนธรรมดาจะรู้สึกลมหายใจกระทบปลายจงอยจมูก ให้ถือเอาตรงนั้นเป็นที่สุดข้างนอก (ถ้าคนจมูกแฟบ หน้าหัก ริมฝีปากบนเชิด ลมจะกระทบปลายริมฝีปากบน อย่างนี้ก็ให้กำหนดเอาที่ตรงนั้นว่าเป็นที่สุดข้างนอก) แล้วก็จะได้จุดทั้งข้างนอกและข้างใน โดยกำหนดเอาว่าที่ปลายจมูกจุดหนึ่ง ที่สะดือจุดหนึ่ง แล้วลมหายใจได้ลากตัวมันเองไปมาอยู่ระหว่างจุดสองจุดนี้ขึ้นลงอยู่เสมอ ทีนี้ทำใจของเราให้เป็นเหมือนอะไรที่คอยวิ่งตามลมนั้น ไม่ยอมพราก ทุกครั้งที่หายใจทั้งขึ้นและลง ตลอดเวลาที่ทำสมาธินี้ **จัดเป็นขั้นหนึ่งของการ**กระทำ เรียกกันง่าย ๆ ในที่นี้ก่อนว่าขั้น **"วิ่งตามตลอดเวลา"**

กล่าวมาแล้วว่า เริ่มต้นทีเดียว ให้พยายามผืนหายใจให้ยาวที่สุด และให้แรง ๆ และหยาบที่สุดหลาย ๆ ครั้ง เพื่อให้พบจุดหัวท้าย แล้วพบเส้นที่ลากอยู่ตรงกลาง ๆ ได้ชัดเจน เพื่อจิต (หรือสติ) จับหรือกำหนดตัวลมหายใจที่เข้า ๆ ออก ๆ ได้ โดยทำความรู้สึกที่ ๆ ลมมันกระทบลากไป แล้วไปสุดลงที่ตรงไหน แล้วจึงกลับเข้า หรือกลับออกก็ตาม ดังนี้แล้ว ก็ค่อย ๆ ผ่อนให้การหายใจนั้น ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นหายใจอย่างธรรมดา โดยไม่ต้องผืน แต่สตินั้นคงกำหนดที่ลมได้ตลอดเวลา ตลอดสาย **เช่นเดียวกับเมื่อแกล้งหายใจหยาบ ๆ แรงนั้นเหมือนกัน** คือกำหนดได้ตลอดสายที่ลมผ่าน จากจุดข้างในคือสะดือ (หรือท้องส่วนล่างก็ตาม) ถึงจุดข้างนอกคือปลายจมูก (หรือปลายริมฝีปากบนแล้วแต่กรณี)

ลมหายใจจะละเอียด หรือแผ่วลงอย่างไร สติก็คงกำหนดได้ชัดเจนอยู่เสมอไป โดยให้การกำหนดนั้น ประณีตละเอียดเข้าตามส่วน ถ้าเผอิญเป็นว่า เกิดกำหนดไม่ได้ เพราะลมละเอียดเกินไป ก็ให้ตั้งต้นหายใจให้หยาบหรือแรงกันใหม่ (แม้จะไม่เท่าทีแรก ก็เอาพอให้กำหนดได้ชัดเจนก็แล้วกัน) กำหนดกันไปใหม่จนให้มีสติรู้สึกอยู่ที่ลมหายใจ ไม่มีขาดตอน ให้จนได้ คือจนกระทั่งหายใจอยู่ตามธรรมดาไม่มีผืนอะไร ก็กำหนดได้ตลอด มันยาวหรือสั้นแค่ไหน ก็รู้ มันหนัก หรือเบาเพียงไหน มันก็รู้พร้อมอยู่ในนั้น เพราะสติเพียงแต่คอยเกาะแจอยู่ ติดตามไปมาอยู่กับลมตลอดเวลา ทำได้อย่างนี้ เรียกว่าทำการบริกรรม ในขั้น "วิ่งตามไปกับลม" ได้สำเร็จ การทำไม่สำเร็จนั้น คือสติ (หรือความนึก) ไม่อยู่กับลมตลอดเวลา เผลอเมื่อไรก็ไม่รู้ มันหนีไปอยู่กับบ้านช่องเรือกสวนไร่นา เสียเมื่อไรก็ไม่รู้ มารู้เมื่อมันไปแล้ว และก็ไม่รู้ว่ามันไปเมื่อไหร่ เป็นต้น พอรู้ก็จับตัวมันมาใหม่ และฝึกกันไปกว่าจะได้ในขั้นนี้ ครั้งหนึ่ง ๑๐ นาที เป็นอย่างน้อย แล้วจึงค่อยฝึกขั้นต่อไป

ขั้นต่อไป ซึ่งเรียกว่า บริกรรมขั้นที่สอง หรือขั้น "**ดักดูอยู่แต่ตรงที่แห่งใดแห่งหนึ่ง**" นั้น จะทำต่อเมื่อทำขั้นแรกข้างต้นได้แล้ว เป็นดีที่สุด (หรือใครจะสามารถข้ามมาทำขั้นที่สองนี้ได้เลยก็ไม่ว่า) ในขั้นนี้ จะให้สติ (หรือความนึก) คอยดักกำหนดอยู่ตรงที่ใดแห่งหนึ่ง โดยเลิกการวิ่งตามลมเสีย ให้กำหนดความรู้สึก

เมื่อลมหายใจเข้าไปถึงที่สุดข้างใน (คือสะดือ) ครั้งหนึ่ง แล้วปล่อยวางหรือวางเฉย แล้วมากำหนดรู้สึกกันเมื่อลมออกมากระทบที่สุดข้างนอก (คือปลายจมูก) อีกครั้งหนึ่ง แล้วก็ปล่อยว่างหรือวางเฉย จนมีการกระทบส่วนสุดข้างใน (คือสะดือ) อีกทำนองนี้เรื่อยไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง **เมื่อเป็นขณะที่ปล่อยว่างหรือวางเฉยนั้น จิตก็ไม่ได้หนีไปอยู่บ้านช่องไร่นา หรือที่ไหนเลยเหมือนกัน** แปลว่าสติคอยกำหนดที่ส่วนสุดข้างในแห่งหนึ่ง ข้างนอกแห่งหนึ่ง ระหว่างนั้นปล่อยเงียบหรือว่าง เมื่อทำได้อย่างนี้เป็นที่แน่นอนแล้ว ก็เลิกกำหนดข้างในเสีย คงกำหนดแต่ข้างนอก คือที่ปลายจมูกแห่งเดียวก็ได้ สติคอยเฝ้ากำหนดอยู่แต่ที่จงอยจมูก ไม่ว่าลมจะกระทบเมื่อหายใจเข้า หรือเมื่อหายใจออก ก็ตามให้กำหนดรู้ทุกครั้ง สมมติเรียกว่า เฝ้าแต่ตรงที่ปากประตู ให้มีความรู้สึกครั้งหนึ่ง ๆ เมื่อลมผ่าน นอกนั้นว่าง หรือเงียบ ระยะกลางที่ว่างหรือเงียบนั้น **จิตไม่ได้หนีไปอยู่ที่บ้านช่องหรือที่ไหนอีกเหมือนกัน** ทำได้อย่างนี้ เรียกว่า ทำบริกรรมในขั้น "ดันอยู่แต่ในที่แห่งหนึ่ง" นั้นได้สำเร็จ จะไม่สำเร็จ ก็ตรงจิตหนีไปเสียเมื่อไหร่ ก็ไม่รู้ มันกลับเข้าไปในประตู หรือเข้าประตูแล้วลอดหนีไปทางไหนเสียก็ได้ ทั้งนี้เพราะระยะที่ว่างหรือเงียบนั้น เป็นไปไม่ถูกต้อง และทำไม่ดีมาตั้งแต่ของขั้นนั้นเพราะฉะนั้น **ควรทำให้ดี หนักแน่นและแม่นยำมาตั้งแต่ขั้นแรกคือขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา" นั้นทีเดียว**

แม้ขั้นต้นที่สุด หรือที่เรียกว่าขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา" นั้น ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่ายสำหรับทุกคน และเมื่อทำได้ ก็มีผลเกินคาดมาแล้ว ทั้งทางกายและทางใจ จึงควรทำให้ได้ และทำให้เสมอๆ จนเป็นของเล่นอย่างการบริหารกาย มีเวลาสองนาทีก็ทำ เริ่มหายใจให้แรงจนกระดูกลั่น ก็ยิ่งดี จนมีเสียงหวีด หรือซูดซาดก็ได้ แล้วค่อยผ่อนให้เบาไปๆ จนเข้าระดับปรกติของมัน **ตามธรรมดาที่คนเราหายใจอยู่นั้น ไม่ใช่ระดับปรกติ** แต่ว่าต่ำกว่าหรือน้อยกว่าปรกติโดยไม่รู้สึกตัว โดยเฉพาะเมื่อทำกิจการงานต่างๆ หรืออยู่ในอิริยาบทที่ไม่เป็นอิสระนั้น ลมหายใจของตัวเองอยู่ในลักษณะที่ต่ำกว่าปรกติที่ควรจะเป็น ทั้งที่ตนเองไม่ทราบได้ เพราะฉะนั้น จึงให้เริ่มด้วยการหายใจอย่างรุนแรงเสียก่อนแล้วจึงค่อยปล่อยให้เป็นไปตามปรกติ **อย่างนี้จะได้ลมหายใจที่เป็นสายกลาง หรือพอดี และทำร่างกายให้อยู่ในสภาพปรกติด้วย** *เหมาะสำหรับจะกำหนดเป็นนิมิตของอานาปานสติในขั้นต้นนี้ด้วย* ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การบริกรรมขั้นต้นที่สุดนี้ ขอให้ทำจนเป็นของเล่นปรกติสำหรับทุกคน และทุกโอกาสเถิด จะมีประโยชน์ในส่วนสุขภาพ ทั้งทางกายและทางใจอย่างยิ่งแล้วจะเป็นบันไดสำหรับขั้นสองต่อไปอีกด้วย

แท้จริง ความแตกต่างกัน ในระหว่างขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา" กับขั้น "ดักดูอยู่เป็นแห่งๆ" นั้น มีไม่มากมายอะไรนัก

เป็นแต่เป็นการผ่อนให้ประณีตเข้า คือมีระยะการกำหนดด้วยสติน้อยเข้า แต่คงมีผลคือจิตหนีไปไม่ได้เท่ากัน เพื่อให้เข้าใจง่ายจะเปรียบกับพี่เลี้ยงไกวเปลเด็กอยู่ข้างเสาเปล ขั้นแรกจับเด็กใส่ลงในเปลแล้ว เด็กมันยังไม่ง่วง ยังคอยจะดิ้นหรือลุกออกจากเปล ในขั้นนี้พี่เลี้ยงจะต้องคอยจับตาดู แหงนหน้าไปมาดูเปล ไม่ให้วางตาได้ ซ้ายที ขวาทีอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้เด็กมีโอกาสตกลงมาจากเปลได้ ครั้นเด็กชักจะยอมนอน คือไม่ค่อยจะดิ้นแล้ว พี่เลี้ยงก็หมดความจำเป็นที่จะต้องแหงนหน้าไปมา ซ้ายทีขวาที ตามระยะที่เปลไกวไป ไกวมา พี่เลี้ยงคงเพียงแต่มองเด็กเมื่อเปลไกวมาตรงหน้าตนเท่านั้นก็พอแล้ว มองแต่เพียงครั้งหนึ่ง ๆ เป็นระยะ ๆ ขณะที่เปลไกวไปมาตรงหน้าตนพอดี เด็กก็ไม่มีโอกาสลงจากเปลเหมือนกัน เพราะเด็กชักจะยอมนอนขึ้นมา ดังกล่าวแล้ว ระยะแรกของการบริกรรมกำหนดลมหายใจในขั้น "วิ่งตามตลอดเวลา" นี้ ก็เปรียบกันได้กับระยะที่พี่เลี้ยงต้องคอยส่ายหน้าไปมา ตามเปลที่ไกวไม่ให้วางตาได้ ส่วนระยะที่สอง ที่กำหนดลมหายใจเฉพาะที่ปลายจมูก หรือที่เรียกว่า "ดักอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง" นั้นก็คือขั้นที่เด็กชักจะง่วงและยอมนอน จนพี่เลี้ยงจับตาดูเฉพาะเมื่อเปลไกวมาตรงหน้าตนนั่นเอง

เมื่อฝึกหัดมาได้ถึงขั้นที่สองนี้อย่างเต็มที่ ก็อาจฝึกต่อไปถึงขั้นที่ผ่อนระยะการกำหนดของสติให้ประณีตเข้า ๆ จนเกิดสมาธิชนิดแน่วแน่ เป็นลำดับไปจนถึงเป็นฌาน ขั้นใดขั้นหนึ่งได้ ซึ่ง

พ้นไปจากสมาธิอย่างง่าย ๆ ในขั้นต้น ๆ สำหรับคนธรรมดาทั่วไป และไม่สามารถนำมากล่าวรวมกันไว้ในที่นี้เพราะเป็นเรื่องละเอียดรัดกุม มีหลักเกณฑ์ซับซ้อน ต้องศึกษากันเฉพาะผู้สนใจถึงชั้นนั้น

ในชั้นนี้ เพียงแต่ขอให้สนใจในชั้นมูลฐานกันไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเป็นของเคยชินเป็นธรรมดา อันอาจจะตะล่อมเข้าเป็นชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับในภายหลัง ขอให้ฆราวาสทั่วไปได้มีโอกาสทำสมาธิ ชนิดที่อาจทำประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ สมความต้องการในขั้นต้นเสียชั้นหนึ่งก่อน เพื่อจะได้เป็นผู้ที่ชื่อว่ามีศีล สมาธิ ปัญญา ครบสามประการ หรือมีความเป็นผู้ประกอบตนอยู่ในมรรคมีองค์แปดประการได้ครบถ้วน แม้ในขั้นต้น ก็ยังดีกว่าไม่มีเป็นไหน ๆ กายจะระงับ ลงไปกว่าที่เป็นกันอยู่ตามปรกติ ก็ด้วยการฝึกสมาธิสูงขึ้นไปตามลำดับ ๆ เท่านั้น และจะได้พบ **"สิ่งที่มนุษย์ควรจะได้พบ" อีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งทำให้ไม่เสียทีที่เกิดมา.**

หอสมุดธรรมทาน

๒๘ สิงหาคม ๒๔๙๑

ธรรมะ กับ เรา

ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ

(เรื่องนี้ ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ พาณิชย์–บัญชี ฉบับ กรกฎาคม ๒๔๙๐)

ท่านภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ สำนักอยู่ในสวนโมกขพลาราม ไชยา สำนักนี้เป็นที่ปฏิบัติธรรม หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นฝ่ายอรัญวาสี ท่านพุทธทาส อินทปัญโญ เป็นผู้ปฏิบัติธรรม และปรากฏมาแล้วว่าปฏิบัติมาด้วยดี ท่านได้พยายามเร้าความสนใจของพุทธบริษัท โดยเฉพาะอย่างยิ่งรุ่นใหม่ ให้สนใจในแก่นของพระธรรม ดังที่ปรากฏแพร่หลายโดยบทความบ้าง โดยปาฐกถาบ้าง บทความข้างล่างนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แก่บุคคลในระดับนิสิตแห่งมหาวิทยาลัย – – (บันทึกของบรรณาธิการพาณิชย์ – บัญชี)

ท่านบอกให้ฉันช่วยเขียนเรื่องหน้าที่และวิธีที่เราจะต้องปฏิบัติต่อ "ธรรมะ" ก็คำว่าธรรมะนั้น โดยพยัญชนะมีอย่างเดียว แต่โดยความหมายแล้วมีหลายอย่าง หลายขนาด ฉันจึงไม่ทราบว่าให้เขียนถึงธรรมะอย่างไหนแน่ กำลังไม่แน่ใจอยู่ ก็เกิดความคิดว่า ในขั้นต้นนี้เขียนเผื่อเลือกให้หลาย ๆ อย่างดีกว่า เมื่อท่านเลือกชอบใจอย่างไหนแล้ว มีเวลาจึงค่อยเขียนกันเฉพาะธรรมะอย่างนั้นให้ละเอียด ก็คงจะสำเร็จตามความประสงค์

คำว่า "ธรรมะ" นี้ โดยศัพทศาสตร์หรือนิรุกติศาสตร์ แปลว่า สิ่งซึ่งทรงตัวมันเองอยู่ได้ หรือโดยความหมายก็ได้แก่สิ่งทั้งปวงนั่นเอง ไม่มีอะไรที่ไม่ถูกเรียกว่า ธรรม ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งเปลี่ยนแปลง หรือเป็นสิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็ตาม สิ่งทั้งหลายประเภทที่เปลี่ยนแปลง ก็ทรงตัวมันอยู่ได้ด้วยการเปลี่ยนแปลง หรือโดยพฤตินัย ก็ตัวความเปลี่ยนแปลงนั่นเองคือ ตัวมันเอง ส่วนสิ่งทั้งหลายประเภทที่ไม่เปลี่ยนแปลง ก็ทรงตัวอยู่ได้ด้วยความไม่เปลี่ยนแปลง หรือตัวความไม่เปลี่ยนแปลงนั่นเอง เป็นตัวมันเอง ทั้งสองประเภทนี้ ล้วนแต่ทรงตัวเองได้ จึงเรียกมันว่า "ธรรม" หรือ "ธัมม" แล้วแต่ว่าจะอยู่ในรูปภาษาบาลี สันสกฤต หรือภาษาไทย คำว่าธรรมโดยศัพทศาสตร์ตรงกับคำไทยแท้ว่า "สิ่ง" เป็นสามัญญนาม หมายถึงได้ทุกสิ่ง และมีคุณลักษณะคือการทรงตัวมันเอง ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ฉะนั้น **หน้าที่อันเราจะต้องประพฤติต่อมัน ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า เฉยๆ เสียก็แล้วกัน อย่าขันอาสาเข้าไปแบกไปทรงให้มันแทนตัวมันเลย** นี้คือคำว่า "ธรรม" โดยความหมายรวม และเป็นกลางที่สุด

แต่คำว่า ธรรม นี้ ถูกนำไปใช้โดยขนาดและอย่างต่างๆ กันมุ่งหมายต่างกัน เลยทำให้ฟั่นเฟือนไปได้ ฉะนั้นในกรณีหลังนี้ต้องพิจารณากันทีละอย่างๆ เช่น

คำว่า "ธรรมะ" ที่มาในประโยคว่า ผู้ใดประพฤติธรรมผู้นั้นไม่ไปทุคติ" นั้น คำนี้หมายถึงศีลธรรมทั่วไป **หน้าที่คนทั่วไปจะต้องประพฤติก็คือ ช่วยกันบังคับตัวเองให้ประพฤติ** ศีลธรรมของคนทั้งหลายที่ไม่ได้ประพฤตินั้น ไม่ใช่เพราะไม่รู้ เป็นเพราะทุกคนพากันเหยียบรู้ ขอจงช่วยกันอย่าเหยียบรู้ต่อไปอีกเลย

คำว่า "ธรรมะ" ที่มาในประโยคว่า "บัณฑิตควรละธรรมที่ดำ ควรเจริญธรรมที่ขาว" นั้น ธรรมคำนี้มีความหมายตรงกับคำว่า การกระทำคือเราอาจพูดให้ชัดเจนเสียใหม่ว่า "บัณฑิตควรละการกระทำที่ดำ ควรเจริญการกระทำที่ขาว" ในกรณีที่คำว่าธรรมะตรงกับคำว่าการกระทำ (Action) มีอรรถะเป็นกลาง ๆ เช่นนี้ **เรามีหน้าที่ทำแต่สิ่งดี**

"ธรรม" ที่มาในประโยคว่า "เขายังห่างไกลจากธรรมนั้นอย่างกะฟ้ากับดิน แม้ว่าเขาจะฟังเทศทุกวันพระ" นี้มีความหมายตรงกับสถานะหรือ State ชั้นหนึ่ง ๆ ตามแต่ท่านจะบัญญัติธรรมไว้เป็นชั้น ๆ อย่างไร เรามี **หน้าที่ในเรื่องนี้ คือรีบเลื่อนชั้นให้ตัวเอง ให้สมกับเกียรติของตัว**

"ธรรม" ที่มาในประโยคว่า "สังขารทั้งหลายมีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรม (อุปฺปาทวยธมฺมิโน)" คำนี้ตรงกับคำว่าธรรมดา (Nature) **หน้าที่ของเราคือบางอย่างควรเรียนและสังเกตอย่างเต็มที่ บางอย่างเอาแต่เพียงเอกเทศ**

ในประโยคว่า "พระพุทธเจ้าเกิดในโลก เพื่อประกาศสัจจธรรม" เช่นนี้ คำว่า ธรรม หมายถึงกฎธรรมดา (Law of Nature) เช่นว่าทุกข์ต้องเกิดมาจากสิ่งนั้น ความดับทุกข์มีได้เพราะสิ่งนั้น หรือว่าสิ่งทั้งปวงต้องเป็นอย่างนั้น ๆ เป็นต้น **หน้าที่ของเราคือต้องทำตัวให้เข้ากันได้กับกฎนั้นบ้าง รู้จักนำเอากฎนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์บ้าง** (คำว่าสัจจธรรมในที่นี้ ใช้คำว่า ธัมม เฉย ๆ แทนได้)

ในประโยคว่า "เสียทรัพย์เพื่อได้เอาอวัยวะไว้ เสียอวัยวะเพื่อได้เอาชีวิตไว้ ยอมเสียทั้งหมดนั้น เพื่อเอาธรรมไว้" เช่นนี้ คำว่า "ธรรมะ" หมายถึง "ความถูกต้อง" หรือ Righteousness **หน้าที่ของเราคือ เลือกเอาเองตามใจชอบในทางที่ถูกต้อง**

ในประโยคว่า "ตัดสินคดีไม่เป็นธรรม กล่าวหาไม่เป็นธรรม" เหล่านี้ คำว่า ธรรม หมายถึงความยุติธรรม (Justice or Justness) **หน้าที่ของเราคือ ระวังให้เป็นธรรม**

ในประโยคที่พระท่านสวดเมื่อสวดศพ ว่า กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา "ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศล ธรรมทั้งหลายที่ท่านไม่บัญญัติว่าเป็นกุศล หรือ อกุศล" เช่นนี้ คำว่า ธรรมเป็นคำกลาง ๆ มีความตรงกับคำว่า "สิ่ง" หน้าที่ของเราโดยทางปฏิบัติ ยังกล่าวไม่ได้ว่าคืออะไร เพราะยังไม่ได้ยุติว่าจะเอาความหมายกันตรงไหน นี่เพื่อชี้ให้เห็นว่า คำว่า ธรรม ในภาษาบาลีนั้น กว้างขวางเพียง

ไร คือถ้าไม่มีคุณนามประกอบแล้ว คำว่าธรรมในที่เช่นนี้ไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่า คำว่า สิ่ง นั้นเลย สิ่ง เท่ากับ Thing

ในประโยคว่า "เมื่อธรรมทั้งปวงถูกเพิกถอนแล้ว วาทบถทั้งหลายก็พลอยถูกเพิกถอนตามไปด้วย" (สพฺเพสุ ธมฺเมสุ สมูหเตสุ สมูหตา วาทปถาปี สพฺเพ) คำว่า ธรรม ในที่นี้ หมายถึงแต่สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในวงของความยึดมั่นถือมั่นของสัตว์ได้แก่คำว่า "สิ่ง" เหมือนกัน แต่กันเอามาเฉพาะประเภทที่เกี่ยวกับการยึดถือไม่ทั่วไปแก่สิ่งที่ไม่ยึดถือ แคบกว่าข้อข้างบนเล็กน้อย ตัวอย่างในเรื่องนี้ เช่น เงิน ทอง ลูก เมีย ข้าวของ เป็ดไก่ วัว ควาย ฯลฯ ถ้าใครถอนความยึดว่ามันมั่นว่า เป็นสัตว์ เป็นคน ตัวตน เรา เขา ของเรา ของเขาเสียได้แล้ว เห็นเป็นสักว่าสังขารเสมอกัน ชื่อที่เรียกสิ่งเหล่านั้น ก็พลอยไม่มีความหมายไปด้วย สำหรับผู้นั้น นี้คำว่า ธรรม ตรงกับ "สิ่งที่ถูกยึดถือ" คืออุปาทานักขันธ์ หรือขันธที่มีความยึดถือ **หน้าที่ของเราในธรรมประเภทนี้คือ คิดเพิกถอน อย่ายึดถือ** จะได้สงบเย็น ไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ ไปกับธรรมเหล่านั้น

ในประโยคว่า "ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิดพระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น (เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต)" คำว่าธรรมในที่นี้ได้แก่ "สิ่งซึ่งเป็นผล" ซึ่งมีเหตุปรุงแต่งขึ้น และกำลังบังคับให้เป็นไปตามอำนาจของเหตุ สิ่งซึ่ง

เป็นผล หรือ Phenomena เหล่านี้ เรามี **หน้าที่จะต้องค้นหาเหตุของมันให้พบ แล้วจัดการกับเหตุนั้น ๆ ตามที่ควรจะทำ** เช่น ทุกข์เป็นผลของความทะยานอยาก เราจัดการสับบลิเมตหรือเปลี่ยนกำลังงานของความอยากนั้น เอามาใช้เป็นกำลังงานของความรู้สึกทางปัญญา ทำไปตามความรู้สึกที่ถูกที่ควร ไม่ทำตามอำนาจของความยากนั้น ๆ ทุกข์ก็น้อยลงและหมดไปในที่สุด

ในประโยคว่า "พระนิพพานเป็นธรรมที่ปลอดจากโยคะ ไม่มีธรรมใดยิ่งไปกว่า" เช่นนี้ คำว่า ธรรม หมายถึง (Thing) สิ่งใดสิ่งหนึ่งในบรรดาสิ่งทั้งหลายเช่นเดียวกับสิ่งอื่นเหมือนกัน หาความหมายในทางปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งมิได้ เพราะเป็นนามศัพท์กลาง เช่นเดียวกับคำว่า "สิ่ง" ในภาษาไทย หรือคำว่า (Thing) ในภาษาอังกฤษ **ที่เกี่ยวกับคำว่า "ธรรม" ล้วน ๆ ในประโยคนี้ หน้าที่ยังไม่เกิด**

ประโยคว่า "เขาได้รับประโยชน์ตอบแทนในทิฏฐธรรม" (ทิฏฐธรรมแปลว่าธรรมอันสัตว์เห็นแล้ว) ในประโยคเช่นนี้ คำว่า ธรรมตรงกับคำว่าเวลา หรือแปลว่าเวลา ในทิฏฐธรรมก็คือภายในเวลาที่ผู้นั้นเห็นได้ด้วยตนเอง คือในชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงชาติหน้า **ในกรณีที่แปลว่า เวลาเช่นนี้ คำว่าธรรมล้วน ๆ ยังไม่ก่อให้เกิดหน้าที่อะไร เช่นเดียวกับข้อที่แล้วมา**

ในประโยคว่า "บุคคลผู้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ไม่พึงเสพเมถุนธรรม" เช่นนี้ คำว่า ธรรม แปลว่า การกระทำ เป็นคำกลางยิ่งกว่าในประโยคที่ว่าบัณฑิตควรละธรรมดำเจริญธรรมขาว เป็นเพียงการทำ (Doing) กลาง ๆ ทั่วไป ไม่มุ่งแสดงในทางดีชั่ว และเป็นศัพท์นามธรรมดาคำหนึ่ง ไม่มีความหมายเกี่ยวกับทางธรรมหรือทางโลกอะไร ๆ หมด ต่อเมื่อมีคำอื่นประกอบเข้า จึงมีความหมายไปในทางใดทางหนึ่ง เช่นในที่นี้ประกอบกันเป็นเมถุนธรรม แปลว่า การกระทำของคนคู่ คือสตรีกับบุรุษ **คำว่าธรรมล้วน ๆ ในที่นี้ ไม่มีความหมายอันจะก่อให้เกิดหน้าที่ และเป็นเช่นเดียวกับสองข้อที่แล้วมา** (ยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นว่า คำว่า ธรรม ในภาษาบาลีนั้น ท่านใช้กันมากมายหลายประการอย่างไร)

ในประโยคว่า "เขากล่าวธรรมของตัวเองว่าบริบูรณ์ กล่าวธรรมของผู้อื่นว่าบกพร่อง (สกํ หิ ธมฺมํปริปุณฺณมาหุ อญฺญสฺส ธมฺมํ ปน หีนมาหุ)" เช่นนี้ คำว่าธรรม ตรงกับคำว่าลัทธิ คือกล่าวให้ชัดก็กล่าวเสียใหม่ว่า "ลัทธิของฉันถูกต้องครบถ้วน ลัทธิของท่านไม่ครบถ้วน" ดังที่เช่นนักศาสนาชอบกล่าวกันในบัดนี้ เพื่อยกศาสนาของตนเอง ให้เขาเห็นว่ามีอะไรครบ สมควรยกขึ้นเป็นศาสนาสากลของโลก คำว่า ธรรม ที่ตรงกับคำว่า ลัทธิ (Dogma) เช่นนี้ถือว่ายังไม่เกิดหน้าที่เช่นเดียวกัน แต่ถ้าจะให้**เกิดหน้าที่ก็คือระวัง เลือกลัทธิที่จะเอามายึดถือให้ดี ๆ**

ในประโยคว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในศาสนานี้ย่อมฟังธรรมโดยเคารพ ย่อมเรียนธรรมโดยเคารพ (อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณนฺติ สกฺกจฺจํธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ)" เช่นนี้ คำว่า ธรรม หมายถึง **ปริยัติธรรม** เช่น เรียนพระไตรปิฎก เรียนนักธรรม เรียนบาลี สรุปก็คือ การเรียนด้วยตำราหรือคำภีร์ทุกอย่าง **หน้าที่ของเราเกี่ยวกับธรรมในที่นี้ ก็คือ อุตส่าห์เรียน อุตส่าห์ฟัง อุตส่าห์คิด อุตส่าห์จำ อุตส่าห์ถาม ไว้นั่นเอง**

ในประโยคว่า "ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ปฏิบัติธรรม (ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี)" เช่นนี้ คำว่าธรรมได้แก่ **ปฏิบัติธรรม** หรือการปฏิบัติ ไม่หมายเฉพาะการเรียนเฉย ๆ หรือหมายถึงตัวกฎธรรมชาติเฉย ๆ **หน้าที่ของเราในคำว่าธรรมชนิดนี้ ก็คือการปฏิบัติเหมือนกัน ต้องปฏิบัติจริง ๆ เพียงแต่เรียนรู้นั้นไม่พอ หรือจะนอนรออำนาจธรรมอันศักดิ์สิทธิ์ประจำโลกอย่างเดียวก็ไม่ไหวแน่ รีบปฏิบัติอย่างลืมหูลืมตาเท่านั้น จึงจะเอาตัวรอดได้**

ในประโยคว่า "ผู้มีปีติในธรรม ย่อมอยู่เป็นสุข (ธมฺมปีติ สุขํ เสติ)" เช่นนี้คำว่าธรรมหมายถึง **ปฏิเวธธรรม** คือผลแห่งการปฏิบัติ กล่าวคือมรรคผลที่ตนได้บรรลุแล้ว หรือเรียกสั้น ๆ ก็คือ ผลของการปฏิบัติ ความปีติที่จะเกิดขึ้นได้ในธรรมนั้นเกิดได้เฉพาะแต่ในธรรมที่ตนเองได้บรรลุแล้วเห็นแล้วเท่านั้น แม้จะเล็กน้อยเพียงไร ก็ต้องเป็นธรรมที่ตนบรรลุแล้ว เห็นแล้ว

มิฉะนั้นปีติไม่เกิดขึ้น คำว่าธรรมในที่นี้จึงหมายถึงปฏิเวธ **หน้าที่ของเราทั้งโดยตรงและโดยอ้อมคือ พยายามหามาชิมดูบ้าง อย่าเห็นเป็นของครึ**

ในประโยคว่า "ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดไม่เห็นธรรม ผู้นั้นแม้จะคอยดึงมุมจีวรของเราไปไหนด้วยกัน ก็หาชื่อว่าเห็นตถาคตไม่" เช่นนี้คำว่าธรรม หมายถึงความหมดกิเลสเป็นความประเสริฐชนิด ที่มีในเมื่อประพฤติธรรมสำเร็จแล้วแม้บางส่วน หรือทั้งหมด จนเห็นชัดว่าคนที่บริสุทธิ์ คนที่สว่างแจ่มแจ้ง คนที่เป็นสุขสงบ เป็นอย่างนี้ ๆ ทำให้เห็นว่า พระอรหันต์ท่านผิดกับคนธรรมดา ก็ที่ตรงนี้เอง ชื่อว่าเห็นธรรมในที่นี้ คำว่าธรรมในที่นี้ จึงหมายถึงความเป็นพระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้า **หน้าที่ของเราในเรื่องนี้มีว่า เราจะต้องรู้เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านทรงรู้ พ้นความดีและความชั่วเหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านพ้น** โดยเฉพาะคือรู้อริยสัจ ๔ กระทั่งเสวยผลแห่งความรู้นั้นอยู่ด้วยใจตัว

ในประโยคว่า "ธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เราขอนอบน้อมธรรมนั้น – สฺวากขาโต ภควตา ธมฺโม ตํ ธมฺมํ นมสฺสามิ" เช่นนี้ คำว่าธรรมในที่นี้ หมายถึงเฉพาะคำสอนที่เป็นนิยยานิกธรรมคือที่ "ชี้ทางบรรเทาทุกข์ และชี้สุขเกษมศานต์ ชี้ทางพระนฤพาน อันพ้นโศกวิโยกภัย" เท่านั้น ไม่หมายถึง สิ่งทั้งปวงเหมือนบางข้อข้างต้น **หน้าที่ของเราในที่นี้ คือเร่งพิจารณา**

ให้อย่างหนักว่าธรรมที่ตรัสไว้นั้นทนต่อการพิสูจน์ (เช่นสองบวกสามได้ห้า) **จริงหรือไม่ จนเห็นว่าพระองค์ตรัสไว้ดีจริง คือไม่ผิดแล้วนอบน้อม คือทำตาม เหมือนอย่างกะว่ามันเป็นสิ่งที่เราคิดค้นได้เอง ทำให้เกิดผลได้เอง**

ในประโยคว่า "พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทรงเคารพใคร แต่ทรงเคารพธรรม" คำว่าธรรมในที่นี้ หมายถึงระเบียบอันบุคคลจะพึงประพฤติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น แม้ว่าตนเองจะไม่ต้องการผลอันจะพึงได้จากการประพฤติตามระเบียบอันนั้น ก็เคารพในการที่จะรักษาระเบียบอันนั้นไว้ ให้เป็นหลักของโลก แม้ว่าตนจะพ้นแล้วจากบุญและบาป เป็นผู้ที่บุญและบาปไม่อาจฉาบทาติดได้อีกต่อไป ก็ยังคงเคารพต่อระเบียบแห่งการละบาปบำเพ็ญบุญ เพื่อให้ระบอบนี้ยังคงเป็นหลักเป็นประธานของโลกทั่วไป แม้ว่าตนเองจะพ้นทุกข์แล้ว ก็ยังคงเคารพต่อระเบียบของการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า การอยู่โดยปราศจากที่เคารพเป็นการไม่สมควร แต่พระองค์มองหาบุคคลใดเป็นที่เคารพไม่ได้ แม้แต่พระพุทธเจ้าด้วยกัน พระองค์จึงทรงเคารพธรรม คือระเบียบแห่งความจริง (Truth-system) ตามที่ควรจะมีประจำโลกอยู่อย่างไรตลอดอนันตกาล คำว่าธรรมในกรณีที่แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงเคารพเช่นนี้ **หน้าที่สำหรับเราก็คือเคารพเหมือนกัน ได้แก่เคารพตัวเอง ที่รู้สึกว่ากำลังรักษาความดีไว้ให้คงมีอยู่ในตัวเองและงอกงาม ไปจนกระทั่งดีที่สุดเป็นต้นไป**

จนกระทั่งเคารพระเบียบแห่งธรรมที่ทนต่อการพิสูจน์ ไม่มีความประมาทแม้แต่น้อย ผู้ใหญ่ที่ดูหมิ่นระเบียบปฏิบัติของเด็กย่อมทำให้เด็กหมดกำลังใจในการที่จะรักษาระเบียบนั้น ทั้งนี้เนื่องจากผู้ใหญ่คนนั้นเขลาไปว่า ระเบียบนั้นมีเด็กมีผู้ใหญ่ไปตามคนผู้ปฏิบัติด้วย ถ้ามองเห็นว่าระเบียบทั้งหลายเป็นอันเดียวกัน ไม่มีเด็กผู้ใหญ่ไปตามคนผู้ปฏิบัติแล้ว ก็จะเป็นผู้ที่เคารพระเบียบได้เต็มที่ เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านเคารพระเบียบ

ในประโยคยาวที่ว่า "แม้เขาฟัง **ธรรม** น้อยแต่เห็น ธรรม ด้วยนามกายเขานั่นแหละชื่อว่า ผู้ทรง **ธรรม**" คำว่าธรรมทั้งสามคำนี้ ต่างกันทั้ง ๓ คำ คำแรกหมายถึงคำสอน (Body of the Teaching) คำที่สองหมายถึงผลของการปฏิบัติธรรม ที่เขาทำให้เกิดขึ้นได้แล้ว คำที่สามหมายถึงรูปร่างแห่งการปฏิบัติธรรม อันมีอยู่ ที่เนื้อที่ตัวของเขา ประโยคนี้ทั้งประโยคให้เกิด**หน้าที่คือ ได้เล่าเรียนมากหรือน้อยไม่สำคัญ ขอแต่ให้ได้รู้รสของธรรมบ้างเป็นอย่างน้อยก็แล้วกัน จะมีความสุขด้วย จะมีเกียรติว่าเป็นผู้ประพฤติธรรมหรือมีธรรมด้วย การเรียนจบพระไตรปิฎกแต่ไม่เห็นธรรมนั้น ไม่มีทางที่จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรมเลย**
เป็นหนอนหนังสือ หรือคนหาบใบลานมากกว่า

ฉันเขียนมาให้ท่านเลือกมากพอแล้ว จะเขียนให้หมดจริง ๆ ท่านก็จะอ่านไม่ไหว และเลือกไม่ไหว ตาลาย เมื่อท่านดูธรรมะเข้าที่เหลี่ยมใดเหลี่ยมหนึ่ง เข้าตาท่านแล้ว ท่านจงดูเหลี่ยมนั้นให้มาก มันก็จะทะลุไปยังเหลี่ยมอื่นได้เอง และปรุโปร่งไปหมด ธรรมะกับเราจะพบกันแล้วจัดการอย่างไรนั้น ปัญญาข้อนี้อยู่ที่ว่าหมายถึงธรรมะอันไหนหรือคำไหนเสียก่อน ท่านต้องเลือกเอาเองเฉพาะคน เป็นคน ๆ ไป เพราะมาจากจุดตั้งต้นที่ผิดกัน **โลกสมัยนี้เขาไม่มีเวลาที่จะคิดธรรมะ หรือไม่มีแม้แต่จะอ่านจะฟัง ย่อมเป็นการยากอยู่ที่เขาจะนำเอาธรรมะไปใช้ให้ เป็นประโยชน์ได้** *มิหนำซ้ำยังไม่ทราบว่าจะต้องการธรรมะ ตามความหมายของคำว่าธรรมคำไหนด้วยซ้ำไป*

หอสมุดธรรมทาน

๖ พ.ค. ๙๐

โลกอาจรอดได้แม้เพราะกตัญญูกตเวที

คนทุกคนในโลก มีชีวิตอยู่ได้ และมีความสะดวกสบายอยู่ได้ เพราะอาศัยความรู้สติปัญญาความสามารถของผู้อื่นอันมีจำนวนมากจนนับไม่ไหว หากไร้ปัจจัยอันสำคัญนี้เสียแล้ว เขาจะต้องตายแล้วตั้งแต่ออกจากท้องมารดาใหม่ ๆ เพราะไม่มียาจะกิน ไม่มีผ้าจะห่มไม่มีหลังคาจะอาศัย เขาไม่รู้จักหน้าค่าตาของผู้ให้กำเนิด การประกอบยา การทำเครื่องนุ่มห่ม การทำที่อยู่อาศัย และวิชาความรู้ต่าง ๆ แต่เขาก็เป็นหนี้บุญคุณของบุคคลเหล่านั้นมาเสียแล้วตั้งแต่ในท้องที่ ฉะนั้น **คนทุกคนมีความผูกพันในทางหนี้บุญคุณต่อกันและกันจนนับไม่ไหว โดยไม่ต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นหนี้บุญคุณอยู่เหนือศีรษะโดยตรงเลย** แม้การที่คนในประเทศหนึ่ง ได้เป็นหนี้บุญคุณของคนในประเทศอื่น ก็เป็นสิ่งที่จะพิจารณาเห็นได้ไม่ยากเลย

ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตน นี้ เรียกว่า **กตัญญุตา** การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า **กตเวทิตา** คนผู้รู้บุญคุณท่านเรียกว่า **คนกตัญญู** คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า **คนกตเวที** กตัญญูกตเวทิตา ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี้เป็นธรรมประคองโลกให้เป็น

อยู่ได้ และอยู่ด้วยความสงบสุข *คนในโลกแต่ละคน ยิ่งไม่รับรู้ในความที่ตนเป็นหนี้บุญคุณของกันและกัน อย่างที่จะแยกกันไม่ออกยิ่งขึ้นเพียงใดก็ยิ่งทำโลกให้เต็มไปด้วย ความแข่งขันแย่งชิง โหดร้ายทารุณ และเกิดลัทธิการเมืองอันทำโลกให้ระส่ำระสายมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น* ฉะนั้น ความสนใจในธรรมะคือกตัญญูกตเวทิตาธรรมนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งทีเดียว **ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามทั้งหลายของคนไทยเรา ล้วนแต่มีความกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้งอันสำคัญ และทั้งเป็นไปเพื่อรักษาและส่งเสริมคุณธรรมข้อนี้ ให้ยังคงมีอยู่ในโลกนี้อย่างแน่นแฟ้น พร้อมกันไปในตัว**

คนอกตัญญูอย่างยิ่ง คือคนที่ไม่ยอมรับว่าทุกคนในโลกเป็นหนี้บุญคุณต่อกันอย่างแน่นแฟ้น

คนที่มีความกตัญญูถึงที่สุด ก็คือคนที่ยอมรับว่า *แม้แต่สัตว์พาหนะเช่นวัวควาย ก็เป็นสิ่งที่มีบุญคุณ อย่าต้องกล่าวถึงบิดามารดาครูบาอาจารย์เลย* ถ้าใครยอมรับรู้ในบุญคุณของวัวและควายเป็นต้นแล้ว บ้านเมืองนั้นจะเต็มไปด้วยความสงบสุข เพราะมีแต่คนใจสูง รู้จักตอบแทนคุณแม้แก่วัวและควาย แล้วจะเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งมีบุญคุณต่อกันยิ่งไปกว่าวัวและควายได้อย่างไรเล่า บ้านเมืองนั้นจะอุดมสมบูรณ์ด้วยวัวควายพันธุ์ดีมีคุณภาพสูง มีมนุษย์ใจสูงเป็นเจ้าของ ขยันทำมาหากินโดยปราศจากการเบียดเบียนกันแม้แต่น้อย ส่วนบิดามารดาครูบา-

อาจารย์นั้นไม่ต้องกล่าวถึง เพราะจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นเทวดา หรือเป็นปูชนียบุคคลอยู่เหนือเศียรเกล้าของคนทุกคนทั่วไปจริง ๆ

คนที่มีความกตัญญูละเอียดยิ่งไปกว่านั้น ย่อมรู้จักบุญคุณของป่าไม้ ทุ่งนา ห้วยหนองคลอง ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณะอื่น ๆ กระทั่งดอกไม้ และผีเสื้อซึ่งบินไปมาอยู่โดยปราศจากความรู้จักมักคุ้นกับผู้ใด ผู้ไม่รู้คุณของป่า ย่อมทำลายป่าเสียด้วยความเห็นแก่ตัวข้างเดียว จนลูกหลานไม่มีไม้จะปลูกเรือนกันอีกต่อไป จนห้วยหนองคลองลำธารเหือดแห้งเพราะป่าอันเป็นกำเนิดน้ำถูกทำลายหมด ไม่มีความชื้นของป่าอันจะคายน้ำออกมาเป็นลำธาร และจะดึงดูดเมฆฝนให้มาตกเป็นฝน ณ ที่นั้นจนเพียงพอ ผู้ไม่ผู้บุญคุณของถนน คู คลอง ย่อมรุกเนื้อที่ถนนตรอกทางเดินให้แคบเข้า จนไม่สำเร็จประโยชน์ดังบรรพบุรุษได้มุ่งหมายไว้ เขายอมทนลำบากในการไปมายามค่ำคืนดึกดื่นทั้งในยามปรกติ และยามคับขัน ไม่ยอมสละเนื้อที่ทำถนนหรือทางเดินสาธารณะแม้แต่นิ้วเดียว เขาตัดต้นไม้ผลในป่าสาธารณะลงทั้งต้นเพียงเพื่อเอาผลของมันหาบเดียวหรือกระบุงเดียวเท่านั้น ถ้าเขาเป็นคนกตัญญูสิ่งเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นเลย แผ่นดินจะร่ำรวยด้วยสิ่งอันจะทำความชื่นอกชื่นใจ ให้แก่คนทุกคนในโลกนี้ยิ่งขึ้นทุกทีเพราะการทะนุถนอมและการบำรุงส่งเสริม ของผู้มีกตัญญุตาธรรมเหล่านั้น

คนที่มีความกตัญญูอันละเอียดสุขุมยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก ย่อมรู้จักบุญคุณของศัตรูและปรปักษ์ตลอดถึงสิ่งอันเป็นอุปสรรค

ต่าง ๆ ชนิด **สัตรูทำให้คนกตัญญูมีความฉลาดและก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ทำให้เขาประกอบด้วยคุณธรรมอันสูงยิ่งขึ้น ด้วยความอดกลั้นอดทนและการเสียสละเป็นต้น ผู้อิจฉาริษยาทำให้เรากลายเป็นคนหนักแน่นมั่นคง และมีความเมตตากรุณาชั้นสูงพิเศษที่คนธรรมดามีไม่ได้ อุปสรรคทั้งหลายทำให้เรามีปัญญาเข้าใจโลกถูกต้องตามที่เป็นจริง ชนิดที่จะให้เรามีชีวิตอยู่ในโลกต่อไปด้วยความผาสุกยิ่งขึ้น ความเจ็บไข้และความยากลำบากทุกประการ ทำให้เราเกิดวิปัสสนาญาณปลงตกจนมองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้จริง ๆ และทำให้บรรลุมรรคผลนิพพาน เพราะเหตุนั้น** คนที่อกตัญญูไม่รู้คุณของสิ่งเหล่านี้จักต้องล่มจม หรืออย่างน้อยก็ขุดหลุมฝังตัวเองเพราะความโกรธตอบ ริษยาตอบ ความอัดอั้นตันใจเอะอะโวยวาย มีจิตใจระส่ำระสาย ทำอะไรผิดพลาดไปหมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว จักไม่เป็นการทำลายตนเองอย่างไรได้ ส่วนคนที่กตัญญูรู้คุณของสิ่งเหล่านี้ย่อมทำโลกให้สงบเยือกเย็นงดงาม ยากที่จะเปรียบได้ *เขาสามารถทำมารให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทรทาน ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง* แล้วจะไม่ทำโลกนี้ให้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร เขารู้คุณของสัตรู ในการที่ให้บทเรียนอันประเสริฐสุดอันจะหาจากที่อื่นไม่ได้แก่เขา เขาจึงขอบคุณและพยายามสนองตอบด้วยความดี บุญคุณของศัตรูมีอยู่มากเช่นนี้ จึงเป็นการยากที่คนกตัญญูจะมองข้ามไปเสียได้ **ถ้าคนเราไม่มีศัตรูและอุปสรรค**

เสียเลย โลกนี้จะไร้สิ่งที่เรียกว่าสมรรถภาพ ผู้ที่มองเห็นคุณของศัตรูและปรปักษ์ ย่อมไม่อาจที่จะก่อความยากเข็ญขึ้นในโลกได้แต่ประการใด โลกสงบเย็นไปกว่าระดับธรรมดา ก็เพราะมีบุคคลที่มีใจสูงถึงขนาดมองเห็นบุญคุณของศัตรู และอุปสรรคดังกล่าวแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นคนกตัญญูที่ลึกซึ้งสุขุมถึงที่สุด

เมื่อแม้แต่ศัตรูและปรปักษ์ ก็จะมีบุญคุณแก่เราเพียงนี้แล้ว จงคิดดูเถิดว่า บิดามารดาครูอาจารย์ ตลอดจนถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นวัตถุสูงสุดนั้น จักเป็นสิ่งที่มีบุญคุณแก่เรามากน้อยเพียงไร ?

ทุกคนมิได้เกิดจากโพรงไม้ แต่เกิดในโพรงเล็ก ๆ ในครรโภทรของมารดาด้วยการร่วมมือของบิดา เกิดมาแล้วมีชีวิตอยู่ได้และเจริญเติบโตต่อไปบนความเสียสละของบิดามารดา และของทุกคนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง อันมีจำนวนมากเหลือที่จะนับ บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ยกบิดามารดาขึ้นเป็นบุคคลแรกในเรื่องนี้ ก็เพราะเป็นบุคคลแรกในการให้กำเนิด ให้ปัจจัยเครื่องยังชีวิต ให้วิชาความรู้ ให้การอบรมทางอุปนิสัยที่ดีและอื่น ๆ ที่เป็นผลดีอีกมากมาย หากผู้ใดมีจิตทรามจนถึงกับไม่รู้คุณของบิดามารดาแล้ว ก็เป็นการสุดวิสัยที่เขาจักรู้คุณของปรปักษ์และศัตรูดังที่กล่าวแล้วได้ การซึมซาบในคุณของบิดามารดา จึงเป็นความกตัญญูหมายเลขหนึ่งของคนทุกชาติทุกภาษาในโลกนี้ และโลกอื่นทุก ๆ โลก ผู้ไม่รู้คุณบิดามารดา ย่อมถูกจัดไว้ในฐานะเป็นบุคคลที่ใคร ๆ ไม่ควรไว้ใจในโลก

ผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา หรือกตัญญูต่อบิดามารดาอย่างแท้จริงนั้นก็ คือ *ผู้ที่ทำหน้าที่ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกได้* บิดามารดาย่อมตกนรกชื่อว่า "ปุตตะ" นรกชื่อว่าปุตตะนี้ ได้แก่ความร้อนใจเป็นทุกข์หนักเพราะไม่มีบุตรที่จะเป็นเครื่องทำความชื่นชมยินดี ไม่มีบุตรที่จะเลี้ยงดูในยามที่ตนแก่ชราหรือเจ็บไข้ ไม่มีบุตรที่จะบำเพ็ญกุศลทักษิณาทานให้เมื่อตนตายไปแล้ว ครั้นได้ลูกที่กตัญญูมา บิดามารดาก็ขึ้นจากนรกอันนี้โดยสิ้นเชิง บุตรจึงได้ชื่อว่าผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นนรกเพราะเหตุนี้ หากได้ลูกมาเป็นคนอกตัญญูไม่รู้คุณของบิดามารดา ลูกคนนั้นเองกลายเป็นผู้จับบิดามารดาของตนใส่ลงในนรกขุมนี้ให้ลึกลงไปอีก จนยากที่จะขึ้นพ้นได้ คนบางคนเป็นเจ้าชู้มาแต่เล็กเหลวไหลในการเล่าเรียนหรือการอบรมตนให้เป็นคนดี ใช้เงินเปลืองผลาญทรัพย์สมบัติที่เกิดจากเงื่อไคลของบิดามารดา ตามความสบายใจของตน หมกมุ่นอยู่ในความเสียหายโดยไม่ต้องนึกว่ามันเป็นการทรมานจิตใจของบิดามารดาสักเพียงใด ไม่เลี้ยงบิดามารดาทั้งด้วยอาหารกายและอาหารใจ แต่รบกวนให้บิดามารดาเลี้ยงลูกหลานของตนสืบไป ไม่มีที่สิ้นสุดในฐานะอย่างเดียวกับคนใช้ รังเกียจบิดามารดาในยามแก่ชราหรือเจ็บไข้ราวกะว่าเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง หรือน่ารำคาญ ลืมบิดามารดาหรือไม่รู้สึกว่าบิดามารดา ตั้งแต่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ บุคคลที่เป็นอย่างนี้ ไม่ได้ชื่อว่าบุตร เพราะเหตุที่ไม่ได้ยกบิดามารดาขึ้นจากนรกอันมีชื่อว่า

ปุตตะ นั่นเอง เขาเป็นได้อย่างมากเพียง ผล หรือ ลูก หรือ ก้อนอะไรที่ไม่สะอาดก้อนหนึ่ง ที่หลุดออกมาจากท้องมารดาของเขาเท่านั้น เขาจึงมิใช่ผู้ที่จะทำโลกนี้ให้สะอาด หรือสงบได้แต่อย่างใด เพราะความที่เขาเป็นผู้ที่มีจิตใจชนิดที่ไม่อาจรู้สึกในบุญคุณของผู้ที่มีบุญคุณนั่นเอง ส่วนผู้ที่สามารถยกบิดามารดาขึ้นจากนรกชื่อว่า ปุตตะ ได้นั้น ไม่ต้องสงสัยเลย เขามีอะไรพร้อมที่จะสำนึกบุญคุณของโลก และตอบแทนคุณของโลก ด้วยการทำความสงบเย็นใส่ไว้ในโลกนั่นเอง ผู้รู้คุณของบิดามารดาแล้วพยายามทำตอบแทน จึงถูกจัดไว้ในฐานะที่เป็นที่นับถือและไว้วางใจทั้งของเทวดาและมนุษย์

ครูบาอาจารย์คือผู้นำฝ่ายวิญญาณของกุลบุตร ที่เติบโตขึ้นมาในโลกนี้ **การที่วิญญาณจะเดินไปถูกทางหรือมีใจสูงได้นั้นเป็นสิ่งที่มีได้ยากเป็นสิ่งที่ลึกลับมีพิธีรีตองมากและต้องอบรมนาน ฉะนั้นจึงต้องมีบุคคลขึ้นประเภทหนึ่งในโลกนี้ เพื่อรับภาระอันนี้ และเราเรียกกันว่า ครูบาอาจารย์** การที่ต้องมีบุคคลประเภทนี้ขึ้นโดยเฉพาะ ก็เพราะว่าจะได้มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ หรือมีโอกาสอันเพียงพอในการทำหน้าที่ของตน แต่คนสมัยนี้มีความคิดน้อมเอียงไปในทางที่ครูบาอาจารย์เป็นลูกจ้าง หรือผู้รับจ้างทำหน้าที่นั้นๆ เพราะได้รับเงินเดือน หรือสิ่งของสำหรับบำรุงจากผู้ใดผู้หนึ่ง หรือทางใดทางหนึ่ง ความกตัญญูในครูบาอาจารย์จึงร่อยหรอไป จริงอยู่ที่มีระเบียบให้เงินเดือนหรือถวายปัจจัยเครื่องยังชีพแก่ครู

บาอาจารย์ แต่เมื่อคิดดูแล้ว สิ่งที่ให้นั้นมีค่าเพียงเพื่อยังชีพอยู่ได้โดยไม่ต้องไปประกอบอาชีพอื่นจนหมดเวลาที่จะทำการอบรมสั่งสอน และเมื่อเปรียบเทียบกันดูกับสิ่งที่อาจารย์ประสิทธิ์ประสาทให้ ย่อมจะเห็นได้ว่าความสูงทางฝ่ายวิญญาณที่ได้รับจากครูบา-อาจารย์นั้น มีค่ามากเกินกว่าค่าของที่ใช้เป็นค่าบูชาครูอาจารย์อย่างที่จะเปรียบกันไม่ได้เลย ครูบาอาจารย์พ้นจากฐานะของความเป็นลูกจ้าง แต่อยู่ในฐานะของความเป็นปูชนียบุคคล ก็เพราะให้สิ่งที่มีค่าสูงสุดแก่ศิษย์ ยิ่งกว่าที่ศิษย์จะตอบแทนไหวนี่เอง แม้จะจากกันไปแล้วก็ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจศิษย์ให้งดเว้นการทำในสิ่งที่ไม่ควรทำได้ ทุกคราวที่ระลึกได้ถึงอาจารย์ว่าได้เคยพร่ำสอน หรือขอร้องหรือแสดงความมุ่งหมายไว้อย่างไร พืชแห่งความมีใจสูงที่อาจารย์ได้เพาะหว่านไว้ในหัวใจของศิษย์นั้น แม้หากจะไม่ออกผลในขณะนั้น ก็ยังอาจออกผลได้ในกาลภายหลังเมื่อศิษย์เองแก่ชราไปแล้ว หรือแม้เมื่อจะสิ้นลมหายใจก็ยังเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เสมอ การได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้อบรมตัวอย่างที่ดีจากอาจารย์ในแง่ต่าง ๆ เมื่ออยู่ในสำนัก ย่อมเป็นเชื้ออันเร้นลับฝังอยู่ในสันดานของศิษย์โดยไม่รู้สึก สำหรับจะงอกงามเป็นสติปัญญาในการก้าวหน้าหรือการกลับตัวจากทางที่ผิดในโอกาสหลังได้เสมอไป ในกรณีปรกติ ครูบาอาจารย์ย่อมยกสถานะทางวิญญาณของศิษย์ ให้สูงต่อขึ้นไปจากที่บิดามารดาได้ยกขึ้นไว้แล้ว เพราะเป็นบุคคลที่โลกจัดไว้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ *อาจารย์ต้องอดกลั้น อดทนเป็นพิเศษ และเอาใจใส่สอดส่อง*

เป็นพิเศษ จึงสามารถปลูกฝังความสูงทางวิญญาณลงไปในจิตใจของศิษย์ได้สำเร็จ **นั่นแหละคือเมตตาของอาจารย์** *อาจารย์ต้องทำการศึกษาและอบรมตนเองให้มากเป็นพิเศษอยู่เสมอ จึงมีอะไรเพียงพอที่จะปลูกฝังให้แก่ศิษย์* **นั่นแหละ คือปัญญาหรือวิชาของอาจารย์** อาจารย์จักต้องเสียสละมากอย่างนี้เสมอไป จึงไม่ยอมอยู่ในฐานะที่จะตกไปเป็นลูกจ้างของศิษย์ แต่กลับมีบุญคุณอยู่เหนือศีรษะของศิษย์ทุกคน ศิษย์ที่มีความกตัญญู จึงเป็นบุคคลที่มีความถูกต้องและมีความสมประกอบอยู่ในนิสัยสันดานของตน มีความเหมาะสมที่จะทำโลกนี้ให้ร่มเย็นด้วยความอดกลั้นอดทนและความเฉลียวฉลาดของตนสืบไป ความระลึกถึงบุญคุณของอาจารย์ มีแต่จะให้อยากทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสืบไปไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อรักษาเกียรติแห่งสำนักของอาจารย์ และอุทิศส่วนกุศลแก่อาจารย์พร้อมกันไปในตัว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้โดยตรงว่า เมื่อระลึกถึงคุณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มีทางที่ควรทำทางเดียวเท่านั้น คือการทำความดีอันกว้างขวาง อุทิศแก่บุคคลนั้น หรือเป็นที่ระลึกถึงบุคคลนั้น การเซ่นสรวงหรือการร้องไห้เป็นต้น ไม่มีประโยชน์อันใดแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วเลย ฉะนั้น*ผู้ที่รักอาจารย์และรู้คุณของอาจารย์* จึงตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก

พระผู้มีพระภาคเจ้า **ได้พระนามว่าพระบรมครู เพราะทรงสามารถยกวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้นได้จนถึงที่สุด** ไม่ถูก

ความทุกข์ท่วมทับอีกต่อไป จนทำให้บุคคลนั้น ๆ ได้นามว่า พระอริยเจ้าพระธรรม ของพระองค์ก็คือวิธีการยกวิญญาณให้สูงขึ้นพ้นจากน้ำ คือความทุกข์ โดยสิ้นเชิงได้นั่นเอง **พระสงฆ์** คือผู้ที่ทำได้ตามนั้นแล้วสืบอายุของพระธรรมมาจนถึงพวกเราทำพวกเราให้มีโอกาสได้รับสิ่งประเสริฐ เหมือนกับได้รับจากพระ-พุทธเจ้าโดยตรง พระสาวกทั้งหลายเหล่านี้ ทนรับความยากลำบากทุกประการในการสืบอายุพระศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะความกตัญญูในพระผู้มีพระภาคเจ้า เรากล่าวได้โดยไม่ต้องกลัวผิดว่า **ศาสนาเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเราในสมัยนี้ได้ ก็เพราะความกตัญญูของเหล่าพระสาวก ที่ตั้งใจทำให้ตรงตามพระ-พุทธประสงค์นั่นเอง** ความกตัญญูของพระสาวก ทำให้พระศาสนาสืบอายุมาได้เป็นพัน ๆ ปี โลกมีศาสนาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรก็เพราะความเสียสละด้วยอำนาจความกตัญญูของบรรดาพระสาวกทั้งหลาย โลกมีธรรมเป็นเครื่องคุ้มครอง เพราะพุทธบริษัทปักใจทำให้ตรงตามพระพุทธประสงค์เพื่อสนองพระคุณของพระพุทธองค์ เราจึงเห็นได้ว่าความกตัญญูเป็นธรรมที่คุ้มครองโลก สมควรที่เราทั้งหลาย จะช่วยกันรักษาเอาไว้อย่างมั่นคง

กล่าวโดยแท้จริงแล้ว **ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของพุทธบริษัท ล้วนแต่เกิดขึ้นมาเพราะความกตัญญูกตเวที เป็นไปได้เพราะกตัญญูกตเวที และมุ่งหมายจะชุบย้อมธรรมะคือ**

ความกตัญญูกตเวทีนี้ให้ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของบุตรหลานอันเป็นอนุชนสืบไปอย่างมั่นคง จารีตประเพณีต่าง ๆ เช่นการปลงศพผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นต้นนั้น มุ่งหมายจะซักซ้อมความกตัญญูกตเวทีในหัวใจของคนทุกคน ยิ่งกว่าที่จะมุ่งหมายอย่างอื่นจึงได้เกิดประเพณีทุ่มเทเพื่อการจัดงานอย่างไม่คำนึงถึงความหมดเปลือง และความยากลำบากทุก ๆ ประการ ทั้งนี้เพราะเห็นความจำเป็น ในการที่โลกเราจักต้องเป็นโลกที่อาบย้อมอยู่ด้วยความกตัญญูกตเวที จึงจะเป็นโลกที่ร่มเย็นโดยนัยที่กล่าวแล้ว ศาสนาและจารีตประเพณีของคนทุกชาติทุกภาษา ล้วนแต่มีหลักเกณฑ์อย่างนี้ *แต่สำหรับพุทธศาสนาเรานั้น ยังมีหลักการที่จะระมัดระวังให้ความหมดเปลืองนั้น หมดเปลืองไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมพร้อมกันไปในตัวด้วยอีกโสดหนึ่ง* **ความกตัญญูของพุทธบริษัททั้งหลายจึงเป็นไปเพื่อทำโลกให้ร่มเย็นอย่างน่าชื่นอกชื่นใจแท้จริง**

ถ้าหากคนทุกคนในโลก ย่อมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐสุด คือความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกันและกัน แม้แก่คนอื่นที่เป็นสัตรูของกันและกันดังที่กล่าวแล้ว โลกนี้จะเต็มไปด้วยการแข่งขันแย่งชิงกันทำความดี เพื่อเปลื้องหนี้บุญคุณของตน ๆ ให้ตนพ้นหนี้อันนี้ **ถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้เต็มไปด้วยความกตัญญูกตเวทีจริง ๆ แล้ว โลกนี้จะเป็นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก ปลอดภัยยิ่งกว่าเทวโลกและน่าบูชาน่าปรารถนายิ่งกว่าเทวโลกโดยไม่ต้องสงสัยเลย**

จงคิดดูให้ดีเถิด การที่เรามีความอดออมต่อกันและกัน ไม่หุนหันพลันแล่นทำอะไรลงไปด้วยโทสะทั้งหมด ก็เนื่องจากยังระลึกคนนั้นคนนี้ ระลึกบิดามารดาพี่ป้าน้าอาของเขา ที่เคยมีความดีต่อเรา เราจึงไม่ใจไม้ใส้ระกำต่อผู้ใดผู้หนึ่งลงไปได้ง่ายๆ แม้หากเราจะผลุนผลันทำลงไป ก็ยังถึงกับเรียกตัวมาขอโทษให้อภัยกัน เพราะเห็นแก่คนนั้นคนนี้ตาดำ ๆ บ้าง เพราะเห็นแก่คนที่ตายไปแล้วบ้าง ที่เคยดีต่อเรา หรือต่อบิดามารดาของเรา เป็นต้น **ความกตัญญูเป็นสิ่งที่นับว่า มีอำนาจแปลงยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ได้ และทำโลกให้รอดและร่มเย็นได้** ดังกล่าวมาฉะนี้แล

เราทั้งหลาย จงช่วยกันทะนุถนอมธรรมะอันประเสริฐข้อนี้ให้คงอยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก ด้วยความพร้อมเพรียงและเสียสละอย่างยิ่ง ของพวกเราทุกคน ตลอดกาลนานเทอญ ฯ

โมกขพลาราม ไชยา

๗ มีนาคม ๒๕๑๗

พิมพ์ที่... บริษัท ส.พยุงพงศ์ จำกัด
529 สี่พระยา พระนคร โทร. 32222
เบญจวรรณ พยุงพงศ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

๒๕๑๓